

รายงานผลการวิจัย วิวัฒนาการของกฎหมายไทยในรอบ 200 ปี
ภาคกฎหมายวิธีสบัญญัติ
วิวัฒนาการของกฎหมายไทยในรอบสองร้อยปี : รายงานผลการวิจัย
โดย

สุนีย์ มัลลิกะมาลย์

วิษณุ เครืองาม

ไชยยศ เหมะรัชตะ

สุดาศิริ เฮงพูลธนา

กาญจนา นิมมานเหมินทร์

ดำรงห์ บุรณะนนท์

มรุธา วัฒนะชีวะกุล

วิมลศิริ ชำนาญเวช

วีระพงษ์ บุญโญภาส

สุผานิต มั่นสุข

สุขุม พัฒนะศิริ

ธงทอง จันทรางศุ

รติพันธ์ เชื้อบุญไชย

วานิช ชุติวงศ์

ธันวาคม 2523

บทคัดย่อ

ตั้งแต่พุทธศักราช 2325 ซึ่งเป็นปีแรกแห่งการสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน (2525) กฎหมายไทยได้มีการเปลี่ยนแปลงวิวัฒนาการไป จากเดิมเป็นอันมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีการปฏิรูประบบกฎหมายซึ่งเป็นผลให้ประเทศไทยมีกฎหมายใหม่ที่จัดอยู่ในระบบประมวลกฎหมายเช่นในทุกวันนี้เป็นที่หวังว่าการวิจัยตั้งที่มาวิวัฒนาการและรายละเอียดต่าง ๆ ของกฎหมายไทยในรอบ 200 ปี จะสามารถแสดงให้เห็นถึงประสิทธิภาพในการใช้บังคับของกฎหมายเพื่อเป็นแนวทางสำหรับการปรับปรุงแก้ไขกฎหมายต่อไป

การวิจัยวิวัฒนาการของกฎหมายไทยในรอบ 200 ปี ในครั้งนี้ได้ใช้วิธีการวิจัยภาคเอกสาร เป็นส่วนใหญ่จะมีการวิจัยภาคสนามเพียงบางหัวข้อเท่านั้นสำหรับรายงานการวิจัยได้แบ่งออกเป็น 5 ภาคด้วยกันคือ

ภาค 1 ภาคทั่วไป ประกอบด้วยเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ อันมีผลต่อวิวัฒนาการของกฎหมายไทยในรอบ 200 ปี การปฏิรูปกฎหมายในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ยุทธนาวีรศาคศักดิ์นักกฎหมายและประวัตินักกฎหมายไทยในรอบ 200 ปี ในภาคนี้จึงเป็นเรื่องของเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ และเหตุการณ์เกี่ยวกับตัวบุคคลมากกว่าตัวบทกฎหมายใดโดยเฉพาะเจาะจง

ภาค 2 ภาคกฎหมายมหาชน ประกอบด้วย วิวัฒนาการของกฎหมายรัฐธรรมนูญ และกฎหมายปกครอง

ภาค 3 ภาคกฎหมายสารบัญญัติ ประกอบด้วย วิวัฒนาการของกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ เช่น กฎหมายทรัพย์สิน กฎหมายครอบครัว และกฎหมายมรดก

ภาค 4 ภาคกฎหมายวิธีสบัญญัติ ประกอบด้วย วิวัฒนาการของระบบ
ศาลไทย และขบวนการพิจารณาความ

ภาค 5 ภาคกฎหมายมหาชนส่วนแพ่งหรือกฎหมายสังคม ประกอบด้วย
วิวัฒนาการของกฎหมายภาษีอากร กฎหมายแรงงาน กฎหมายธุรกิจและการเงิน

Abstract

Since B.E. 2325 the year of the founding of Bangkok or Krung Rattana-kosin the Thai laws have developed so much, especially when the law reform was conducted in the reign of King Rama V which resulted in the modern Thai laws making Thailand become one of the code-law countries ever since. It is hoped that a research of the origin, development and substantial details of Thai laws in the past 200 years will clearly reveal the effectiveness of their enforcement which will be beneficial to any further reform.

Documentary survey is used as a methodology in conducting this research with some exception whereby field research is used in some topics. A research report is divided into a parts as follows:

Part I General Part consists of historical events living some influences on development of Thai laws within 200 years, law reform in the reign of King Rama I, noble titles of the lawyers and stories of some outstanding lawyers in 200 years. Therefore, this part deals with historical events and personalities rather than any specific legal provisions.

Part II Public Law consists of development of constitutional law and administrative law.

Part III Substantial Law consists of development of civil and commercial law such as law of property, family law and law of succession.

Part IV Adjective Law consists of development of judicial system and procedures.

Part V Public law in civil matters or social legislation consists of development of law of taxation, labor law, business law and law of finance.

บทคัดย่อ		หน้า
สารบัญ		
ภาค 1	ภาคทั่วไป	
บทนำ		ก - ข
บทที่ 1	เหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์อันมีผลต่อวิวัฒนาการของ กฎหมายไทยในรอบ 200 ปี	1
	การสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์	3
	การสงครามกับพม่า เขมร ลาว และ ฉวน ในสมัยรัชกาลที่ 1 - รัชกาลที่ 3	5
	การรับอารยธรรมตะวันตกในสมัยรัชกาลที่ 4 - 5	7
	ปัญหาสิทธิสภาพนอกอาณาเขตในประเทศไทย	10
	นโยบายปฏิรูปในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า เจ้าอยู่หัว	21
	การจัดทำกฎหมายสมัยรัชกาลที่ 5 - 7	24
	การเปลี่ยนแปลงการปกครองในพุทธศักราช 2475	27
	สงครามโลกครั้งที่สองและการเข้าเป็นสมาชิกองค์การ สหประชาชาติ	29
บทที่ 2	การปฏิรูปกฎหมายในสมัยรัชกาลที่ 1	31
	การไขกฎหมายก่อนสมัยรัชกาลที่ 1	32
	มูลเหตุการปฏิรูปกฎหมาย	33
	การชำระและจัดสร้างกฎหมายตราสามดวง	36
	พระธรรมศาสตร์และราชศาสตร์	40
	การพิมพ์กฎหมายตราสามดวง	44

เจ้าพระยาพิชัยญาติ	157
ศาสตราจารย์พระยามนิตศาสตรไพศาลย์	160
มหาอำมาตย์โทพระยาเทพวิบุรพหุศรคามตี	164
ศาสตราจารย์พระสารสาสน์ประพันธ์	167
พระยาสารภักพงษ์ธรรมพิลาส	169
พระยาบริหารนิติธรรม	172
ศาสตราจารย์พระยาฉัตรพิชัยธรรมประดิษฐ์	176
พระนิติการณประสม	184
พันเอกพระยาศรีวิสารวาจา	187
พระยาอรรถกรมมฤคตี	191
หลวงประกอบนิติสาร	193
ศาสตราจารย์หลวงจำรูญเนติศาสตร์	201
หลวงอรรถปรีชาธนาการ	205
ศาสตราจารย์หลวงจักรภานุเสวีศรีสวัสดิ์สุทธิ	207
ศาสตราจารย์ประมุข สุวรรณศรี	211
ศาสตราจารย์ไชยเจริญ สันตศิริ	220
ศาสตราจารย์คีโรก ชัยนาม	223
ศาสตราจารย์ ดร. หยุต แสงอุทัย	228
พลโท ดร. อัมพร ศรีไชยยันต์	236
ศาสตราจารย์นายแพทย์สงกรานต์ นิยมเสน	240
ศาสตราจารย์ ดร. มาลัย หุวะนันทน์	242
ศาสตราจารย์ทวี เจริญพิทักษ์	246

หน้า

ศาสตราจารย์หลวงนรกิจบริหาร	249
พลเรือตรีพระยาวิเชียร	252
ศาสตราจารย์สอาด นาวีเจริญ	255
ขุนหลวงพระยาไกรดี	257
ขอพิจารณาประกอบ	261

บรรณานุกรม

สารบัญ

	หน้า
ภาค 2	ภาคกฎหมายมหาชน
ตอนที่ 1	วิวัฒนาการของกฎหมายรัฐธรรมนูญ
	ความนำ
บทที่ 1	พัฒนาการของกฎหมายมหาชนในประเทศไทย
	ความหมายของกฎหมายมหาชน
	ประเภทของกฎหมายมหาชน
	บ่อเกิดของกฎหมายมหาชน
	ประวัติกฎหมายมหาชนในประเทศไทย
บทที่ 2	กฎหมายรัฐธรรมนูญของไทย
	ความจำเป็นของการมีรัฐธรรมนูญ
	ความหมายของคำว่ากฎหมายรัฐธรรมนูญ
	ปฐมรัฐธรรมนูญของไทยในทัศนะของนักนิติศาสตร์บางท่าน
	แนวความคิดเรื่องรัฐธรรมนูญก่อนสมัยรัชกาลที่ 7
	การร่างรัฐธรรมนูญในสมัยรัชกาลที่ 7
บทที่ 3	ร่างพระราชกฤษฎีกาที่ 1 ว่าด้วยราชประเพณีสยาม
	ประวัติที่มา
	บทบัญญัติในร่างพระราชกฤษฎีกาที่ 1
	ข้อพิจารณาประกอบ
ตอนที่ 2	วิวัฒนาการของกฎหมายปกครอง
บทที่ 1	ลักษณะทั่วไปของกฎหมายปกครอง
	ลักษณะพื้นฐานของกฎหมายปกครอง

	หน้า
	103
	105
	106
บทที่ 2	116
	116
	118
	127
บทที่ 3	130
	131
	135
	136
	142
	142
บทที่ 4	160
บรรณานุกรม	

สารบัญ

	หน้า
ภาค 3	ภาคกฎหมายสารบัญญัตินี้
บทที่ 1	วิวัฒนาการของกฎหมายแพ่งและพาณิชย์
	หลักกฎหมายแพ่งทั่วไป
	กฎหมายแพ่งและพาณิชย์สมัยกรุงรัตนโกสินทร์
	รัชสมัยสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
	รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยและ
	พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
	รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
	รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
	การร่างและการประกาศใช้ประมวลกฎหมายแพ่งและ
	พาณิชย์
	สาเหตุของการจัดทำประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์
	การร่างประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์
	โครงสร้างของกฎหมาย
	การแก้ไขร่างประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์
	การประกาศใช้ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์
	อิทธิพลของกฎหมายต่างประเทศในประมวลกฎหมายแพ่ง
	และพาณิชย์
	ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์
	บรรพ 1
	บรรพ 2

	หน้า
หน้า	35
สัญญา	41
จัดการงานนอกสั่ง	44
ลาภมิควรได้	44
ละเมิด	45
วิวัฒนาการของกฎหมายลักษณะหนี้ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์	47
ปัญหาที่น่าสนใจมาพิจารณาในกฎหมายลักษณะหนี้	57
บรรพ 3	68
ลักษณะ 1 ข้อชาย	69
ลักษณะ 2 แลกเปลี่ยน	79
ลักษณะ 3 ใ้	80
ลักษณะ 4 เขาทรัพย์สิน	81
ลักษณะ 5 เขาข้อ	85
ลักษณะ 6 จ้างแรงงาน	88
ลักษณะ 7 จ้างทำของ	91
ลักษณะ 8 รับขน	93
ลักษณะ 9 ยืม	96
ลักษณะ 10 ฝากทรัพย์สิน	107
ลักษณะ 11 ค่าประกัน	112
ลักษณะ 12 จ้างนอง	121
ลักษณะ 13 จ้างนำ	129
ลักษณะ 14 เก็บของในคลังสินค้า	135
ลักษณะ 15 ทัวแทน	138

	ลักษณะ 16 นายหน้า	140
	ลักษณะ 17 ประนีประนอมยอมความ	141
	ลักษณะ 18 การพนันและขันต่อ	143
	ลักษณะ 19 บัญชีเดินสะพัด	144
	ลักษณะ 20 ประกันภัย	145
	ลักษณะ 21 ทรัพย์สิน	147
	ลักษณะ 22 หุ้นส่วนและบริษัท	151
	ลักษณะ 23 สماعคม	154
บทที่ 2	วิวัฒนาการของกฎหมายลักษณะทรัพย์สินในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์	156
	ความหมายของคำว่าทรัพย์สิน, ทรัพย์สินสิ้น	159
	การแบ่งประเภทของทรัพย์สิน	162
	หลักเรื่องการได้ทรัพย์สินสิทธิในอสังหาริมทรัพย์และ	
	การจดทะเบียน	166
	หลักผู้รับโอนไม่มีสิทธิดีกว่าผู้โอน	171
	สิทธิครอบครองและการครอบครองปรปักษ์	174
บทที่ 3	วิวัฒนาการของกฎหมายครอบครัว	178
	กฎหมายครอบครัวสมัยแรกตั้งกรุงรัตนโกสินทร์	178
	รัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช	178
	รัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	188
	รัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	193
	รัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว	196

บทที่ 4

กฎหมายครอบครัวสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ยุคใหม่	205
รัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว	205
รัชกาลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช	210
กฎหมายครอบครัวไทยในอนาคต	216
วิวัฒนาการของกฎหมายมรดก	228
ข้อสังเกตเบื้องต้น	228
การแบ่งทรัพย์สินมรดกของผู้มรดกภาพออกเป็นภาค	231
การเสียสิทธิในการรับมรดก	239
มรดกและการรับมรดกของพระภิกษุ	240
มรดกของพรหมณ์	240
พินัยกรรม	241
ข้อเปรียบเทียบระหว่างกฎหมายลักษณะมรดกในกฎหมายตราสามดวงและประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 6 มรดก (ปัจจุบัน)	242
มรดกและการแบ่ง	242
การเสียสิทธิในการรับมรดก	249
การใช้หนี้ของเจ้ามรดก	250
พินัยกรรม	251
ผู้จัดการมรดก	251
อายุความมรดก	252

สารบัญ

	หน้า	
ภาค 4	ภาคกฎหมายวิธีสบัญญัติ	
บทที่ 1	วิธีดำเนินการ ชั่งกฎหมายวิธีพิจารณาความ	1
	วิธีไต่สวนพิจารณาและพิพากษาความแพ่ง	6
	วิธีไต่สวนพิจารณาและพิพากษาความอาญา	10
	ข้อสังเกตเกี่ยวกับกฎหมายวิธีพิจารณาความในสมัยกรุง	
	รัตนโกสินทร์ก่อนการปฏิรูปการศาลในประเทศไทย	14
	ลักษณะและระดการ	14
	การควบคุมกักขังผู้ต้องหาหรือผู้ถูกฟ้องว่าได้กระทำความผิด	23
	การนำสืบ	25
	วิธีพิจารณาความภายหลังการปฏิรูประบบกฎหมายในสมัย	
	พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	25
	พระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความมีโทษสำหรับใช้ไปพลางก่อน	
	ร.ศ. 115	29
	พระราชบัญญัติกระบวนพิจารณาความแพ่ง ร.ศ. 115	31
	พระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความแพ่ง ร.ศ. 127	32
	กฎหมายวิธีพิจารณาความ ตั้งแต่ พ.ศ. 2478	
จนถึงปัจจุบัน	35	
ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา พ.ศ. 2478	36	
สาระสำคัญของประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา		
พ.ศ. 2478	40	

	ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง พ.ศ. 2478	47
	สาระสำคัญของประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง พ.ศ. 2478	50
	ข้อสรุปและเสนอแนะเกี่ยวกับกฎหมายวิธีพิจารณาความ	56
	ปัญหาพื้นฐานและข้อเสนอนแนะเกี่ยวกับกฎหมายวิธีพิจารณา	
	ความอาญา	58
	ปัญหาพื้นฐานเกี่ยวกับกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง	63
บทที่ 2	ข้อสังเกตเกี่ยวกับลักษณะศาลสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น	81
	ปัญหาสิทธิสภาพนอกอาณาเขตในประเทศไทย	83
	ศาลต่างประเทศที่กรุงเทพฯ	83
	ศาลต่างประเทศเรียงใหม่สำหรับอังกฤษ	84
	ศาลต่างประเทศสำหรับฝรั่งเศส	91
	ศาลต่างประเทศสำหรับอังกฤษ	95
	การตั้งกระทรวงยุติธรรม	98
	การปรับปรุงงานกิจการศาลไทยในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	101
	วิฤตติการณ์ศาลไทยครั้งเดิม	101
	สนธิสัญญาไม่เสมอภาคระหว่างประเทศไทยกับมหาอำนาจ	
	ตะวันตก	109
	สรุปเรื่องศาลในกระทรวงยุติธรรมทั้งหมดในสมัยรัชกาลที่ 5	118
	การเรียกร้องเอกราชในการศาลในสมัยรัชกาลที่ 6	120

	หน้า
ศาลยุติธรรมภายใต้บทบัญญัติพระธรรมนูญศาลยุติธรรม	127
ความเป็นอิสระของศาลยุติธรรม	128
งานของศาลยุติธรรม	129
ชั้นของศาล	131
ศาลชั้นต้น	132
ศาลอุทธรณ์	136
ศาลฎีกา	137
ศาลที่จัดตั้งขึ้นพิเศษ	138
ศาลคดีเด็กและเยาวชน	138
ศาลแรงงาน	144
ศาลที่ประเทศไทยควรจัดตั้งขึ้นในอนาคต	161
ศาลภาษี	162
ศาลปกครอง	165

บรรณานุกรม

สารบัญ

	หน้า
ภาค 5	ภาคกฎหมายมหาชนส่วนแพ่ง (กฎหมายสังคม)
	วิวัฒนาการของกฎหมายมหาชนส่วนแพ่งหรือกฎหมายสังคม 1
บทที่ 1	กฎหมายภาษีอากร 5
	สภาพทางเศรษฐกิจสมัยรัชกาลที่ 1 5
	นโยบายทางเศรษฐกิจของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า จุฬาโลก 10
	ภาษีที่จัดเก็บ 11
	การปฏิบัติจัดเก็บภาษีสมัยรัชกาลที่ 2 15
	ภาษีใหม่ที่เรียกเก็บสมัยรัชกาลที่ 2 19
	การปฏิบัติจัดเก็บภาษีสมัยรัชกาลที่ 3 20
	ความเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจสมัยรัชกาลที่ 4 23
	ความคลี่คลายทางเศรษฐกิจตั้งแต่ พ.ศ. 2398 26
	สภาพทางเศรษฐกิจสมัยรัชกาลที่ 5 35
	สภาพทางเศรษฐกิจสมัยรัชกาลที่ 6 ถึงการเปลี่ยนแปลง การปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตย 42
บทที่ 2	กฎหมายแรงงาน 53
	แรงงานในประเทศไทย 53
	การใช้แรงงานในประเทศไทย 55
	แรงงานกับการพัฒนาประเทศ 66
	ประเทศไทยกับองค์การกรรมกรระหว่างประเทศ 71

	กฎหมายแรงงานในประเทศไทย	84
	อุดมการณ์และแนวความคิดในการกำหนดกฎหมายแรงงาน	85
	ลักษณะของกฎหมายแรงงาน	89
	กฎหมายเกี่ยวกับแรงงานในประเทศไทย	92
	ประวัติความเป็นมาของพระราชบัญญัติแรงงานฉบับแรก	102
	กฎหมายแรงงานของประเทศไทยในปัจจุบัน	113
	สาระสำคัญของกฎหมายแรงงานในปัจจุบัน	120
	กฎหมายที่เกี่ยวกับอาชีพ	120
	กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการจัดหางาน	123
	กฎหมายคุ้มครองแรงงาน	123
	กฎหมายแรงงานสัมพันธ์	140
	กฎหมายเกี่ยวกับศาลแรงงาน	149
	การบริหารแรงงานในประเทศไทย	156
	นโยบายด้านแรงงาน	156
	หน่วยงานซึ่งมีการที่รับผิดชอบการบริหารแรงงาน	167
	ปัญหาและอุปสรรคในการบริหารแรงงานในประเทศไทย	186
	ปัญหาแรงงานในปัจจุบันและแนวทางแก้ไข	190
บทที่ 3	กฎหมายธุรกิจและการเงิน	223
	วิวัฒนาการของกฎหมายว่าด้วยการกู้ยืมสมัยรัตนโกสินทร์	
	ในรอบ 200 ปี	223
	กฎหมายตราสามดวงพระอัยการ ลักษณะกึ่งนี้	224

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	236
รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว	240
วิวัฒนาการของดอกเบี้ยเงินกู้สมัยรัตนโกสินทร์ในรอบ 200 ปี	245
กฎหมายตราสามดวงลักษณะกฐิน	245
สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. 2325 - 2411)	247
รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	
รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว	251
รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว	255
รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช พ.ศ. 2489 - ปัจจุบัน	260
วิวัฒนาการกฎหมายเกี่ยวกับสถาบันการเงินในประเทศไทย ในรอบ 200 ปี	265
วิวัฒนาการของกฎหมายเกี่ยวกับธนาคารในประเทศไทย	266
รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก	266
รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย	266
รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว	266
รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	267
รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว	269
รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว	270

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล	273
รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช	288
การคุ้มครองผู้บริโภค	293
พระราชบัญญัติคุ้มครองผู้บริโภค พ.ศ. 2522	293
ความคลั่งคล้ายและมูลเหตุแห่งการคลั่งคล้ายขายตัวของ	
กฎหมาย	294
อิทธิพลของกฎหมายต่างประเทศหรือสถาบันต่าง ๆ ที่มี	
ต่อกฎหมายนี้	296
ผลิตภัณฑ์เสียและข้อควรแก้ไข	300
การกำหนดราคาสินค้าและป้องกันการผูกขาด	304
พระราชบัญญัติกำหนดราคาสินค้าและป้องกันการผูกขาด	
พ.ศ. 2522	304
มูลเหตุแห่งการคลั่งคล้ายขายตัวของกฎหมาย	304
อิทธิพลของกฎหมายต่างประเทศหรือสถาบันต่าง ๆ ที่มี	
ต่อกฎหมายนี้	305
วิเคราะห์ประสิทธิภาพของกฎหมาย	307
ผลิตภัณฑ์เสียและข้อที่ควรแก้ไข	310
แนวโน้มของกฎหมายในอนาคต	313

หน้า

สิทธิบัตร	315.5
พระราชบัญญัติสิทธิบัตร พ.ศ. 2522	315
ความคลี่คลายและมูลเหตุแห่งการคลี่คลายขยายตัวของ กฎหมาย	316
อิทธิพลของกฎหมายต่างประเทศหรือสถาบันต่าง ๆ ที่มี ต่อกฎหมายนี้	323
ประสิทธิภาพของกฎหมาย	324
ผลดีผลเสียและข้อควรแก้ไข	325
แนวโน้มของกฎหมายสิทธิบัตร	328

บรรณานุกรม

บทที่ 1 วิวัฒนาการของกฎหมายวิธีพิจารณาความ

กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการพิจารณาความ ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น

วิธีพิจารณาความในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น สืบทอดมาจากวิธีพิจารณาความในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย คือ ภายหลังที่เสียกรุงศรีอยุธยาให้แก่พม่าใน พ.ศ. 2310 แล้ว บรรดากฎหมายต่าง ๆ และเอกสารสำคัญของบ้านเมือง ได้ถูกทำลายสูญหายไปเป็นจำนวนมาก ประมาณกันว่ามีเหลืออยู่เพียงหนึ่งในสิบเท่านั้นและเมื่อมาถึงสมัยกรุงธนบุรี เป็นราชธานี บ้านเมืองก็มีอยู่ในสภาวะปกติ เนื่องจากยังมีศึกสงครามกับพม่า จึงยังมีได้มีการรวบรวมชำระสะสางพระราชกำหนดกฎหมายแต่อย่างใด จนกระทั่งถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ซึ่งได้ทรงปราบดาภิเษก และสถาปนารัฐรัตนโกสินทร์เป็นราชธานี ใน พ.ศ. 2325 แล้วได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้คณะอาลักษณ์ ลูกขุน และราชบัณฑิตยสถาน 11 นาย ชำระบทกำหนดพระอัยการในแผ่นดินอันมีอยู่ในหอหลวง ตั้งแต่พระธรรมศาสตร์ขึ้นไป โดยจัดเป็นหมวดหมู่ให้ถูกต้องตามความยุติธรรม พระราชกำหนดกฎหมายที่ชำระสะสางแล้วนี้ ได้มีบทบัญญัติให้ เรียกชื่อกฎหมายอะไร แต่ในประกาศพระราชปรารภได้กล่าวถึง ชื่อของกฎหมายนี้ว่า "..... พระเกษม พระไกรศรี เชิญพระสมุทพระราชกำหนดบทพระอัยการออกมาพิพากษา กิจคดีใด ๆ ลูกขุน ไม่เห็นประทัดตรา 3 ดวงนี้ไซ้ อย่าได้เชื่อฟังเอาเป็นอันขาดทีเดียว....." ¹ ดังนั้นกฎหมายนี้จึงเรียกกันทั่วไปว่า "กฎหมายตราสามดวง" อันมีบทบัญญัติส่วนใหญ่ยึดถือและสืบทอดมาจากกฎหมายสมัยกรุงศรีอยุธยา กฎหมายวิธีสบัญญัติในกฎหมายตราสามดวงในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการไต่สวนและพิจารณาอรรถคดีก็ยึดถือแบบอย่างมาจากกฎหมายกรุงศรีอยุธยาทุกประการ การฟ้องร้องดำเนินคดีในศาลจะต้องอยู่ภายใต้บทบัญญัติของกฎหมายเหล่านี้คือ

¹ พระยานิติศาสตร์ไพศาล, ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กึ่งศิษย์, พ.ศ. 2502 หน้า 114 - 115.

1. พระธรรมนุญ เป็นข้อกำหนดเกี่ยวกับคดีที่จะขึ้นศาลว่าคดีใดควรจะขึ้นศาลใด ทั้งนี้เพราะสมัยอยุธยามีศาลมากมายหลายศาลรับคดีสินอรรถคดีต่าง ๆ กันไป พระธรรมนุญ ตราเมื่อ พ.ศ. 2164 ในรัชสมัยพระเจ้าทรงธรรม ในตัวพระธรรมนุญเองเขียนว่า ตราเมื่อศักราช 1144 แผ่นดินสมเด็จพระเจ้าเอกาทศรถมีความว่า

“.....ตั้งแต่วันที่ไปเมื่อน่า ผู้ใดว่าราชการทุกกรมอันหาโรงศาลไม่ได้ให้ศาลาการที่จะพิจารณาความบังคับอรรถคดีอาญา ประชาราษฎรผู้เป็นข้าแผ่นดิน และอย่าให้ผู้หาโรงศาลมิได้นั้นรับหนังสือเอามาไต่ถามเอง ถ้าและราษฎรจะฟ้องร้องไขว่ ก็ให้ขุนนายอาญาพยามาจดนำเอามาว่าความกระทรวงรูปความซึ่งบรรดาโรงศาล 1

พระธรรมนุญประกอบด้วย เนื้อหาสองตอนใหญ่ ๆ ตอนแรกเป็นพระธรรมนุญศาลโดยตรง ส่วนตอนหลังเป็นพระธรรมนุญใช้ตรา ในเรื่องศาลนั้นผู้เขียนจะได้กล่าวรายละเอียดต่อไปในเรื่องวิวัฒนาการของศาล

2. กฎหมายลักษณะรับฟ้อง บัญญัติเกี่ยวกับคดีที่สมควรและไม่สมควรรับพิจารณาตามกฎหมายลักษณะรับฟ้อง ตราขึ้นใน พ.ศ. 1899 ² ตามกฎหมายหรือพระอัยการนี้ศาลจะไม่รับฟ้องคดีของบุคคล 7 ประเภท คือ ตามอกทั้งสองข้าง หูหนวกทั้งสองข้าง คนวิกลจริต คนง่อยเปลี้ยไปไหนมาไหนไม่ได้ ยากขอทาน คนสูงอายุจนกระทั่งหลงแล้ว และเด็กอายุตั้งแต่เจ็ดปีลงไป แต่กระลาการจะ

1 พระวรภักดีพินิจ, เรื่องเดิม, หน้า 263.

2 พระวรภักดีพินิจ, เรื่องเดียวกัน, หน้า 299.

สอบสวนตามคำร้องเรียนของคนพวกนี้ดู ถ้าหากมีพยานหลักฐานเพียงพอ มีความจริงอยู่ก็จะรับฟ้องไว้พิจารณา

นอกจากนี้ยังมีบัญญัติเกี่ยวกับการฟ้องอื่น ๆ เช่น ห้ามนำเรื่องราวของบุคคลที่มีอายุต่ำกว่าฟ้อง ห้ามบุคคลฟ้องร้องเรื่องเดียวกันสองศาล บุคคลที่จะฟ้องร้องได้คงสังกัดมูลนาย และกำหนดเรื่องอายุความ เป็นต้น กฎหมายลักษณะรับฟ้อง ได้บัญญัติขึ้นตามความนิยมของคนในสมัยนั้น โดยมีทั้งสิ้น 56 มาตรา²

3. กฎหมายลักษณะพยาน บัญญัติเกี่ยวกับปัญหาในชั้นสืบพยาน เช่น พยานอย่างไรที่จะรับฟังไม่ได้ ฯลฯ กฎหมายลักษณะพยาน ตราขึ้นเมื่อ พ.ศ. 1894 กฎหมายฉบับนี้เป็นเครื่องมือของศาลในเรื่องกระบวนการสืบพยานประกอบคำฟ้อง และคำให้การว่าอย่างไรจึงจะฟังได้และอย่างไรฟังไม่ได้

ในพระอัยการลักษณะพยานได้สามแห่งพยานแท้และสรรเสริญพยานที่มีสัจจะในเนื้อหาตอนต้นของกฎหมายนี้ได้บัญญัติถึงบุคคลที่จะอ้างเอามาเป็นพยานไม่ได้ไว้ 33 ประเภทด้วยกัน เช่น คนมีใจอยู่ในที่ 5 ที่ 8 คนที่หนีขโมยสินค้ายาคูคนผู้เป็นทาส คู้ความคนเป็นญาติเพื่อนคู้ความคนที่อยู่กับคู้ความ คู้ว่าทาคู้ความ คนมักมาก คนจองเวรกับคู้ความ คนโรคมก เด็กอายุต่ำกว่าเจ็ดขวบ คนแก่อายุมากกว่า 70 ปี คนสติเสียด วนิพก คนเรวอน คนชอทาน คนหูหนวก คนตามอด หึงใส่เกล้า กระเทย หึงแพศยา หึงมีครรภ พอมดแม่มด หมอเถื่อน ช่างทำรองเท้า ชาวประมง นักเลงการพนัน โจร คนขี้โมโห เพชรฆาต คนเหล่านี้กฎหมายมิยอมให้ฟังเป็นพยาน แต่ถ้าใจทักจำเลยยินยอมให้สืบพยานก็กระทำได้³

1 เรื่องกฎหมายตราสามดวง กรมศิลปากรจัดพิมพ์เผยแพร่, พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2521, หน้า 191 : กฎมาตรา 1

2 เรื่องเดียวกัน, หน้า 191 - 211.

3 พระบรมวงศ์เธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ กฎหมายเดิม 1, พิมพ์เป็นอนุสรณ์ ในงานพระราชทานเพลิงศพ พลโทอัมพร ศรีไชยยันต์, พ.ศ. 2513 หน้า 585 - 586.

นอกจากนี้ พระอัยการลักษณะพยานนี้แบ่งพยานออกเป็น 3 ประเภท และมี
นำหนักคำพยานหนักเบาไม่เท่ากันด้วยคือ

- (1) ทิพพยาน ได้แก่ สมณะซึ่งปราศหะที่ทรงศีล
- (2) อุตฺรพยาน ได้แก่ คนทั่วไปที่ประพฤดีประพฤติชอบ
- (3) อุตฺริพยาน ได้แก่ บุคคลที่เข่าจำพวก 33 ประเภทนี้ กล่าวมาแล้ว¹

4. กฎหมายลักษณะพินิจนัจนำนำดูยเพดิง เป็นกฎหมายที่มีบัญญัติถึงวิธีการ
พินิจนัจความบริสุทธิ์ของดูความตามความเชื่อของคนในสมัยนั้น หรือวิธีการที่จะดูว่า
ดูความซำงใจเท็จ ดูความซำงใจจริง กฎหมายลักษณะพินิจนัจนำนำดูยเพดิง ตรา
เมื่อ พ.ศ. 1899 ในปีเดียวกันกับกฎหมายลักษณะรับฟ้อง² กฎหมายนี้มีบัญญัติราย
ละเอียดวิธีที่เรียกรูปพินิจนัจนำนำหรือดูยเพดิง และคำอธิบายสำหรับอ่านเมื่อจะ
พินิจนัจนำนำหรือดูยเพดิง อันเป็นสิ่งที่แสดงถึงความเชื่อถือของบุคคลในสมัยนั้น

5. กฎหมายลักษณะตระดากกร กำหนดลักษณะวิธีการอุทธรณ์ความของ
ดูความในเมื่อไม่พอใจในคำพิพากษา³ กฎหมายลักษณะตระดากกร ตราเมื่อ
พ.ศ. 1900 เป็นกฎหมายที่ระบุถึงหน้าที่และอำนาจของผูพิพากษาระดากกรทั่วไป

¹ มาตรา 16 พระอัยการลักษณะพยาน, ดูเรื่องกฎหมายตราสามดวง,
หน้า 219.

² ดู มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ 1
จุลศักราช 1166 เล่ม 1 หน้า 298.

³ ม.ร.จ. เสนีย์ ปราโมช, กฎหมายอยุธยา, พระนคร: ห้างหุ้นส่วน
จำกัดกีวพร, 2510 หน้า 40 : ดู พระวรภักดีพิบูลย์, ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย
หน้า 299 - 303: พระยานิติศาสตร์ไพศาล, เรื่องเดิม, หน้า 482 - 570.

ตลอดจนแนวปฏิบัติต่าง ๆ กฎหมายลักษณะนี้ให้อำนาจกระดาการมากในการไต่สวนคดีในขณะเดียวกันก็บงห้ามกระดาการกระทำเกินหน้าที่ด้วย เพื่อความยุติธรรมแก่ความ 1

6. กฎหมายลักษณะอุทธรณ์ ตราขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2176 ² เป็นกฎหมายเกี่ยวกับแนวการพิจารณาพิพากษาคดีที่ความฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งร้องเรียนขึ้นมาในศาลความอุทธรณ์ เช่น การรณดาวหาว่าผู้พิพากษาเข้าข้างความอีกฝ่ายหนึ่ง เจ้าหน้าที่ศาลรับสินบน การพิพากษาผิดหลักกฎหมาย เป็นกฎหมายที่เป็นแนวการพิจารณาเมื่อความฟ้องรณดาวหาเจ้าหน้าที่ฝ่ายยุติธรรมและกระดาการไม่มีบทบัญญัติเกี่ยวของกับแนวการพิจารณา เมื่อความฟ้องร้องเรื่องพยาน และหัง ๆ ที่ในพระธรรมนูญศาลซึ่งตราเมื่อสมัยพระเจ้าทรงธรรมได้บัญญัติให้กรณีเกี่ยวกับพยานนี้สามารถอุทธรณ์ได้ 3

วิธีไต่สวนพิจารณาและพิพากษาคความ

วิธีการไต่สวนและพิพากษาคความในสมัยรัตนโกสินทร์ มีรายละเอียดและลำดับขั้นตอนของคดีแพ่งและคดีอาญา ดังต่อไปนี้

1 มาตรา 7,8,9,10,17 และมาตรา 108 กฎหมายตราสามดวง ลักษณะกระดาการ

2 ทรงกับรัชสมัยพระเจ้าปราสาททอง

3 มาตรา 2 พระธรรมนูญ กฎ เรื่องกฎหมายตราสามดวง หน้า 77.

วิธีไต่สวนพิจารณาและพิพากษาความแพ่ง

วิธีการไต่สวนพิจารณาพิพากษาความแพ่งมีรายละเอียด คือ

1. เมื่อบุคคลผู้ใดมีเรื่องราวต้องการฟ้องร้องคดี ก็ต้องไปแสดง ความประสงค์ต่อขุนศรีธรรมราชจาศาด ซึ่งจะทำหน้าที่เป็นผู้รับคดีของศาลทุก ๆ ศาล ขุนศรีธรรมราชจาศาดจะเรียกหนังสือทนายมาจากโจทก์ไว้ก่อนเพื่อเป็นหลัก ประกันมิให้หน้าเรื่อง เกามาฟ้องใหม่¹ เมื่อทำหนังสือทนายแล้ว โจทก์ก็จะให้ การทางฟ้อง ขุนศรีธรรมราชจาศาดจะเขียนฟ้องลงในสมุดไทยตามคำให้การทาง ฟ้องของโจทก์และก็นำฟ้องและตัวโจทก์ส่งไปให้ผู้ประกัน² คือพระยาศรีสุนทรโวหาร³ แต่มีข้อน่าสังเกตในเรื่องนี้ว่า ในฉันทกถอมกถอง ซึ่งแต่งในสมัยพระบาทสมเด็จพระ นั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. 2380 ระบุว่าผู้ประทับฟ้อง คือพระราชนิพนธ์จัญ เมื่อได้รับฟ้องแล้วผู้ประทับก็จะประทับรับฟ้องไว้⁴

2. เมื่อเสร็จกระบวนการในข้อ 1 แล้ว ผู้ประทับฟ้องก็จะนำฟ้อง เสนออุกขุน ณ ศาลหลวง เมื่ออุกขุนเห็นสมควรก็จะให้ผู้ประกันประทับฟ้องไปยัง ศาลต่าง ๆ ดังนี้ เรียกว่า คำปรึกษาสั่งฟ้อง เมื่อผู้ประทับได้รับคำปรึกษาสั่งฟ้อง

¹ หองสมุดกระทรวงยุติธรรม "ตัวอย่างของพระยาธรรมสารนิติ",
แฟ้มอธิบายกระทรวงศาลและกระบวนการพิจารณาความอย่างเก่า

² หองสมุดกระทรวงยุติธรรม "คำอธิบายของพระยาธรรมสารนิติ",
แฟ้มอธิบายกระทรวงศาลและกระบวนการพิจารณาความอย่างเก่า

³ เรื่องเดียวกัน

⁴ เรื่องเดียวกัน

ก็จะส่งสมุดคำฟ้องกลับคืนไปให้ขุนศรีธรรมราชจาศาล ขุนศรีธรรมราชจะคัดฟ้อง
ในสมุคนั้นลงในกระตาศไทย แล้วอ่านทานให้โจทก์ฟังเมื่อถูกท้วงก็ถูกฟ้องเดิม
แล้วให้โจทก์หยิกเล็บประทับไว้ หลังจากนั้นขุนศรีธรรมราช จะนำฟ้องที่คัดลงใน
ในกระตาศไทยกับตัวโจทก์ไปส่งให้ผู้ประทับ ¹

3. ในชั้นนี้ผู้ประทับจะพิจารณาว่าคดีนั้น ๆ ควรขึ้นศาลใดแล้ว
ก็จะออกคำสั่งให้คดีที่พิจารณานั้นไปศาลตามที่ระบุไว้ในพระธรรมนูญ คำสั่งนี้
เรียกว่า "พระธรรมนูญประทับฟ้อง" ²

4. เมื่อตระลาการของศาลที่มีหน้าที่พิจารณาคดีชนิดนั้นได้รับฟ้อง
และตัวโจทก์ไว้แล้ว ตระลาการก็จะมีหมายถึงมุลนาย เจ้าสังกัดให้ส่งตัวจำเลย
มาให้ตระลาการไต่สวนภายใน 15 วัน เมื่อได้ตัวจำเลยมาศาลแล้ว ตระลาการ
ก็จะคัดคำฟ้องจากกระตาศไทยที่จาศาลส่งมาให้ในสมุค อ่านทานให้เรียบร้อยแล้ว
เอาฟ้องที่คัดลงในสมุคแล้วถามจำเลยและให้จำเลยให้การแก้ฟ้อง หลังจากนั้นตระ
ลาการจะคัดคำให้การรวมไว้กับคำฟ้องโจทก์ในสมุคแล้วผูกสมุดคำหาคำให้การ
โจทก์และจำเลย และให้โจทก์จำเลยหยิกเล็บหรือประทับตราไว้ ³

¹ ถึงขั้นตอนนี้จะมีฟ้องอยู่สองฉบับ คือ ฉบับหนึ่งอยู่ในสมุคไทยที่จาศาล
ฉบับหนึ่ง และอีกฉบับหนึ่งอยู่ในกระตาศไทยที่ส่งไปพร้อมตัวโจทก์

² "อธิบายของพระยาธรรมสารนิติ", เรื่องเดิม

³ เรื่องเดียวกัน

5. ละครากการจะแยกห้องของโจทก์ออกเป็นข้อ ๆ แล้วสอบถามจำเลยทีละข้อ และแยกคำให้การของจำเลยออกเป็นข้อ ๆ เพื่อสอบถามโจทก์บ้างในข้อใดประเด็นในคำขอขอสืบถามไม่รับกันก็ให้ระบุข้อพยานที่โจทก์หรือจำเลยจะอ้างได้ไว้ท้ายประเด็นนั้น ๆ¹

6. หลังจากเสร็จกระบวนการตั้งกล่าวข้างต้นแล้ว ละครากการจะนำสำนวนคำสอบโจทก์จำเลยขึ้นไปให้ลูกขุน ณ ศาลหลวง ปรีภษาซึ่งสองสถานเมื่อลูกขุนซึ่งสองสถานแล้ว ละครากการก็จะรับสำนวนกับคำปรีภษาซึ่งสองสถานกลับไป การให้ลูกขุนซึ่งสองสถาน คือ การให้ลูกขุนบอกว่าในสำนวนที่ละครากการสืบไปแล้วนั้นข้อใดประเด็นใดที่รับกันแล้วทั้งโจทก์และจำเลย ไม่ต้องสืบพยานอีกและข้อใดที่ลูกขุนเห็นสมควรให้สืบพยาน²

7. ละครากการจะแยกคดีคำฟ้องและคำให้การของโจทก์และจำเลยออกเป็นประเด็นโดยชัดเจน แล้วละครากการจะนัดวันให้โจทก์และจำเลยนำละครากการเสมือนผู้คุมไปสืบพยาน เมื่อถึงวันนัด โจทก์จำเลยซึ่งผู้ใดเป็นพยาน ละครากการก็จะพาผู้นั้นไปสอบถามที่โบสถ์ สุเหร่า ศาลเจ้า ฯลฯ ตามศาลสนาที่พยานนั้นคือ จากนั้นโจทก์จำเลยจะค้านและตั้งพยานอีกฝ่ายหนึ่ง ถ้ายังมีข้อศิกใจสงสัย และละครากการจะอ่านประเด็นข้ออ้างของโจทก์หรือจำเลยให้พยานที่ถูกล้ออ้างในประเด็นนั้น ๆ ฟังแล้วถามพยาน เมื่อพยานให้การเสร็จแล้วละครากการจะคัดเอาคำค้านและตั้งของโจทก์จำเลยออกตามพยานโจทก์จำเลยเมื่อเสร็จขึ้นค่อนนี้เรียกว่าพิจารณาเสร็จสำนวน³

1 เรื่องเดียวกัน

2 เรื่องเดียวกัน

3 เรื่องเดียวกัน

8. เมื่อสืบพยานเสร็จแล้ว ระยะเวลาการจะให้เสมือนคดีสำนวนทั้งหมด คือ คำให้การทางฟ้องของโจทก์ คำให้การแก้ฟ้องของจำเลย คำให้การของพยานทุกปากรวมทั้งคำค้านและคำตั้งพยานซึ่งรวมเรียกว่ากระบวนแถลง เมื่ออ่านทานกระบวนแถลงถูกต้องเรียบร้อยแล้ว โจทก์จำเลยไม่คัดค้านก็ให้โจทก์จำเลยลงชื่อในบันทึกท้ายกระบวนแถลงยินยอมให้ระยะเวลาการนำกระบวนแถลงนั้นไปส่งลูกขุนในหลวงหรือกาเอกความที่ไม่สำคัญออกพร้อมกับโจทก์และจำเลยด้วย เมื่อลูกขุนวงกาสำนวนกระบวนแถลงแล้ว ระยะเวลาการก็จะนำโจทก์จำเลยไปรับกระบวนความนั้นกลับมอลอกใหม่แล้วนำไปส่งให้ลูกขุนเพื่อให้ลูกขุนปรึกษาชี้ขาด เมื่อลูกขุนปรึกษาชี้ขาดแล้วระยะเวลาการก็จะนำโจทก์จำเลยไปรับคำปรึกษาชี้ขาดลงมาซึ่งจะเห็นได้ว่า วิธีการศาลของสมัยนั้นพยายามที่จะให้คู่ความได้มีโอกาสควบคุมระยะเวลาการมีให้มีโอกาสบิ๊ดเบือนสำนวนได้เลย ซึ่งจะเห็นว่า กระบวนแถลงหรือการรับส่งสำนวนจะมีคู่ความเห็นชอบและกำกับไปทั้งสิ้น เมื่อได้คำปรึกษาชี้ขาดมาแล้ว ระยะเวลาการจะอ่านคำปรึกษาชี้ขาดให้คู่ความฟัง ซึ่งจะเห็นว่าหน้าที่ของลูกขุนนั้นมีได้ชี้ขาดลงไปว่าผู้ใดผิดผู้ใดถูก ลูกขุนเพียงแต่ทำหน้าที่ที่ความและสรุปข้อเท็จจริงจากคำฟ้อง แก้ฟ้อง และคำให้การของโจทก์จำเลยและพยานเท่านั้น ส่วนผู้ใดจะผิดอย่างไรและจะถูกปรับอย่างไร เป็นหน้าที่ของผู้รับ

เมื่อระยะเวลาการอ่านคำปรึกษาชี้ขาดของลูกขุนให้คู่ความฟัง และคู่ความรับว่า ถูกต้องแล้ว ระยะเวลาการก็จะคัดกระบวนแถลงและคำปรึกษาชี้ขาดลงในกระบวนไทย เอกสารส่วนนี้เรียกว่าระวางใบสั่ง ระยะเวลาการจะส่งระวางใบสั่งนี้ไปให้ผู้รับ¹ เมื่อผู้รับรับแล้วระยะเวลาการจะนำคู่ความกับระวางใบสั่ง

¹ ผู้รับคดีในเขตกรุงเทพฯ คือขุนหลวงพระยาไกรสีระยะเวลาการศาลพระธรรมนูญ ผู้รับคดีหัวเมืองใต้แก่พระเกษมราชสุภาวดีศาลบัลลังก์สิงห์

ไปให้ลูกขุนปรึกษาประทับหลังระวางใบสั่ง จากนั้นตระลาการจะอ่านระวางใบสั่ง กับคำลูกขุนปรึกษาประทับหลังใบสั่งให้ดูความฟัง ¹

9. ถ้าความยังสงสัยในคำพิพากษาชี้ขาดหรือส่งด้วยระวางใบสั่ง ตระลาการก็จะยังไม่สามารถบังคับดูความตามที่ตัดสินนั้นได้ กล่าวคือ โจทก์จำเลย อาจมีคำขออุทธรณ์ คำปรึกษาชี้ขาดหรือระวางใบสั่ง ตระลาการก็รับคำขออุทธรณ์ ของดูความแล้วนำไปปรึกษาลูกขุน ลูกขุนให้ดูโดยพินิจอย่างไรตระลาการก็ทำตาม ดูโดยพินิจของลูกขุน ถ้าความไม่มีข้อสงสัยอย่างใดและยินยอมที่จะปฏิบัติตามคำ พิพากษาทั้งสองฝ่าย ดูความก็จะทำบันทึกหลังสั่งแสดงความยินยอมไว้เป็นหลักฐาน ² จึงเป็นอันเสร็จสิ้นกระบวนการพิจารณาความแพ่ง

วิธีไต่สวนพิจารณาและพิพากษาความอาญา

วิธีการไต่สวนพิจารณาและพิพากษาความอาญาในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ตอนต้น คล้ายกับวิธีในสมัยกรุงศรีอยุธยา คือ เอกชนผู้ได้รับความเสียหายจะเป็น ผู้ฟ้องคดี ³ การฟ้องจะต้องทำเป็นหนังสือและผู้ฟ้องคดีจะต้องลงลายมือชื่อ ถ้ามีได้ ลงชื่อให้ปรับเป็นพินัยหลวงแล้วรับไว้พิจารณา ผู้พิพากษาหรือตระลาการจะเรียก ผู้ฟ้องคดี มาไต่ถามบทกฎหมายที่อ้างในคำฟ้อง และตระลาการจะพิจารณาหนังสือ

1 "คำอธิบายของพระยาธรรมสารนิติ", เรื่องเดิม

2 "คำอธิบายของพระยาธรรมสารนิติ", เรื่องเดิม

3 กฎหมายลักษณะรับฟ้องมาตรา 21 บัญญัติให้สามี่หรือภริยาและพ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย พี่น้อง ลูกหลานของผู้ตายเป็นโจทก์ฟ้องผู้กระทำความผิดได้อีกด้วย

ฟ้องร้องและบทบัญญัติของกฎหมายว่าถูกฟ้องหรือไม่ ถ้าหนังสือฟ้องร้องไม่ถูกฟ้อง
กับบทบัญญัติของกฎหมายมิให้ศาลรับไว้พิจารณาเพราะจะทำให้อีกฝ่ายหนึ่งเสียเปรียบ
และถ้าผู้ใดฟ้องคดีศาลหนึ่งแล้วกลับเอาความเรื่องเดียวกันไปฟ้องยังอีกศาลหนึ่ง
เป็นสองความ ท่านใหม่รับเป็นพินัยหลวงแล้วให้พิจารณาเฉพาะคดีแรกที่ฟ้องไว้

ในกรณีที่ราษฎรหลายคนไปฟ้องผู้กระทำความผิดคนเดียวกัน ถือว่าคนไหน
ฟ้องก่อนให้เอาคนนั้นเป็นโจทก์ ถ้าฟ้องพร้อมกันให้ผู้พิพากษาพิจารณาว่าฟ้องเป็น
ความอาญาหรือความนครบาล ให้ถือว่าผู้ฟ้องความนครบาลเป็นโจทก์ ถ้าเป็นความ
อาญาหรือความนครบาล¹ ด้วยกันให้ถือว่าผู้ฟ้องคดีอุกฉกรรจ์เป็นโจทก์

การไต่สวนคดีนครบาลจะมีวิธีไต่สวนพิเศษดังปรากฏในหนังสือของ
พระยาธรรมสารนิติวิธีคดี กฤษฎีกาสภานายกหอสมุดศิริราช ดังต่อไปนี้ คือ

"เมื่อโจทก์ฟ้องจำเลยในคดีที่เป็นความนครบาล จำเลยปฏิเสธข้อ
กล่าวหาที่จะมีการให้โจทก์จำเลยอย่างพยาน นำกระดาษการสืบพยาน โจทก์จำเลย
ค้านตั้งพยานซึ่งกันและกัน กระดาษการคัดค้านพยานของคู่ความออกสอบถามพยาน
เช่นเดียวกับความแพ่ง แต่ทั้งนี้มีข้อยกเว้นอยู่ว่าถ้ากระดาษการสืบพยานรังวัด²
คู่ความจะตั้งใจค้านตั้งพยานรังวัดนั้นไม่ได้เพราะเป็นพยานที่กระดาษการสืบเอง"

1 ความนครบาล เป็นคดีที่ร้ายแรงทำนองคดีอาญาแผ่นดินในปัจจุบัน;
ดู "ตัวอย่างของพระยาธรรมสารนิติ", เรื่องเดิม

2 หมายถึง เจ้าหน้าที่รังวัดสถานที่เกิดเหตุ

เมื่อคดีถึงลูกขุน ณ ศาลหลวง ลูกขุนจะพิจารณาว่าจำเลยมีพินัยหรือไม่ว่าลักษณะที่จะถือเอาว่าจำเลยมีพินัยนาส่งสัยนั้นเมื่ออยู่ตามประการ คือ

1. คำให้การของจำเลยมีพินัย
2. พยานโจทก์และพยานรับวัดเบิกความทรงตามฟ้องของโจทก์
3. พวกพ้องฝ่ายจำเลยให้การขัดหักกันทั้งแต่สามปากขึ้นไป

หากคดีนั้นเข้าลักษณะใดลักษณะหนึ่งในสามลักษณะนี้ ลูกขุนก็จะลงความเห็นจำเลยมีพินัย และจะให้ตระลาการชักฟอกจำเลยตามจารีตนครบาล คือ เอาจำเลยส่ง นกยารวมห้าตัว เอว เข็ม 5 ที่แล้วตาม ถ้าจำเลยยังไม่รับก็ใช้ไม้ข่มขมิบ ทอดเล็บ ใช้ลวดหนึ่งตีแข่งพร้อมกับตามไปจ่ายเป็นจำนวน 1 ยก คือ 30 ที ถ้าจำเลยรับสารภาพตระลาการก็จะทำรายงานการชักฟอกและคำให้การของจำเลยซึ่งเรียกว่า ส่วนนาคำให้การ กระทบพิจารณา ส่งลูกขุน ณ ศาลหลวง ลูกขุนจะพิจารณาแล้วส่งเป็นระวางใบสั่งให้ผู้รับวางบพริบโทษจำเลยตามกฎหมาย

แต่ถ้ายกขึ้นใช้ลวดหนึ่งตีแข่ง 30 ทีแล้วจำเลยก็ยังไมรับสารภาพตระลาการก็จะรอให้แผลจำเลยหายเสียก่อน แล้วจึงดำเนินการตามจารีตนครบาลต่อไป กล่าวคือ ผูกจำเลยไว้ แล้วเขี่ยนครึ่งละ 5 ทีสลัดกับตามเรื่อยไป จนครบ 3 ยก คือ 90 ที จำเลยก็ ยังเป็นกรานปฏิเสธรอยู่ ตระลาการก็จะคัดสำนวนคำให้การกระทบพิจารณา ส่งให้ลูกขุน ณ ศาลหลวง ถ้าลูกขุนเห็นว่าสำนวนของจำเลยนั้นมีพินัยเพียงเล็กน้อยขอเดี้ยว ลูกขุนก็จะให้ตระลาการเรียกประกันทานบนจำเลยไว้แล้วจะปล่อยตัวไป แต่ถ่าจำเลยมีพินัยมากถึงสองข้อขึ้นไป ทำให้เป็นข้อใหญ่ หรือมีพินัยเป็นข้อใหญ่สองข้อ ลูกขุนก็จะให้ตระลาการส่งตัวจำเลยไปจำไว้หน้าคุกฐานเป็นผู้ร้ายใจแข็ง¹

1 หองสมุคกระทรวงยุติธรรม, เพ็ญอธิบายกระทรวงศาลและกระบวนการพิจารณาความอย่างเก่า, หนังสือพระยาธรรมสารนิคตวิชิคกักรามหุลสภานายกหอพระสมุค
วชิรญาณ 19 มกราคม 2464.

จากหลักเกณฑ์ดังกล่าวข้างต้น จะเห็นว่า การฟ้องร้องคดีอาญาของไทยในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นใช้หลักการดำเนินคดีอาญาโดยเอกชนเมื่ออำนาจจะฟ้องร้องผู้กระทำความผิดด้วยตนเอง ซึ่งหลักเกณฑ์นี้ได้เปลี่ยนแปลงในปี พ.ศ. 2435 รัฐมีอำนาจเข้ามาดำเนินคดีอาญาได้ เช่นเดียวกับเอกชนอื่นจะได้กล่าวต่อไป

ในปี พ.ศ. 2435 เป็นต้นมา รัฐได้เริ่มที่จะเข้าดำเนินการฟ้องร้องคดีอาญาโดยให้เจ้าพนักงานของรัฐเป็นผู้ดำเนินคดีกับผู้กระทำความผิดซึ่งปรากฏตามพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลไปริสภา อันเป็นศาลกองตระเวน¹ สำหรับกรุงเทพมหานคร ลงวันที่ 31 มีนาคม ร.ศ. 111 ข้อ 4 "พลตระเวนจับผู้ผิดมาส่งกักหรือมีใจทักให้พลตระเวนจับตัวมาส่งกักให้ศาลไปริสภาบังคับให้พลตระเวนซึ่งจับผู้ผิดมาส่งหรือใจทักผู้ฟ้องสามานต์เสียก่อนแล้วบังคับให้ ไทการ เป็นคำฟ้องกล่าวความแต่โดยสัจจริงแล้ว จึงบังคับถามผู้ต้องหาจับมาหรือต้องถูกฟ้องเป็นจำเลย" ดังนั้น การฟ้องคดีเล็ก ๆ น้อย ๆ ตำรวจมีอำนาจในการฟ้องคดีได้ เช่นเดียวกับเอกชนในศาลไปริสภา ต่อมาในวันที่ 1 เมษายน 2436 ได้มีกฎเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมซึ่งบัญญัติว่า "อธิบดีและเจ้าพนักงานในกรมอัยการต้องฟังบังคับบัญชาของเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมในทางปฏิบัติหน้าที่ราชการ อธิบดีมีอำนาจเลือกผู้พระราชกำหนดกฎหมายสำนักานาญแผนยาคีมายัง เป็นพระราชมนตรีและเนตบัณฑิต ให้เป็นที่ปรึกษาของกระทรวงหรือกรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับผลประโยชน์ของราชธานีไทย เป็นผู้รักษามวลประโยชน์ของราชธานีไทยเป็นทนายความในนามของราชธานีไทย เป็นพนักงานร่างแต่งประกาศพระราชบัญญัติต่าง ๆ แปลกฎหมาย

¹ ศาลกองตระเวนนี้มีขอบเขตอำนาจพิพากษาโทษ คือ ฆังนไม่เกิน 50 ที่ติดตารางไม่เกินเดือนหรือปรับไม่เกิน 2 ฆัง; คู่พระเจ้าอุยยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์, พระราชบัญญัติในรัชสมัย เล่ม 1, หน้า 158 - 160.

นานาประเทศออกเป็นภาษาไทย ฟองกลาวโทะญูกระทำผิดดวงพระราชอาญา"
จากกฎเสนาบดีอันแสดงให้เห็นว่ามีกรมอัยการ เป็นหน่วยงานของรัฐที่เป็นทนาย
ของแผ่นดินและเป็นผู้ฟ้องร้องกลาวโทะญูกระทำผิดอาญาในนามของแผ่นดิน
เป็นครั้งแรก และพนักงานอัยการเป็นผู้จำเเนกคดีอาญา

ข้อสังเกตเกี่ยวกับกฎหมายวิธีพิจารณาความในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ก่อนการปฏิรูป
การศาลในประเทศไทย

ลักษณะและตราการ

คำว่า "ลักษณะและตราการ" ปรากฏในกฎหมายของประเทศไทยตั้งแต่
สมัยกรุงศรีอยุธยา จนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ต่อมา ในพ.ศ. 2434 เมื่อ
ประเทศไทยได้ใช้วิธีพิจารณาความตามกฎหมายเก่าแล้ว คำว่า "ลักษณะและตรา
การ" นั้นหายไป

ลักษณะและตราการตามกฎหมายเก่ามีหน้าที่ชำระความและตัดสินคดี
กลาวคือ เมื่อราษฎรนำคดีมาฟ้อง เจ้าหน้าหน้าเสนาอลักษณตรวจฟ้องว่าเป็นคำ
ฟ้องแล้ว ก็จ่ายฟ้องไปยังศาลที่มีอำนาจซึ่งสังกัดอยู่ตามกรมต่าง ๆ แล้ว เจ้ากรม
จะแจกจ่ายให้ตราการเป็นผู้พิจารณา เมื่อตราการพิพากษาเสร็จจำนวน
ก็ส่งไปให้ลักษณชำระและให้ผู้รับบทหรือวางบทลงโทษอีกชั้นหนึ่ง

ลักษณที่เกี่ยวข้องกับกฎหมายวิธีพิจารณาและศาลนี้ เรียกว่า ลักษณ ณ

ศาลหลวง¹ ลูกขุน ณ ศาลหลวงปรากฏขึ้นครั้งแรกในกฎหมายของพลเรือนที่
ตราขึ้นในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ประมาณ พ.ศ. 1991 โดยได้กำหนด
ศักดิ์นาของลูกขุนและข้าราชการในสังกัด ดังนี้²

¹ ลูกขุนมี 2 ชนิด คือ ลูกขุน ณ ศาลาและลูกขุน ณ ศาลหลวง ลูกขุน
ณ ศาลา เป็นตำแหน่งเสนาบดีทำหน้าที่ฝ่ายบริหาร ได้แก่ ตำแหน่งสมุหนายก
สมุหกลาโหม และตำแหน่งเสนาบดีจตุสดมภ์ นอกจากนี้ ตำแหน่งลูกขุน ณ ศาลายัง
กำหนดไว้ในกฎหมายอื่น ๆ อีกมาก เช่นใน "กฎหมาย 16 ข้อ" ซึ่งได้ระบุตำแหน่ง
ลูกขุน ณ ศาลาไว้ เช่น เจ้าพระยาสรศรี พระยากลาโหม พระยาอมราช เป็นต้น
นอกจากนี้บางแห่งก็ระบุตำแหน่งลูกขุน ณ ศาลาไว้ เช่น เจ้าพระยารัตนพิพิธ
เจ้าพระยามหาเสนา ฯลฯ ; ดู เสถียร ดายดิษฐ์, ประชุมกฎหมายประจำศก
เล่ม 2 กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เดลีเมด, 2478, หน้า 65 - 66.

² พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์, กฎหมายราชบุรี
เล่ม 1, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักนายกรัฏนตรี, 2517,
หน้า 207.

1.	พระมหาราชครู พระครูมหิศรธรรมราชาสภาวะศรีวิสุทธิคุณ วิบูล ธรรมวิสุทธิ พรหมจารีวิชาธิบดี พุฒาจารย์	นา 10000
2.	พระราชครูพระครูพิเชษฐราชาธิบดีศรีนครม	นา 5000
3.	พระธรรมศาสตร์ราชโหราศาจารย์ ปลัดมหิศร	นา 3000
4.	พระอริยปาฬัวิชาธิบดีโหราศาจารย์ ปลัดพระครู พิเชศ	นา 3000
5.	พระญาณประกาศอธิบดีโหราศาจารย์	นา 3000
6.	พระศรีสังฆกะอธิบดีโหราศาจารย์	นา 3000
7.	ขุนไชยอาณาภาววิสุทธิปริชาจารย์	นา 1500
8.	ขุนจินดาภิรมย์พรหมเทพวิสุทธิวงษาจารย์	นา 1500

และ

1.	พระมหาราชครูพระราชประโหราศาจารย์ราชสุภาวดี ศรีบรมวงศ์องค์บุรีโสดมพรหมญาณวิบูลย์คัจจุจรัทวิวิธเวทย์พรหมพุฒาจารย์	นา 10000
2.	พระราชครูพระครูพิรามราชสุภาวดีเวทจุฑาภรณ์ ศรีบรมวงศ์	นา 5000
3.	พระเทพราชาคาบดคีร์วาสุเทพ ปลัดพระราช ครูประโหราศาจารย์	นา 5000
4.	พระจักรปาณศรีกิจวิสุทธิ ปลัดพระครูพิราม	นา 5000
5.	พระเกษมราชสุภาวดีศรีรัตนเขาคูดราช เจ้ากรม แพงกระเขม	นา 3000
6.	ขุนสุภาเทพ 1 ขุนสุภาพรหม 1 ปลัดนั่งศาล	นาคคนละ 400
7.	ขุนหลวงพระไกรศรีราชสุภาวดีศรีรัตนเขาคูดราช เจ้ากรมแพงกิดาง	นา 3000
8.	ขุนราชสุภา 1 ขุนไชยสุภา 1 ปลัดนั่งศาล	นาคคนละ 400

ซึ่งจะเห็นว่าลูกขุน ณ ศาลหลวงนี้ไม่ได้อยู่ด้วยกัน 2 ชุด ชุดแรกมีพระมหाराชครู พระครูมหิศร เป็นหัวหน้า ชุดที่สองมีพระมหาราชครูพระครูประโรหิตคารีย์ เป็นหัวหน้า

พระบรมราชาธิบายในหนังสือพระราชาดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแถลงพระบรมราชาธิบายแก้ไขการปกครองแผ่นดิน ได้ทรงอธิบายถึงประวัติความเป็นมาของลูกขุนว่า

".....พระเจ้าแผ่นดินจึงโปรดให้โปรดยุติคุณนั้นจัดวางแบบอย่างการที่จะปกครองรักษาพระนครใหม่ให้เรียบร้อยสมควร ที่จะเป็นพระนครใหญ่สืบไป โปรดยุติคุณนั้นจึงได้ยกมนูสารสาคร นั้นมาตั้งเป็นหลักที่จะได้บัญญัติพระราชกำหนดกฎหมายสืบไป และจัดธรรมเนียมอื่น ๆ ตามแบบอย่างข้างพระนครฝ่ายอินเดีย แต่โบราณนั้นทั่วไป โปรดยุติคุณนั้นคงจะเป็นผู้มีความรู้ความชำนาญในมนูสารสาครของเดิม และพระราชกำหนดกฎหมายซึ่งได้บัญญัติขึ้นใหม่ เพราะเป็นผู้คนที่ทำวาทะและเป็นผู้ได้เรียบเรียงทั้งแต่งขึ้น ทั้งที่เป็นพรพจน์ประพจน์ตั้งอยู่ในความสุจริตจึงเป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัยของพระเจ้าแผ่นดินและเป็นที่ยึดถือเชื่อฟังของข้าราชการและราษฎรทั้งปวง พระเจ้าแผ่นดินจึงมอบการบังคับบัญชากฎการสิทธิขาดนี้ให้แก่โปรดยุติคุณนั้น เป็นผู้ตัดสินด้วยความเด็ดขาดทั่วไปทั้งพระนคร และโปรดยุติคุณนั้นจะมีผู้เดียวหรือหลายคนก็ได้ ก็คงจะทงมีผู้ช่วยเป็นที่ปรึกษาหรือหลายคน จึงจะพอที่จะดำเนินการในตำแหน่งของตัวตลอดไปได้ ซึ่งได้มีตำแหน่งพระมหาราชครู พระราชครูแลปลัด แต่ถึงคั้งนั้นก็คงไม่พอจึงได้ตั้งขึ้นอีกสักคนหนึ่ง เพราะฉะนั้น ลูกขุนจึงได้เป็นอยู่สองตัวรับจนบัดนี้ ชื่อของลูกขุนก็ยังปรากฏเป็นชื่อพรพจน์อยู่โดยมาก และพรพจน์ซึ่งยังมีตระกูลอยู่ในกรุงบัดนี้ก็ยังได้รับเป็นตำแหน่งในลูกขุนหรืออยู่ในตำแหน่งพรพจน์ แต่ไม่เข้าที่ปรึกษาเป็นลูกขุน.....อาลา ตัวลูกขุนทั้งปวงเป็นแต่ผู้พิพากษาความผิด

ซึ่งชอบอย่างเกี่ยว หากได้เป็นผู้พิจารณาความอันใด ไม่ต้องมีพระลาการที่จะพิจารณา
 ความนั้นตลอดแล้ว ไปขอคำตัดสินอีกชั้นหนึ่ง แต่พระลาการทั้งปวงเหล่านั้นแต่เดิมจะ
 อยู่ในบังคับลูกขุนทั้งสิ้นหรือจะหายไปไว้ตามกรมต่าง ๆ ดังเช่นเป็นอยู่ในทุกวันนี้ก็
 ไม่มีอันใดจะยืนยันเป็นแน่ได้ ถ้าจะคิดประมาณว่ากรมแพ่งกลางกรมหนึ่ง แพ่งเกษม
 กรมหนึ่ง สองกรมนี้ก็ยังมีอยู่ในกรมลูกขุน ถึงว่าในบัดนี้จะไม่ได้อยู่ในบังคับพระมหา
 ราชครู
 ผู้เป็นใหญ่ในกรมลูกขุนอย่างใดอย่างหนึ่ง สังกัดหมายหมู่ตัวเองอยู่ในกรมเหล่านั้น
 ก็ยังขึ้นอยู่ในกรมเหล่านั้นก็ขึ้นอยู่ในกรมลูกขุน เจ้ากรมและขุนศาลพระลาการก็รับ
 เบี้ยหวัดอยู่ในกรมลูกขุน หน้าที่ของแพ่งกลางและแพ่งเกษมทั้งสองกรมนี้ ก็มีศาลที่
 จะพิจารณาความเป็นพระทรวงอันหนึ่งซึ่ง เป็นตำแหน่ง เดิมแต่ไม่มีภาระอีกแผนกหนึ่ง
 ซึ่งต้องเป็นผู้วางบทในคำลูกขุนปรึกษาหน้าที่ทั้งสองคือ เป็นผู้พิจารณาความอย่างหนึ่ง
 เป็นผู้วางบทอย่างหนึ่งนี้ ถ้าคิดความความเห็นในเชิงกฎหมายอย่างไทยแล้ว ก็เป็น
 หน้าที่อันไม่สมควรจะรวมกัน แยกการที่เจ้ากรมแพ่งกลาง แพ่งเกษม 2 คนนี้ไม่มี
 หน้าที่วางบทลงโทษเช่นคายนั้น ควรจะเห็นได้ว่าแต่เดิมมาลูกขุนคงจะปรึกษารัชชาด
 และวางบทลงโทษตลอดไปในวันเดียว แดงมาจะเป็นด้วยผู้ซึ่งมีโรหิตาใหญ่ ซึ่งมี
 ความรู้และสติปัญญาความทรงจำมากลบลายไป ผู้ซึ่งรับแทนที่ใหม่ไม่เคยตลอดใน
 กฎหมายซึ่งตั้งขึ้นไว้ หรือไม่มีสติปัญญาสามารถพอที่จะทำการให้ตลอดไปได้ แต่ใน
 ชั้นเดี่ยวนั้นอย่างหนึ่ง และเพราะเหตุที่พระเจ้าแผ่นดินตั้งพระราชบัญญัติเพิ่มขึ้นตาม
 กาลสมัยมากขึ้นเหลือที่จะทรงจดจำไว้ได้ ลูกขุนซึ่งพิพากษานั้นวางโทษผิด ๆ ถูก ๆ
 หรือไม่ทันเวลาพระเจ้าแผ่นดิน จึงได้โปรดให้เจ้ากรมแพ่งกลาง แพ่งเกษม 2 คนนี้
 เป็นพนักงานที่จะพิพากฎหมาย เพราะฉะนั้น ลูกขุนจึงเป็นแค่ผู้พิพากษานี้ซึ่งชอบ
 แยกการที่จะตัดสินลงโทษอย่างไรนั้น ตกเป็นพนักงานเจ้ากรมศาลแพ่งทั้ง 2 ซึ่งได้
 ปราบกฎชื่อว่าเป็นผู้รับ เพราะเป็นผู้พิพากษผู้เปิดสมุดกฎหมายดังนี้ ถ้าจะต้องเอาศาล
 แพ่งกลางและแพ่งเกษมทั้ง 2 ศาลนี้เป็นตัวอย่างว่า หรือแต่ในชั้นแรกตั้งพระนครที่กล่าวมา
 นั้น พระลาการซึ่งมีอยู่ในศาลอื่น ๆ ทุกวันนี้ จะรวมอยู่ในลูกขุนกรมลูกขุนเป็นกรมยุติธรรม

สำหรับในพระนครก็เหมือนจะพอว่าได้ แต่ภายหลังมาอำนาจลูกขุนไม่พอที่จะบังคับ
 รักษาให้ศาลทั้งปวงอันอยู่ในใต้อำนาจพิจารณาความให้ตลอดทั่วไปถึงได้ควย เหตุขัดข้อง
 ต่าง ๆ ครั้งเมื่อจัดการในตำแหน่งขุนนาง เอาฝ่ายพลเรือนเป็นสมุหนายก ฝ่ายทหาร
 เป็นสมุหกลาโหมแต่งตั้งตำแหน่งจตุสดมภ์ แกะไขเพิ่มเติมใหม่ในแผ่นดินสมเด็จพระบรม
 ไตรโลกนาถ จึงได้แยกศาลจากกรมลูกขุนออกไปแจกให้กรมต่าง ๆ คงไว้แต่ศาลแพ่ง
 กลางและศาลแพ่งเกษมให้อยู่ในกรมลูกขุน 2 ศาล เพราะ 2 ศาลนี้ เป็นแต่ความ
 แพ่งซึ่งเป็นความอ่อน ๆ อันลูกขุนพอจะมีอำนาจบังคับบัญชาตลอดได้ ความอื่น ๆ ก็เป็น
 ความสำคัญแข็งแรงและเป็นความที่ประสงค์จะอุกหนุนราษฎรให้ความแล้วโดยเร็วขึ้น
 กว่าความสามัญ จึงได้ยกไปแจกไว้ในกรมต่าง ๆ เพื่อให้เสนาบดีแลอธิบดีกระทรวง
 นั้น ๆ จงบังคับบัญชาว่ากล่าวเร่งรัดโดยอำนาจไม่ให้มีที่ติดขัดของ แลไม่ให้ขุนศาล
 ทะเลาะการทอดทิ้งความไว้ไม่ให้เนิ่นช้า แต่ความทั้งปวงนั้น ตั้งคนแพ่งไปก็ยังคงให้
 ลูกขุนเป็นผู้ฟัง ถ้าขัดข้องจะมีความจะมีถ้อยคำประการใดก็ยังคงมาหารือลูกขุน
 ที่สุดจนศาลพิพากษาชี้ขาดคดีก็ยังคงให้ลูกขุนเป็นผู้พิพากษาชี้ขาดหาเสนาบดีแลอธิบดี
 ที่ใดเป็นเจ้าของศาลนั้น ๆ ไม่มีอำนาจที่จะตัดสินความในศาลใต้อำนาจของตัวการเด็ด
 ขาดอันใดได้ เป็นแต่ผู้ที่จะช่วยให้ความนั้นได้ว่ากล่าวแก่กันอย่าให้มีที่ขัดข้องที่จะเกิด
 ขึ้นด้วยคุณความและทะเลาะการจะไม่ทำการให้เดินไปเสมอ ๆ นั้น อย่างเดียวกันถ้าหาก
 ว่าความคดีที่คิดเห็นศาลทั้งปวงแต่เดิมจะรวมอยู่ในกรมลูกขุนนั้นจะเป็นการผิดไป
 ก็แต่เพียงได้แยกศาลต่าง ๆ ไว้ในกรมทั้งปวงเหมือนเช่นว่าในชั้นหลังนี้แต่เดิมมาเท่านั้น
 ตัวเสนาบดีแลอธิบดีกับลูกขุนก็ยังมีอำนาจเป็นคนละแผนกกันดัง เชนว่ามาเดี๋ยวนี้
 ถ้าจะคิดเทียบคู่กับอย่างเสนาบดีว่าการยุติธรรมในประเทศอื่น ๆ ก็เป็นการกดัดกับ
 ตรงมาแต่เดิม ลูกขุนซึ่งดูเหมือนจะเป็นเสนาบดีกรมยุติธรรมนั้นกลับเป็นหน้าที่ผู้พิพากษา
 ส่วนกรมต่าง ๆ ที่รับศาลบังคับบัญชาความไปไว้ในกรมนั้น กลับเป็นตัวเสนาบดีกรม

ยุติธรรมที่สำหรับจะให้เครื่องจักรในการพิจารณาความเป็นไปได้โดยสะดวกอย่าให้หยุด
อย่าให้ขาดได้ การที่ว่านี่เป็นพิจารณาแบบแผนเก่าซึ่งจะให้คิดเห็นว่าที่ท่านจัดลง
เป็นแบบแผนแต่เงินนี้ประสงค์จะจัดการอย่างไร แต่การภายหลังมานี้เปลี่ยนแปลง
ต่อไปนี้อีกเป็นอันมาก" ¹

จากพระบรมราชโองการนี้ ทำให้ทราบความเป็นมาของลูกขุนโดย
ละเอียดและพอจะทราบได้ว่าเหตุใดลูกขุนจึงมีสองส่วนหรือสองชุดและขอสงสัยที่ว่า
ในชั้นพิพากษาคดี เมื่อลูกขุนชี้ขาดแล้วเหตุใดจึงต้องส่งไปให้ผู้รับบทเป็นผู้วางบท
ลงโทษอีกชั้นสำหรับตำแหน่งผู้รับบทก็คือ พระเกษมราชสุภาวดี เจ้ากรมแพ่งเกษมและ
ขุนหลวงพระไกรสี เจ้ากรมแพ่งกลางซึ่งเป็นเจ้าพนักงานผู้ทำหน้าที่ตรวจสอบกฎหมาย
เพื่อนำมาปรับแก้ซึ่งมีหน้าที่เก็บรักษากฎหมายด้วย คือกฎหมายที่เก็บรักษาไว้ ณ
ที่ศาลหลวง และจะเห็นได้ว่าลูกขุนไม่มีอำนาจมากนักโดยเฉพาะซึ่งต่างจากหน้าที่
ของลูกขุนตามระบบกฎหมายคอมมอนลอว์ (Common Law) ลูกขุนตามระบบกฎหมาย
Common Law เป็นราษฎรธรรมดาซึ่งถูกเกณฑ์ให้มาตัดสินคดีอาญาและคดีแพ่ง
บางประเภทเฉพาะในปัญหาข้อเท็จจริงเท่านั้น ส่วนปัญหาข้อกฎหมายเป็นหน้าที่ของ
ผู้พิพากษา

ส่วนคำว่า "ตระลาการ" นั้นใช้เรียกเฉพาะผู้ที่ทำหน้าที่พิจารณาพิพากษา
ความในศาลตามวิธีพิจารณาความอย่างเก่าเท่านั้น เมื่อได้ยกเลิกวิธีพิจารณาความ
อย่างเก่าโดยรวมเอาหน้าที่ผู้พิจารณาผู้ชี้ขาดตัดสินและปรับบทมาให้บุคคลคนเดียว

¹ พระมณูเวทิมณฑาท, คำสอนภาค 1 ชั้นปริญญาตรี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
และการเมือง พ.ศ. 2477 ธรรมมณูศาลยุติธรรม, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พ.ศ. 2477, หน้า 10 - 13.

กระทำ เรียกว่าบุคคลผู้มีหน้าที่นั้นว่า ผู้พิพากษาหรือตุลาการ¹

ตามกฎหมายตำแหน่งนาพลเรือนจะเห็นได้ว่า กรมโลหที่มีกำลังอยู่ในสังกัดจะมีตำแหน่ง "ปลัดนั่งศาล" หรือ "สมณั่งศาล" อยู่ด้วยเสมอ ข้าราชการเหล่านี้มีศักดิ์ 800 หรือ 400 เห็นได้ว่าไม่ใช่ตำแหน่งข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ อาทิ กรมในสังกัดเจ้าพระยาจักรี (นครไทย) มีขุนมูรินทรราชปลัดนั่งศาลหลวง นา 800 ขุนเทพอาณูราชปลัดนั่งศาลราชภูว นา 800 ขุนอาญาจักรราชปลัด นา 800 กรมในสังกัดเจ้าพระยามหาเสนาบดี (กลาโหม) ขุนประชาเสนาราช ปลัดนั่งศาล นา 800 กรมในสังกัดพระยามราช นครบาล ขุนงำเมืองนั่งศาล นา 800 กรมในสังกัดออกญาพลเทพ (นา) ขุนโกชนกรชนนัราชการปลัดนั่งศาล นา 800 กรมในสังกัดออกญาศรีธรรมราชพิณรัตนราชโกษาธิบดี (คลัง) ขุนพินิจไวยราช ปลัดนั่งศาล นา 800 ฯลฯ ทั้งนี้เป็นต้น ปลัดนั่งศาลเหล่านี้เข้าใจว่าเป็นตำแหน่งตราการในศาลของกรมนั้น ๆ ดังปรากฏในพระราชกำหนดเกษมทัต 50² แต่อย่างไรก็ตามตราการในศาลต่าง ๆ ก็มีหลาย ๆ คน และข้าราชการสังกัดกรมที่มีศาลก็อาจได้รับมอบหมายให้เป็นตราการด้วยได้ สุดแต่เจ้ากระทรวงหรืออธิบดีจะได้อบรมหมายให้ใคร ทั้งใจทักและจำเลยเมื่อเป็นความกันแล้วต้องมาค้างอยู่ในบ้านของตราการ³

¹ พระราชบัญญัติกระบวนพิจารณาความแพ่ง รัตนโกสินทร์ศก 115 มาตรา 8

² พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์, กฎหมายราชบุรี เล่ม 2, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สำนักนายกรัชมন্ত্রী, 2517 หน้า 334.

³ หลวงจักรปาณีศรีศิริวิสุทธิ, เรื่องของเจ้าพระยามหินทร, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ศรีธรรมสาร, 2499 หน้า 19.

การที่โจทก์จำเลยตกลงค้างอยู่ที่บ้านเรือนของตระกูลการนั้น เนื่องจากว่า ตามกฎหมายวิธีพิจารณาความกำหนดว่าเมื่อมีคดีเกิดขึ้นแล้ว โจทก์จำเลยจะต้อง อยู่ในอำนาจของตระกูลการ เว้นแต่จะได้มีประกันตัวไป เริ่มแต่เมื่อเจ้ากระทรวง จ่ายฟ้องให้ตระกูลการพิจารณาแล้ว ตระกูลการก็สั่งให้ผู้คุมเรียกประกันโจทก์ไว้ก่อน แล้วจึงออกหมายเรียกจำเลยมาแก้คดี และเมื่อได้ตัวจำเลยมาแล้วจำเลยก็ถูกควบคุมตัวเช่นเดียวกัน ทั้งกฎหมายยังให้อำนาจตระกูลการที่จะจำขังและโยกคดีความ หรือผู้ที่เกี่ยวข้องกับคดีได้ ทั้งนี้เพื่อความคุ้มครองการพิจารณาคดีให้เป็นไปโดยเรียบร้อย ความสะดวกแก่ผู้แทนของตระกูลการจึงมีคุกตารางสำหรับคุมขังตลอดจนเครื่องพันธนาการของจำคุกไว้ด้วย

การได้รับมอบหมายให้ทำหน้าที่ตระกูลการนั้น ถ้าหากตระกูลการนั้น ถ้าหากตระกูลการซึ่งขาดตัดสินอย่างใดแล้วมีความมีสิทธิอุทธรณ์กล่าวโทษตระกูลการได้ ซึ่งมีไว้เป็นการอุทธรณ์โต้แย้งว่าการดำเนินกระบวนการพิจารณาไม่ชอบด้วยกฎหมายหรือตัดสินคดีผิดพลาดเคลื่อนอย่างปัจจุบัน แก่อุทธรณ์กล่าวโทษว่าการพิจารณาคดีไม่ยุติธรรม เข้าข้างอีกฝ่ายหนึ่งหรือรับสินบน เป็นต้น ตระกูลการก็ต้องแก่อุทธรณ์ว่าทำไม่ได้โดยสุจริตไม่มีอคติ เนื่องจากตระกูลการเป็นผู้พิจารณาคดี ดำเนินกระบวนการพิจารณาเสร็จจำนวน ถูกขึ้นเป็นแต่เพียงผู้ตัดสินชี้ขาดโดยอาศัยอำนาจที่ตระกูลการหาความสำคัญจึงอยู่ที่การดำเนินกระบวนการพิจารณาของตระกูลการ ดังนั้น โอกาสที่ตระกูลการจะถูกกล่าวหาว่ากระทำโดยมิชอบ เข้าข้างโจทก์หรือจำเลยจึงมีมาก กฎหมายลักษณะอุทธรณ์ได้กล่าวถึงเหตุที่จะอุทธรณ์กล่าวโทษตระกูลการไว้ถึง 67 ประการ เช่น "หาว่าแต่งฟ้องให้โจทก์ แต่งค่าให้การให้จำเลย แลให้คารมแก่โจทก์แก่จำเลย 1 หาว่าถามความไม่รับในสำนวน เขียนเอาวาระรับ 1 หาว่าเป็นใจคัดแปลงสำนวนเสีย ผิดเนื้อความลง ฯลฯ" ดังนี้ เป็นต้น อนึ่ง ตามสภาพของบ้านเมือง

ในยุคนั้นรายได้ของตระกูลการมีเพียงเล็กน้อย ซองหางหรือเหตุนองใจที่จะทำให้
ตระกูลการแสวงหาผลประโยชน์จากคดีความจึงมีมาก ดังที่พระบาทสมเด็จพระจุล
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงกล่าวไว้ว่า "ต้องหาผลประโยชน์เลี้ยงชีวิตในทางความนั่นเอง"

การอุทธรณ์คดีอาญาโทษลูกขุนตระกูลการนี้ ถ้าลูกขุนตระกูลการแพ้อุทธรณ์
ก็ให้ยกสำนวนที่พิจารณาวินิจฉัย และถ้าเป็นความแพ่ง ลูกขุนตระกูลการก็อาจถูกปรับ
ใหม่ด้วย ในกรณีเช่นนี้ก็เป็นหน้าที่ของขุนนางที่จะตักเตือนข้าราชการทั้งหลาย ๆ ท่อไป และหาก
ฝ่ายที่อุทธรณ์แพ้อุทธรณ์ ก็จะถูปรับใหม่ เช่นกัน ในชั้นฎีกาก็ถือทำนองเดียวกัน
แม้เมื่อศาลฎีกาตัดสินแล้ว ความก็อาจร้องถวายฎีกาถ่วงเวลาโทษตระกูลการศาลฎีกา
ได้อีกและก็อาจถูกปรับใหม่ได้เช่นกัน

การควบคุมกักขังผู้ต้องหาหรือถูกฟ้องว่าได้กระทำความผิด

ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น บทบัญญัติของกฎหมายในการควบคุมกักขังผู้
ต้องหาหรือถูกฟ้องว่าได้กระทำความผิดในกฎหมายตราสามดวง ได้ให้อำนาจรัฐควบคุม
คุมผู้ต้องหาอาชญากรรมที่พาดพิง บทบัญญัติเกี่ยวกับการควบคุมกักขังในกฎหมายตราสาม
ดวง ได้มีมาตั้งแต่ครั้งกฎหมายกรุงศรีอยุธยา โดยกฎหมายตราสามดวงได้รวบรวม
กฎหมายเหล่านี้ให้เป็นหมวดหมู่ครั้งแรก โดยไม่ปรากฏแน่ชัดว่า ได้มีการแก้ไข
เปลี่ยนแปลงให้แตกต่างไปจากกฎหมายกรุงศรีอยุธยาแต่ประการใด ยังคงใช้บทบัญญัติ
ของกฎหมายเก่ายุ การควบคุมกักขังผู้ต้องหาหรือถูกฟ้องว่าได้กระทำความผิดนั้น
เป็นบทบัญญัติในกฎหมายลักษณะตระกูลการ โดยถือว่าตระกูลการ เป็นผู้ที่มีอำนาจในการ
ควบคุมกักขัง เมื่อได้จับกุมความมาแล้วก็จะถูกควบคุมไว้โดยตระกูลการ โดยถือเอา
อำนาจของตระกูลการ เป็นที่ชำระความและควบคุมกักขังด้วย โดยกฎหมายลักษณะตระกูลการ
บทที่ 10 ได้บัญญัติว่า

"เมื่อโจทก์จำเลยคุมกันอยู่ในกระลาการ ถ้าจะไปให้ลาจะมาให้บอกแก่
 กระลาการ ถ้ามันผู้ใดไปมิได้ลามาได้บอก ทานว่าผู้นั้นผู้กระลาการถูกให้จำมัน
 ไว้คุมกันไปกันมา" ¹

จากบทบัญญัติข้างต้นจะเห็นว่า อำนาจควบคุมของคู่ลาการนั้นเป็น
 อำนาจแต่เพียงว่าจะไปให้ลาจะมาให้บอกเท่านั้น ถ้าควบคุมไม่บอกจึงจะควบคุมไว้
 นอกจากนี้ในสมัยนั้นยังมีบทบัญญัติเรื่องการปล่อยชั่วคราวโดยประกันอีกด้วย โดย
 ในการประกันตัว นายประกันต้องทำเป็นหนังสือและต้องบอกกล่าวให้แก่บุตรภริยา
 ของนายประกันให้ยินยอม และสวดสังหารรูปไว้ในหนังสือคำประกันด้วย มิฉะนั้นจะบังคับ
 เอาสินไหมพินัยจากบุตร ภริยาของนายประกันมิได้ ² และในการประกันนี้อนุญาต
 ให้ทักความประกันตนเองได้ หรือจะให้บุคคลอื่นหรือญาติพี่น้องมาประกันก็ได้ ³
 ในกรณีทักความแพคคีและหลบหนีประกันก็ให้บังคับเรียกเอาสินไหมพินัยจากนายประกัน
 จนครบถ้วน ⁴

นอกจากนี้ ยังมีกฎหมายลักษณะโจร ซึ่งบัญญัติถึงการสอบสวนผู้กระทำความ
 ผิดอาญา ซึ่งเรียกว่า จารัตนนครบาดด้วย จารัตนนครบาดนี้เป็นวิธีการสอบสวนที่สามารถ
 เขียนคดีของทนายรับสารภาพและซักทักผู้อื่นได้ ⁵ จารัตนนครบาดนี้มีลักษณะที่ให้

1 เรื่องกฎหมายตราสามดวง; เรื่องเดิม, หน้า 243.

2 กฎหมายลักษณะกระลาการ บทที่ 3; เรื่องเดียวกัน, หน้า 242.

3 กฎหมายลักษณะกระลาการ บทที่ 28; เรื่องเดียวกัน, หน้า 246.

4 กฎหมายลักษณะกระลาการ บทที่ 13; เรื่องเดียวกัน, หน้า 244.

5 กฎหมายลักษณะโจร บทที่ 27,28; เรื่องเดียวกัน, หน้า 440 - 441.

อำนาจการดูแลของทนายได้ ดังนั้นการควบคุมผู้ต้องหาในระหว่างพิจารณาก็จะไม่เป็นไป
ไปในทางคุ้มครองเสรีภาพของผู้ต้องหาและการไต่สวนคดีอาญา เป็นสถานที่ควบคุม
ถึงกล่าวข้างต้นก็เท่ากับให้อำนาจการควบคุมดูแลการโดยแท้ และในกฎหมาย
ตราสามดวงก็ไม่มีบทบัญญัติคุ้มครองเสรีภาพของผู้ถูกควบคุมก็ซึ่งแต่ประการใด

การนำสืบ

การนำสืบในกระบวนการยุติธรรมของไทยในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น
นั่นถือว่า จำเลยในคดีอาญาเป็นผู้วิฆเนนในทันทีที่ถูกกล่าวหา ศาลจะต้องสันนิษฐาน
ไว้ก่อนว่า จำเลยกระทำความผิดดังที่โจทก์กล่าวหา จนกว่าจำเลยจะนำสืบได้พยาน
หลักฐานเพียงพอที่จะพิสูจน์ให้ศาลเชื่อว่าคนเป็นผู้บริสุทธิ์ ศาลจึงจะยอมเชื่อว่าจำเลย
ไม่มีความผิด บทกฎหมายตราสามดวงที่มีการพิสูจน์ความบริสุทธิ์ของคู่ความในการ
ดำเนินหรืออุทธรณ์คดี ก็เป็นส่วนที่ให้จำเลยพิสูจน์ความบริสุทธิ์ด้วยตนเองนั่นเอง
ซึ่งระบบการนำสืบเช่นนี้ เป็นระบบที่แตกต่างไปจากระบบการนำสืบในปัจจุบันโดยสิ้นเชิง

วิธีพิจารณาคดีภายหลังการปฏิรูประบบกฎหมายในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า เจ้าอยู่หัว

ก่อนที่ประเทศไทยจะได้เริ่มลงมือปฏิรูประบบกฎหมายใหม่นั้น พระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงสถาปนาระทรวงยุติธรรมขึ้นแล้ว เมื่อวันที่ 25
มีนาคม 2434 เพื่อจัดวางระบบศาลยุติธรรมขึ้นใหม่และได้จ้างผู้เชี่ยวชาญทาง
กฎหมายฝ่ายตะวันตกมาเป็นที่ปรึกษากฎหมายจำนวนมาก ทั้งชาวอังกฤษ ฝรั่งเศส
เบลเยียม ญี่ปุ่น และลังกา และกฎหมายที่ใช้อยู่ในขณะนั้นได้แก่กฎหมายตราสามดวง
ก็ได้มีการจัดพิมพ์ขึ้นหลายครั้ง ฉบับที่ชำระและไร้เป็นทางการในสมัยนั้นได้แก่
"กฎหมายราชบุรี" ซึ่งเป็นของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์
และในสมัยนี้เองที่ประเทศไทยได้ติดต่อกับต่างประเทศมากขึ้นและทางประเทศ
ไม่ยอมรับระบบกฎหมายไทยโดยเฉพาะวิธีพิจารณาไต่สวนรายความจำรว้ตนครบบาล

อันเป็นวิธีพิจารณาความที่มีการกักขัง เขียนผู้ต้องหาเพื่อเอาหลักฐานจากผู้ต้องหา
 ดังที่โลกกล่าวมาแล้ว การพิจารณาความดังกล่าวนี้ เป็นการทรมาณผู้ต้องหา และ
 ในสมัยนั้นถือว่าการลงโทษเป็นการใช้อำนาจปกครองเพื่อปราบปรามและลงโทษผู้
 กระทำความผิด ดังนั้นข้าราชการในสังกัดกรมที่มีศาลอาจได้รับมอบหมายให้ชำระ
 ความก็ได้ การชำระความก็ไต่สวนตุลาการนั่นเอง การพิจารณาคดีมีคู่ทวารงไว้
 ไต่สวนจำเลย ๗ บานของตุลาการ บางที่โจทก์เองก็ถูกเก็บไว้ในคุกเช่นเดียวกับจำเลย
 และตุลาการยังมีอำนาจใช้เครื่องพันธนาการและโบยตีผู้เกี่ยวข้องในคดีไต่หมด
 ไม่ว่าโจทก์จำเลยหรือพยาน ทำให้ตุลาการมีอำนาจครอบงำผู้กล่าวหาได้มากขึ้น
 นอกจากนั้นสาเหตุอย่างอื่นได้แก่ ความสับสนอลาชาของระบบศาล การใช้อำนาจ
 การบริหาร เข้ามามากกว่าอำนาจตุลาการ ซึ่งจะไกลลวดถึงต่อไปในเรื่องศาล
 นอกจากนี้ยังมีเรื่องความไม่เหมาะสมของแนวการนำสืบความที่ได้เคยกล่าวมาแล้ว
 ความไม่เหมาะสมของทฤษฎีการลงโทษ ความบีบคั้นจากต่างประเทศด้านการศาล
 เนื่องจากเรื่องสิทธิสภาพนอกอาณาเขต นอกจากนี้ ในยุคนั้นเป็นยุคที่ประเทศต่าง ๆ
 กำลังตื่นตัวในการปรับปรุงระบบกฎหมายของตนตามหลักกฎหมายของประเทศตะวันตก
 เช่น ประเทศออสเตรีย ประกาศใช้ประมวลกฎหมายอาญา เมื่อ พ.ศ. 2432
 ประเทศแคว้นอิตาลี ประกาศใช้ เมื่อ พ.ศ. 2433 ประเทศโคโลมเบีย ประกาศ
 ใช้เมื่อ พ.ศ. 2439 ประเทศญี่ปุ่น ประกาศใช้ เมื่อ พ.ศ. 2425 ประเทศเกาหลี
 ประกาศใช้ เมื่อ พ.ศ. 2448 ดังนั้น ประเทศไทยก็เช่นเดียวกัน พระบาทสมเด็จพระ
 พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงมีพระราชดำริที่จะปรับปรุงแก้ไขกฎหมายอยู่แล้วด้วย
 เนื่องจากสาเหตุที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ดังนั้น จึงมีการปฏิรูปตรวจแก้ไขกฎหมายหลาย
 ชนิดทั้งกฎหมายสารบัญญัติและกฎหมายวิธีสบัญญัติ โดยพระองค์ได้ทรงมอบให้กรม
 หลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ เป็นผู้ดำเนินการปฏิรูปกฎหมายและระบบศาลเสียใหม่ให้มีมาตรฐาน
 หักเหยมกับอารยประเทศ

ในส่วนที่เกี่ยวกับกฎหมายวิธีสบัญญัตินั้น ได้มีการยกเลิกวิธีพิจารณาโจรผู้ร้ายตามจารีตนครบาล และได้จัดตั้งคณะกรรมการขึ้นพิจารณา ร่างกฎหมายวิธีสบัญญัติขึ้นใช้บังคับไปพลางก่อนเป็นการชั่วคราวจนกว่าจะมีประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความที่สมบูรณ์ กฎหมายที่ตราขึ้นใช้บังคับชั่วคราวนี้ได้แก่ พระราชบัญญัติลักษณะพยาน ร.ศ. 113 พระธรรมนูญศาลต่าง ๆ ทั้งในกรุงเทพและหัวเมือง พระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความมีโทษสำหรับใช้ไปพลางก่อน ร.ศ. 115 พระราชบัญญัติกระบวนวิธีพิจารณาความแพ่ง ร.ศ. 115 พระธรรมนูญศาลยุติธรรมกับพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความแพ่ง ร.ศ. 127 ดังจะได้อธิบายรายละเอียดดังต่อไปนี้

พระราชบัญญัติลักษณะพยาน ร.ศ. 113 ได้ปฏิรูประเบียบเรื่องเกี่ยวกับพยานในระบบวิธีพิจารณาความของไทยอย่างมากมาย เช่น ในกฎหมายตราสามดวง พระอัยการลักษณะพยาน ได้กำหนดห้ามบุคคลที่จะอ้างเป็นพยานไม่ได้เว้นแต่คู่ความจะยินยอมไว้ 33 ประเภท คั้งที่ได้เคยกล่าวมาแล้วในตอนต้น แต่ในพระราชบัญญัตินี้ได้กำหนดผู้ที่ให้นำมาอ้างเป็นพยานไม่ได้ไว้ต่อไปนี้

"บรรดาชนใด ๆ ชายก็หญิงก็ดี ซึ่งมีสติรู้จักผิดและชอบเข้าใจความ จะให้การเป็นพยานฝ่ายใดก็ตามโดยจำเลยคู่ความโดยอ้างก็ได้ เว้นไว้แต่คนที่ต้องห้ามตามพระราชบัญญัตินี้ ฤาชนซึ่งศาลพิเคราะห์เห็นว่า เป็นผู้ไม่สามารถจะเข้าใจข้อความ ถ้าไม่สามารถจะให้การตอบข้อความได้ เพราะเหตุว่าเป็นคนมีอายุยังเยาว์อ่อนนั้ก ถ้าเป็นคนที่อายุสูงแกชรา มากถ้าเป็นคนมีโรคภายในกายภายนอกกายเจ็บปวดสาหัสจนสิ้นสติ ไม่อาจจำเหตุการณ์สิ่งใดได้เท่านั้น" ¹

¹ ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 14 กฎหมาย ร.ศ. 112 - 113, หน้า 228.

ให้บรรดาอารยประเทศยอมรับนับถือกฎหมายไทย ปัญหาเรื่องสิทธิสภาพนอกอาณาเขต
จะได้หมดไป ในการแก้ไขกฎหมายเก่าต่าง ๆ มีการนำเอาแบบอย่างแห่งกฎหมาย
และธรรมเนียมปฏิบัติที่ใช้อยู่ในต่างประเทศและเห็นว่าจะเป็นประโยชน์แก่ระบบกฎหมาย
ไทยมาเป็นหลักในการแก้ไข ซึ่งรัฐประศาสน์นโยบายอันเกี่ยวกับเรื่องนี้ พระบาทสมเด็จพระ
พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชดำรัสไว้ในพระราชพิธีเปิดรัฐมนตรีสภา
เมื่อวันที่ 24 มกราคม ร.ศ. 113 ว่า

".....บางทีก็จะมีอยู่เนื่อง ๆ ที่ท่านทั้งหลายจะต้องค้นหาที่มกเกี่ยว
กฎหมายต่าง ๆ ที่ใช้อยู่ในเมืองต่างประเทศ แต่หัวเมืองของต่างประเทศทั้งหลาย
ที่มีเฉพาะสำหรับกับบ้านเมืองเราอยู่นี้เป็นสำคัญเป็นสำคัญประกอบด้วยสติสัมปชัญญะ
เราไม่ควรที่จะเปลี่ยนแปลงจากการแก้ไขธรรมเนียมที่มีอยู่ทุกวันนี้ให้ใหม่ไปหมด
สิ้นทีเดียว แต่ไม่ควรที่จะหัดบิดาเอาอย่างทำตามธรรมเนียมที่มีในที่อื่น หากว่าเรา
จะต้องคอย ๆ ทำการให้ดีขึ้นโดยลำดับ ในการที่เป็นสิ่งต้องการจะจัดให้ดีขึ้นแล้วแต่
เลิกถอยแต่สิ่งที่เห็นเป็นแน่แท้ว่าไม่ดี ถ้าเป็นของใช้ไม่ได้แล้วเท่านั้น ทุกเมืองอื่น ๆ
แต่ในเมืองนี้เป็นสำคัญทั้งสิ้นยอมมีธรรมเนียมหลายอย่างซึ่งเป็นที่จะต้องนับถือกัน
ไม่ใช่เพราะว่าเป็นธรรมเนียมเก่าแก่มากโบราณเสมอเหมือนกับอายุของประเทศ
นี้อย่างเดียว หากเพราะว่าเป็นธรรมเนียมที่สนิทแน่นแฟ้นแต่เข้าใจ และความเชื่อ
มั่นของอาณาประชาราษฎร แต่เพราะว่า ถ้าจะเลิกถอยธรรมเนียมเช่นนี้เสียก็จะเป็น
เป็นแต่เพียงที่จะเป็นภัยเกิดขึ้นแก่เมืองที่ตั้งอยู่ได้อย่างเดียวหากแต่จะกระทำให้
อาณาประชาราษฎรไม่เป็นผาสุกด้วย..... ฯลฯ" ¹

¹ กรมศิลปากร, พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
และพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร
2488, หน้า 98.

บทบัญญัติของพระราชบัญญัติพิจารณาความมึโทษใช้ไปพลางก่อน ร.ศ. 115 นี้เป็นบทบัญญัติที่เริ่มวางหลักประกันเพื่อคุ้มครองสิทธิของบุคคลที่ยังขึ้น และเป็นรากฐานที่นำมาบัญญัติไว้ในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา พ.ศ. 2478¹ พระราชบัญญัติดังกล่าวนี้ใช้บังคับมาจนถึง ร.ศ. 154 (พ.ศ. 2478) รวมเวลาใช้ 40 ปี ในระหว่างนั้นก็ได้มีการเตรียมร่างกฎหมายว่าด้วยวิธีพิจารณาความอาญาอยู่ตลอดจนสำเร็จเป็นประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา พ.ศ. 2478 อันเป็นประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา ที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน

พระราชบัญญัติกระบวนพิจารณาความแพ่ง ร.ศ. 115

พระราชบัญญัตินี้ มีพระบรมราชโองการประกาศใช้ เมื่อวันที่ 21 ตุลาคม ร.ศ. 115 ประกอบด้วยเนื้อหา 24 หมวด หรือ 142 มาตรา²

¹ ก่อนที่จะมีการใช้ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา พ.ศ. 2478 ประเทศไทยได้ออกประกาศกฎหมายเกี่ยวกับการปรับปรุงพิจารณาความอาญา คือ พระราชบัญญัติเพิ่มเติมวิธีพิจารณาความอาญา ร.ศ. 120 พระราชบัญญัติเพิ่มเติมวิธีพิจารณาความอาญา ร.ศ. 126 ประกาศเพิ่มเติมวิธีพิจารณาความอาญา ร.ศ. 127 คู่มุขหมายประจำศาล เดิม 18 กฎหมาย ร.ศ. 120-121 หน้า 22-23, ประชุมกฎหมายประจำศาล เดิม 21 กฎหมาย ร.ศ. 125-126 หน้า 337, ประชุมกฎหมายประจำศาล เดิม 22 กฎหมาย ร.ศ. 127 หน้า 541-542.

² พระราชบัญญัติกระบวนพิจารณาความแพ่ง รัตนโกสินทร์ศก 115; ประชุมกฎหมายประจำศาล เดิม 15 กฎหมาย ร.ศ. 114-115 หน้า 159-232.

และให้ใช้พระราชบัญญัตินี้ในศาลทั้งปวงทั่วราชอาณาจักร ยกเว้นในศาลพิเศษซึ่งมีข้อบังคับสำหรับศาลนั้น ๆ ไว้แล้ว และในศาลที่มีธรรมเนียมในศาลนาที่ใช้เป็นกฎหมาย พระราชบัญญัตินี้ได้บัญญัติถึงเรื่องอำนาจศาลคดีแพ่ง คดีประเภทใดบ้างจึงจะนำมาฟ้องยังศาลแพ่งได้ เขตอำนาจศาลต่าง ๆ ในคดีแพ่ง ข้อห้ามผู้พิพากษาในคดีที่ไม่ควรพิจารณากระบวนการคดีแพ่ง การพิจารณาคดีมีโน้ตสาเร การสืบพยานในคดีแพ่ง การบังคับคดีแพ่ง การวางเงินกลางศาล การถอนฟ้องและขอมความ ทนายเรียกผู้แพ้คดีมาไต่สวน การตั้งโทษผู้ที่ไม่ทำตามคำสั่ง การอุทธรณ์ อนุญาโตตุลาการ คดีอนาถา การวางทางแกลต่าง กระบวนการเกี่ยวกับความตายในระหว่างพิจารณา การระงับอำนาจศาลและการยกเลิกกฎหมายเดิม

ต่อมาในวันที่ 29 พฤศจิกายน ร.ศ. 117 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ออกประกาศเป็นพระบรมราชโองการ โดยใจซึ่งชื่อว่า "ประกาศบอกเลิกกฎหมายต่อท้ายพระราชบัญญัติกระบวนการวิธีพิจารณาความแพ่งรัตนโกสินทร์ศก 115¹ ใจความของประกาศฉบับนี้ได้บอกเลิกกฎหมายเดิมที่ล้าสมัยทั้งหลาย เช่น วิธีพิสูจน์ผู้เพ่งเป็นต้น

พระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความแพ่ง ร.ศ. 127

พระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความแพ่ง ร.ศ. 127 ให้ตราขึ้นเพื่อแก้ไขความยุ่งยากซับซ้อนของกฎหมายเกี่ยวกับวิธีพิจารณาความแพ่งเดิมซึ่งได้ปรับปรุงแก้ไขกันมาหลาย ๆ ครั้ง การตราขึ้นนี้เจตนาจะให้ใช้ไปพลางก่อนจนกว่าจะมี

¹ "ประกาศบอกเลิกกฎหมายต่อท้ายพระราชบัญญัติกระบวนการพิจารณาความแพ่งรัตนโกสินทร์ศก 115", กฎ ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 16 กฎหมาย ร.ศ. 116 - 117, หน้า 423 - 453.

ประมวลกฎหมาย พระราชบัญญัติใหม่ทั้งสิ้น 21 หมวด 145 มาตรา เป็นรายละเอียด
ที่บัญญัติเกี่ยวกับกระบวนการดำเนินคดีแพ่งในศาล ซึ่งอาจสรุปได้ดังนี้

- หมวดที่ 1 เป็นเรื่องนามของพระราชบัญญัติและการใช้พระราชบัญญัติ ซึ่งให้ใช้
ตลอดศาลทั่วราชอาณาจักรโดยมีชื่อยกเว้นเหมือนพระราชบัญญัติ
กระบวนการพิจารณาความแพ่ง ร.ศ. 115
- หมวดที่ 2 เป็นเรื่องอำนาจศาล ห้ามการฟ้องซ้ำ และขอรังเกี้ยวของผู้พิพากษา
การยอมความ
- หมวดที่ 3 เป็นลักษณะฟ้องความ การฟ้องความต้องฟ้องยังศาลที่มีเขตอำนาจ
เหนือคดีนั้น โดยยึดหลักศาลที่ทรัพย์สินตั้งอยู่ และจำเลยอยู่ท่ามาหากิน
หรือศาลคดีเกิดขึ้นการร้องขอโอนคดี
- หมวดที่ 4 เป็นวิธีการพิจารณาคดีมีโนสาเร่ คือ คดีที่มีทุนทรัพย์ไม่เกิน 200 บาท
ยกเว้นแต่ราคาที่ดินให้ศาลรวบรวมคดีพิจารณาให้สิ้นเข้า และสามารถฟ้อง
กี่ยววาทได้
- หมวดที่ 5 เป็นเรื่องของการพิจารณาคดีสามัญ ตั้งแต่เรื่องทุนทรัพย์ การยื่นคำให้
การ การออกหมายเรียกจำเลย การยื่นคำฟ้องและคำให้การ
ฟ้องแย้ง การชี้สองสถานและชื่อยกเว้น การนัดดูความ การอ้างหนังสือ
สำคัญ การอ้างบัญชีพยาน การเลื่อนวันพิจารณา การตัดสิน การเขียน
ถ้อยคำสำนวน
- หมวดที่ 6 เป็นเรื่องของการขาดนัดและคำพิพากษา กล่าวถึงการพิจารณาโดยจำเลย
ขาดนัดดูความขาดนัด
- หมวดที่ 7 เป็นบทบัญญัติเรื่องยึดทรัพย์ก่อนคำพิพากษา
- หมวดที่ 8 เป็นเรื่องเงินวางศาล

- หมวดที่ 9 เป็นบทบัญญัติเรื่องถอนฟ้องทั้งฟ้อง
- หมวดที่ 10 เป็นเรื่องทอกโจนกรมตำรวจ คือ การส่งหมายโดยเจ้าพนักงาน
การส่งหมายต่าง ๆ
- หมวดที่ 11 ว่าด้วยคำสั่งหรือคำบังคับของศาล
- หมวดที่ 12 ว่าด้วยการยึดทรัพย์
- หมวดที่ 13 เป็นเรื่องอำนาจตั้งโทษของศาลแก่ผู้ไม่ทำตามคำบังคับ
- หมวดที่ 14 เป็นบทบัญญัติเรื่องการอุทธรณ์ หมวดนี้มีการแก้ไขในปี 2473
- หมวดที่ 15 เป็นบทบัญญัติเรื่องอนุญาโตตุลาการ
- หมวดที่ 16 เป็นบทบัญญัติเรื่องการพิจารณาตัดสินอาญา
- หมวดที่ 17 เป็นบทบัญญัติเรื่องการว่าต่างแกต่าง การแทนทนายความ การตั้งผู้รับไว้
ความ การห้ามทนายความว่าความ กฎข้อบังคับของทนายความ
- หมวดที่ 18 เป็นบทบัญญัติเรื่องตัดความตายในระหว่างพิจารณากำหนดให้มีการรับมรดก
ความได้ภายในกำหนดเวลา 1 ปี
- หมวดที่ 19 เป็นบทบัญญัติเกี่ยวกับเรื่องละเมิดอำนาจศาล
- หมวดที่ 20 เป็นบทบัญญัติว่าด้วยกำหนดเวลาว่าจะนับกันอย่างไร อำนาจของศาล
ที่จะกำหนดเวลาเป็นพิเศษได้
- หมวดที่ 21 เป็นบทบัญญัติว่าด้วยค่าธรรมเนียมศาล

กฎหมายบัญญัติทั้งหลายที่กล่าวมานี้เป็นเพียงกฎหมายที่ใช้บังคับไปพลางก่อน
เป็นการชั่วคราวจนกว่าประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาชญาฉบับสมบูรณ์จะประกาศใช้บังคับ
แต่ก็พอจะสรุปได้ว่าในด้านการปฏิรูปการพิจารณาพิพากษารรตคดีในสมัยพระบาทสมเด็จพระ
พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทำให้การพิจารณาพิพากษารรตคดีเปลี่ยนแปลงจากเดิม
เป็นอันมาก กล่าวคือ เดิมทีนั้นผู้ต้องหาต้องพิสูจน์ให้ศาลเห็นว่าตนเป็นผู้บริสุทธิ์ แต่ใน

กฎหมายที่ปรับปรุงใหม่ศาลไทยใช้วิธีพิจารณาความแบบที่ใช้ในศาลอังกฤษทั้งในคดีอาญาและคดีแพ่ง ในคดีแพ่งนั้นผู้ใดกล่าวอ้างข้อความอันใดฝ่ายนั้นเป็นผู้ที่หน้าที่นำสืบพิสูจน์ให้ศาลเห็นจริงตามข้ออ้างนั้น ผู้พิพากษาจะลงโทษบุคคลใดต้องอาศัยพยานหลักฐานในคดีนั้นเป็นสำคัญและในกรณีที่สงสัยว่าจำเลยจะกระทำความผิดหรือไม่ ต้องยกประโยชน์แห่งความสงสัยให้แก่จำเลย การซักถามพยานในศาลเป็นเรื่องของคู่ความแต่ละฝ่ายจะต้องกระทำเองตามระบบกล่าวหา (accusatorial system) ศาลมิได้ช่วยซักถามพยานอย่างกฎหมายเดิม ศาลจะถามอย่างคนกลางเพื่อประโยชน์แห่งความยุติธรรมของคดีเท่านั้น ผู้วินิจฉัยคดีคือ ผู้พิพากษาเท่านั้นไม่รวมถึงดูขุนตามกฎหมายเก่า การซักถามพยานมีการถามซัก (examination-in chief) การถามค้าน (cross-examination) และการถามตั้ง (re-examination) เหมือนระบบกฎหมายอังกฤษทุกอย่าง เพียงแต่มีไต่ระบบดูขุน (jury) ของอังกฤษมาใช้เท่านั้น ทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะรากฐานของระบบพิจารณาคดีในประเทศไทยที่มีค่านิยมว่าผู้พิพากษาเท่านั้นเป็นสาระสำคัญในการพิจารณาพิพากษาคดี

กฎหมายวิธีพิจารณาความทั้งแก่ พ.ศ. 2478 จนถึงปัจจุบัน

ในวันที่ 1 ตุลาคม 2478 ประเทศไทยได้ใช้ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งและประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาบังคับภายในราชอาณาจักรแก่อธิบดีแพ่งและคดีอาญาแล้วแต่กรณี¹ โดยยกเลิกบรรดากฎหมายวิธีสบัญญัติที่ได้ใช้ไปพลางก่อนชั่วคราวตามที่ได้ออกมาแล้วข้างต้น ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง

¹ พระราชบัญญัติให้ใช้ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง พ.ศ. 2477 มาตรา 3, พระราชบัญญัติให้ใช้ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา พ.ศ. 2477 มาตรา 3

และประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาที่ใช้ใน พ.ศ. 2478 นี้ ได้รวบรวม
บรรดากฎหมายต่าง ๆ ทั้งในทางคดีกึ่งวิชาการและในทางปฏิบัติได้สมบูรณ์ยิ่งกว่า
กฎหมายก่อน ๆ กล่าวคือ มีใช้เป็นประมวลกฎหมายที่ได้ทราบบทบัญญัติขึ้นใหม่ แต่
บทบัญญัติในประมวลกฎหมายทั้งสองนี้ส่วนมากเป็นกฎหมายที่ได้ใช้มาแต่เดิมแล้ว
หากจะมีการแก้ไขเพิ่มเติมบ้างก็เป็นส่วนน้อยทั้งนี้เพื่อให้ใช้การได้สะดวกและให้
เข้าเป็นรูปประมวลเพื่อให้ประสานกับพระธรรมนูญศาลยุติธรรมที่เปลี่ยนแปลงใหม่

ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา พ.ศ. 2478

ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา เริ่มใช้ตั้งแต่วันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ.
2478 เป็นต้นมา¹ และบังคับให้ศาลและเจ้าหน้าที่ทั้งหลายผู้ดำเนินการคดีอาญาตลอด
ราชอาณาจักรปฏิบัติการตามบทบัญญัติแห่งประมวลกฎหมายนี้ เว้นแต่ศาลซึ่งมีวิธีพิจารณา
พิเศษไว้ทางหากหรือศาลพิเศษซึ่งจัดตั้งขึ้นเฉพาะครั้งคราวโดยใช้วิธีการใด ๆ ตาม
แต่จะระบุไว้ในพระราชบัญญัติจัดตั้ง

ส่วนคดีทั้งหลายซึ่งค้างอยู่ในศาลก่อนวันใช้ประมวลกฎหมายนี้ต้องบังคับใช้
อยู่ก่อนวันใช้ประมวลกฎหมายนี้จนกว่าคดีนั้น ๆ จะถึงที่สุด² ซึ่งหมายความว่า
คดีอาญาซึ่งเริ่มในศาลแล้วและยังไม่ถึงที่สุดในวันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2478 ไม่ว่า
จะอยู่ในศาลชั้นต้น ศาลอุทธรณ์หรือศาลฎีกา คดีเหล่านี้จะนำบทบัญญัติในประมวล

¹ พระราชบัญญัติให้ใช้ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา 2477,
ดู ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 52 หน้า 498.

² พระราชบัญญัติให้ใช้ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา พ.ศ. 2477

กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญามาใช้บังคับไม่ได้ ต้องบังคับไปตามกฎหมายซึ่งใช้อยู่
 ก่อนตามที่ใดเคยกล่าวมาแล้วข้างต้น และตั้งแต่วันที่ 1 ตุลาคม 2478 ให้ยกเลิก
 มาตรา 14, 16 และมาตรา 87 ถึง 96 ในกฎหมายลักษณะอาญา พระราชบัญญัติ
 วิธีพิจารณาความมีโทษสำหรับใช้ไปพลางก่อน พ.ศ. 115 และบรรดากฎหมาย กฎ
 และข้อบังคับอื่น ๆ ในส่วนที่มีบัญญัติไว้แล้วในประมวลกฎหมายนี้ หรือซึ่งขัดหรือแย้ง
 กับประมวลกฎหมายนี้¹ และพระราชบัญญัติให้ใช้ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา
 พ.ศ. 2477 มาตรา 5 ได้บัญญัติให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม และรัฐมนตรี
 ว่าการกระทรวงมหาดไทย เป็นผู้รักษาการให้เป็นไปตามพระราชบัญญัตินี้ และเพื่อ
 การนี้ให้อำนาจออกกฎกระทรวงวางระเบียบการงานตามหน้าที่ เพื่อให้คำเน้นคดี
 อาญาเป็นไปโดยเรียบร้อย ตัวอย่างของกฎกระทรวงที่ออกตามมาตรา 5 นี้ เช่น
 กฎกระทรวงมหาดไทยออกตามความในมาตรา 5 แห่งพระราชบัญญัติให้ใช้ประมวล
 กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา พุทธศักราช 2477 กฎกระทรวงยุติธรรมออกตาม
 ความในพระราชบัญญัติให้ใช้ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง พุทธศักราช
 2477² และพระราชบัญญัติให้ใช้ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา พุทธศักราช
 2477³ เป็นต้น

¹ พระราชบัญญัติให้ใช้ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา พ.ศ. 2477,
 มาตรา 4

² ประกาศใช้ใน พ.ศ. 2478 เป็นบทบัญญัติว่าด้วยการจัดการสอบสวนจับกุม
 จำเลยในความผิดซึ่งมีโทษตามกฎหมายไทย แต่ได้กระทำลงนอกราชอาณาจักร

³ ประกาศใช้ใน พ.ศ. 2479 เป็นบทบัญญัติว่าด้วย 1) การรวบรวมถ้อยคำ
 สำนวน 2) การเก็บสำนวนความที่ตัดสินแล้ว 3) การรักษาสำนวนความสำนวนและ
 สมุดของศาล 4) การทำลายสำนวนความเก่า

ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา พ.ศ. 2478 นี้ ทั่วบทได้แบ่งบทบัญญัติออกเป็น 7 ภาค คือ

- ภาค 1 วาดวยขอความเบงตน
- ภาค 2 วาดวยการสอบสวน
- ภาค 3 วาดวยการพิจารณาในศาลชั้นตน
- ภาค 4 วาดวยการอุทธรณฎีกา
- ภาค 5 วาดวยพยานหลักฐาน
- ภาค 6 วาดวยการบังคับตามคำพิพากษาและค่าธรรมเนียม
- ภาค 7 วาดวยอภัยโทษ เปดียนโทษหนักเป็นเขาและลดโทษ

ประมวลกฎหมายนี้นอกจากแบ่งเป็น 7 ภาคแล้วและยังแบ่งออกเป็น 267 มาตรา จึงจะได้อธิบายดังต่อไปนี้

ภาค 1 วาดวยขอความเบงตน แบ่งแยกออกเป็นลักษณะและหมวด ในเบื้องต้นกฎหมายบัญญัติถึงขอความทั่วไปต่าง ๆ ซึ่งพึงใช้ในการปรับบทกฎหมายของประมวลนี้ต่อไป เช่น บทบัญญัติเกี่ยวกับการวิเคราะห์พิพัต ขอความทั่วไปว่าควยผู้มีอำนาจจัดการแทนผู้เสียหาย จำเลย สิทธิของจำเลย บันทึกถ้อยคำสำนวนและเอกสาร ตลอดจนเป็นบทบัญญัติถึงอำนาจพนักงานสอบสวนและศาลซึ่งแยกออกเป็นอำนาจสืบสวนสอบสวน และอำนาจศาล เช่น ในเรื่องขอมอบอำนาจและวงเขตแห่งท้องที่ซึ่งจะกระทำ การ สอบสวนและพิจารณาความ นอกจากนี้ในภาคที่ 1 ยังมีบทบัญญัติเกี่ยวกับการฟ้องคดีอาญาและคดีแพ่งที่เกี่ยวข้องกับคดีอาญา บทบัญญัติเกี่ยวกับหมายต่าง ๆ คือ หมายเรียกและหมายอาญาและได้บัญญัติถึงวิธีปฏิบัติตามหมายเหล่านั้น คือ จับขัง จำคุก คน และ ปลดอยชั่วคราว

บทบัญญัติทั้งหมดในภาค 1 นี้จัดเป็นข้อความเบื้องต้นทั่ว ๆ ไปที่จะรองรับ และประสานกับบทบัญญัติในภาคต่อ ๆ ไปของประมวลนี้

ภาคที่ 2 สอบสวน แบ่งแยกบทบัญญัติออกเป็น 2 ลักษณะ คือ
ลักษณะ 1 หลักทั่วไป ลักษณะ 2 การสอบสวน บทบัญญัติในภาคสองนี้มีบัญญัติถึงการให้อัยการจะฟ้องคดีได้เฉพาะที่ได้มีการสอบสวนแล้วเท่านั้น¹ การสอบสวนในคดีความผิดอาญาทั่วไป การสอบสวนความผิดอาญาทั้งปวง การยกเว้นไม่ทำการสอบสวน การเสนอคำร้องทุกข์ขอพนักงานสอบสวน การกล่าวโทษ ผู้ทำการแทนพนักงานสอบสวน วิธีการสอบสวนในการสอบสวนสามัญ และการชั้นสูทพลิกซ์พ เป็นต้น

ภาคที่ 3 วิธีพิจารณาความในศาลชั้นต้น ในภาคนี้มีบัญญัติถึงการฟ้องคดีอาญาและการไต่สวนมูลฟ้อง การพิจารณาาคดีอาญา บทบัญญัติเกี่ยวกับการทำคำพิพากษา และคำสั่ง

¹ ก่อนไขประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา พ.ศ. 2478 อำนาจและหน้าที่ของพนักงานอัยการมีบัญญัติไว้ในพระธรรมนูญศาลยุติธรรม ร.ศ. 127 อัยการในจังหวัดพระนครและธนบุรี มีอำนาจและหน้าที่ไม่เหมือนกับอัยการในจังหวัดอื่น ๆ ไม่มีศาลไต่สวนของสงฆ์คดีให้อัยการ กรมการอำเภอจะเป็นผู้ไต่สวนคดีส่งให้อัยการ แต่อัยการหัวเมืองมีหน้าที่พิเศษที่จะกองช่วยเหลือไต่สวนคดีอุกฉกรรจ์ตามคำสั่งของข้าหลวงประจำจังหวัดที่อัยการนั้นประจำอยู่ เมื่อประกาศไขประมวลกฎหมายนี้แล้วก็ไม่มีศาลไต่สวนพิเศษในจังหวัดพระนครและธนบุรีอีกต่อไป, กฎพระวุฒิศาสตร์เนวิญาน, วิธีพิจารณาความอาญา, หน้า 187 - 188.

ลำดับขั้นตอนของวิธีดำเนินการ เกี่ยวกับการพิจารณาคดีอาญา

ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา พ.ศ. 2478 มีวิธีดำเนินการเกี่ยวกับ การพิจารณาคดีอาญา เป็นลำดับขั้นตอนดังต่อไปนี้

1. วิธีดำเนินการก่อนฟ้อง ซึ่งได้แก่การสืบสวนสอบสวน และการวินิจฉัยว่า ควรจะฟ้องผู้ต้องหาหรือไม่ วิธีดำเนินการขั้นนี้อยู่ที่ การพยายามสืบเสาะขอเท็จจริงที่ว่า
 - 1.1 ได้มีการกระทำความผิดเกิดขึ้นจริงหรือไม่
 - 1.2 ผู้ต้องหาเป็นผู้กระทำความผิดที่เกิดขึ้นนั้นจริงหรือไม่
 - 1.3 สมควรฟ้องร้องผู้ต้องหาเป็นคดีอาญาหรือไม่เพียงใด
2. วิธีพิจารณาคดีชั้นศาล ซึ่งได้แก่ การฟ้องการให้การต่อสู้คดี การสืบพยานความมุ่งหมายของวิธีพิจารณาคดีชั้นศาล ก็คือจะวินิจฉัยว่า
 - 2.1 จำเลยทำผิดจริงตามฟ้องหรือไม่
 - 2.3 ถ้าจำเลยได้กระทำความผิดจริงควรจะลงโทษจำเลย หรือใช้วิธีการบังคับอย่างไร
3. วิธีการบังคับคดี ซึ่งได้แก่ วิธีปฏิบัติทำให้เป็นไปตามคำพิพากษาของศาลที่ถึงที่สุดแล้ว เช่น ถ้าศาลได้พิพากษาโดยคำพิพากษาอันถึงที่สุดให้ประหารชีวิต จำเลย จะควรดำเนินการอย่างไร ¹

¹ หยุค แสงอุทัย, ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาศึกษาทาง คำพิพากษาศฎีกา, พ.ศ. 2507, หน้า 9 - 10.

วัตถุประสงค์ของประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา

วัตถุประสงค์ของประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา พ.ศ. 2478 คือ พยายามให้ไต๋ตัวผู้กระทำผิดมาฟ้องร้องต่อศาลและให้มีการพิจารณาพิพากษาผู้กระทำผิดโดยยุติธรรมที่สุด

หลักการที่สำคัญ ๆ ของประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา

ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา พ.ศ. 2478 มีบทบัญญัติที่เกี่ยวกับหลักการที่สำคัญ ๆ ดังต่อไปนี้

1. หลักการที่ต้องให้มีการฟ้องคดี (Akkusationsprinzip)¹ ผู้พิพากษาจะเป็นผู้เริ่มดำเนินการพิจารณาคดีเองไม่ได้ จะพิจารณาคดีได้ก็ต่อเมื่อมีคำฟ้อง หลักการนี้เป็นหลักการสำคัญของประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา เพราะจะทำให้ผู้พิพากษาอยู่ในฐานะเป็นกลางไม่เข้าข้างความฝ่ายใด ผู้ฟ้องคดีอาญาตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญานั้น ได้แก่ เจ้าพนักงานของรัฐ และผู้เสียหายซึ่งมีสิทธิฟ้องร้องดำเนินคดีอาญาเท่าเทียมกัน² ซึ่งในประการนี้ ทำให้หลักเกณฑ์การดำเนินคดีอาญาของประเทศไทยแตกต่างจากหลักเกณฑ์ของประเทศต่าง ๆ เช่น อังกฤษ สหรัฐอเมริกา เยอรมัน ฝรั่งเศส ที่ไม่ยอมให้อิสระแก่ผู้เสียหายที่จะฟ้องคดีได้โดยลำพัง เหตุผลที่ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณา

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 11.

² ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา พ.ศ. 2478, มาตรา 28

ความอาญาให้สิทธิฟ้องคดีได้โดยอิสระนี้ประกอบด้วย เหตุผลสองประการ คือ
 ประการแรก เป็นเหตุผลทางประวัติศาสตร์ คือ เดิมก่อนการใช้ประมวลกฎหมายนี้
 อำนาจฟ้องร้องในการดำเนินคดีอาญาเป็นของผู้เสียหาย ดังนั้น เมื่อได้บัญญัติประมวล
 กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญานี้แล้ว จึงยังคงมีบทบัญญัติให้ผู้เสียหายมีอำนาจฟ้องร้อง
 ดำเนินคดีอาญาอยู่ดังเดิม เหตุผลประการที่สอง เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับระบบงานราชการ
 ของประเทศไทย อันเป็นที่แจ้งประจักษ์เกี่ยวกับประสิทธิภาพในการทำงานและการ
 แสวงหาประโยชน์อันมีขอบจากหน้าที่ราชการ ดังนั้นการให้สิทธิผู้เสียหายฟ้องคดีอาญา
 จึงเป็นการตรวจสอบและควบคุมอำนาจในการดำเนินคดีอาญาของเจ้าพนักงานและเป็น
 การปราบปรามผู้กระทำผิดอาญาด้วย

1. การที่ประเทศไทยนำหลักการที่ทองให้มีการฟ้องคดีมาใช้นั้น ทำให้
 ความ (โจทก์จำเลย) ทองเป็นผู้โต้แย้งขอเท็จจริงและขอกฎหมายซึ่งกันและกัน
 และศาลเป็นคนกลางผู้วินิจฉัยคดี

2. หลักเจ้าหน้าที่ดำเนินการ (Grundsatz des Offizialbetriebes)¹
 หลักเจ้าหน้าที่ดำเนินการนี้ในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญามันปัจจุบันได้
 นำมาใช้ในเรื่องเจ้าพนักงานสืบสวนคดี โดยได้มีบทบัญญัติให้เจ้าพนักงานสืบสวนคดี
 สอบสวนคดีรวมทั้งฟ้องคดีได้เอง เว้นแต่จะเป็นความผิดอันยอมความได้ซึ่งหลักเกณฑ์
 นี้ในทางปฏิบัติได้รับการวิพากษ์วิจารณ์มากเกี่ยวกับเรื่องความยุติธรรม

¹ หยุค แสงอุทัย, เรื่องเดิม, หน้า 13.

3. หลักปฏิบัติตามโอกาส (Opportunilaetsprinzip)¹

หลักการในข้อนี้หมายความว่า จะดำเนินการใดหรือไม่ให้พิจารณาตามความเหมาะสม เช่น การพิจารณาใช้ดุลยพินิจว่าจะฟ้องหรือไม่ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาฉบับปัจจุบันนำหลักการนี้มาใช้ในคดีโทษหรือคดีที่มีความผิดอันมีโทษเล็กน้อยซึ่งยอมให้เจ้าพนักงานสอบสวนหรือเจ้าหน้าที่งานอื่นของรัฐเปรียบเทียบปรับได้เองโดยไม่ต้องฟ้องร้องคดี หลักการนี้ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญานำมาใช้ภายในขอบเขตจำกัดสำหรับคดีบางอยางเท่านั้น เพราะถ้าใช้เป็นการทั่วไปแล้วจะทำให้เสื่อมเสียความยุติธรรม

4. หลักสืบเสาะข้อเท็จจริงไต่เอง (Inquistionprinzip)²

หลักนี้เป็นหลักที่เจ้าหน้าที่ของรัฐสืบเสาะข้อเท็จจริงไต่เองโดยไม่ต้องมีการร้องทุกข์หรือกล่าวโทษประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความไต่เองนำเรื่องนี้มาใช้ ยกเว้นไม่ใช้แต่ในเรื่องคดีความผิดอันยอมความไต่

5. หลักสืบเสาะความจริงแท้ (Prinzip der Materiellen

Wahrheitserforschung)¹ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาในปัจจุบันใช้หลักนี้เป็นหลักเกณฑ์ใหญ่ คือ ถ้าศาลเห็นว่าความที่จำเลยรับสารภาพนั้นไม่เป็นความจริง ศาลสืบพยานไต่เสมอ แต่ถ้านคดีโทษจำคุกไม่ถึง 5 ปี ถ้าศาลเชื่อว่าจำเลย

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 14.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 15.

³ หยุค แสงอุทัย, เรื่องเดิม, หน้า 15.

สารภาพเป็นความจริง ศาลก็พิพากษาได้โดยไม่ต้องฟังคำพยาน¹

6. หลักการให้การช่วยวาทา (Prinzip der Muendigkeit)²
ประเทศไทยได้นำหลักการให้การช่วยวาทาและเป็นลายลักษณ์อักษรมาบัญญัติไว้ในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาด้วย โดยบัญญัติการใช้หลักการให้การช่วยวาทาไว้สำหรับการพิจารณาคดีในศาลชั้นต้น กล่าวคือ การพิจารณาคดีในศาลชั้นต้น ผู้พิพากษาต้องอ่านคำฟ้องให้จำเลยฟัง สอบถามคำให้การของจำเลยและฟังคำพยานด้วยตนเอง ส่วนการพิจารณาคดีในศาลอุทธรณ์และศาลฎีกาได้ใช้หลักการทำเป็นลายลักษณ์อักษร เป็นสำคัญ แต่ยอมให้ดูความตกลงช่วยวาทาประกอบคำอุทธรณ์ฎีกาและคำแก้อุทธรณ์เท่านั้น นอกจากนี้ ศาลอุทธรณ์และศาลฎีกาพึงขอเท็จจริงโดยพิจารณาจากสำนวนที่ผู้พิพากษาศาลชั้นต้นจดบรรทึกไว้

7. หลักวิธีพิจารณาโดยตรง (Prinzip der Uumittelbarkeit)³
หลักนี้ได้ถูกนำมาใช้ในการพิจารณาของศาลชั้นต้น คือ ผู้พิพากษาของทั้งคำฟ้อง คำให้การจำเลย คำให้การพยาน ฯลฯ โดยตนเองจะมอบหมายให้เจ้าพนักงานปฏิบัติแทนไม่ได้ แต่ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาได้นำหลักวิธีพิจารณา

¹ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา พ.ศ. 2478 มาตรา 176 แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา (ฉบับที่ 6) พ.ศ. 2499 มาตรา 11 (แต่เดิมก่อนที่จะมีการแก้ไขนั้นเป็นเรื่องกำหนดโทษจำคุกไม่ถึง 10 ปี)

² หยุค แสงอุทัย, เรื่องเดียวกัน, หน้า 16.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 17.

โดยทางอ้อม คือ ผู้พิพากษาให้ผู้อื่นปฏิบัติหน้าที่ดังกล่าวข้างต้นแทนได้ในบางกรณี
อันเป็นข้อยกเว้นของหลักนี้ เช่น การส่งประเด็นไปสืบอยู่นอกเขตอำนาจศาล

8. หลักวิธีดำเนินการโดยเปิดเผย (Prinzip de Unmittel)

ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาชญา มีบทบัญญัติเกี่ยวกับการพิจารณาว่าให้ศาล
พิจารณาคดีโดยเปิดเผยก่อนหน้าจำเลย ซึ่งหมายถึงการ ยอมให้บุคคลที่ไม่ประโยชน์
ได้เสียในคดีเข้ารับฟังการพิจารณาพิพากษาของศาลได้ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณา
ความอาชญาบัญญัติหลักวิธีดำเนินการโดยเปิดเผยมาใช้แก่การพิจารณาคดีของศาลชั้นต้น
ยกเว้นคดีที่มีเหตุผลพิเศษที่สมควรจะใช้วิธีพิจารณาคดีรวมทั้งวิธีพิจารณาของศาลคดีเด็ก
และเยาวชน ส่วนการพิจารณาคดีศาลอุทธรณ์และศาลฎีกาก็ใช้วิธีลับ เพราะผู้พิพากษา
จะตรวจพิจารณาจากสำนวน เว้นแต่กรณีที่มีความขอแถลงประกอบคำอุทธรณ์หรือฎีกา
หรือคำแก้อุทธรณ์หรือฎีกา และในชั้นการสอบสวนของเจ้าพนักงานก็ใช้หลักวิธีการ
ดำเนินการโดยลับในการสอบสวน

การพิจารณาคดีโดยเปิดเผยมีประโยชน์เพราะนำมาซึ่งความยุติธรรม
แต่อาจมีผลร้ายแก่นาคคของผู้เสียหายหรือจำเลยได้

นอกจากหลัก 9 ประการดังกล่าวแล้ว ประมวลกฎหมายนี้ยังได้นำทฤษฎี
พิจารณาพยานหลักฐานตามแบบพิธี² (die formelle Beweistheorie)

1 หยุต แสงอุทัย, เรื่องเดิม, หน้า 18.
2 เรื่องเดียวกัน, หน้า 20.

มาใช้ช่วยประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาได้มีบทบัญญัติเกี่ยวกับการรับฟังความ
ของศาลในบางกรณีว่าการที่จะรับฟังข้อเท็จจริงอย่างไรว่าพิสูจน์หรือหักล้างได้หรือไม่
นั้น มีบทกฎหมายกำหนดไว้แน่นอน เช่น ในเรื่องการรับฟังข้อเท็จจริงในเรื่องคดี
แพ่งเกี่ยวเนื่องกับคดีอาญา และคดีอุทธรณ์ ปัญหาข้อเท็จจริง เป็นต้น

ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง พ.ศ. 2478

ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง พ.ศ. 2478 ได้บังคับใช้ในประเทศไทย
ไทย ตั้งแต่วันที่ 1 ตุลาคม 2478 ประมวลกฎหมายนี้เป็นกฎหมายที่รวบรวมบรรดากฎหมาย
ที่กระจัดกระจายในที่ต่าง ๆ ให้เป็นหมวดหมู่ บทบัญญัติในประมวลกฎหมายนี้ ส่วนมาก
เป็นกฎหมายที่ไซมาแต่เดิมโดยเฉพาะอย่างยิ่งบทบัญญัติของพระราชบัญญัติวิธีพิจารณา
ความแพ่ง ร.ศ. 127 เพียงแต่มีการแก้ไขเพิ่มเติมบ้างเป็นส่วนน้อย

มาตรา 3 แห่งพระราชบัญญัติให้ใช้ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง
2477 บัญญัติให้ใช้ประมวลกฎหมายบังคับแก่คดีทั้งปวงที่ค้างชำระอยู่ในศาลเมื่อวันที่
ใช้ประมวลกฎหมายนี้คือ วันที่ 1 ตุลาคม 2478 หรือโดยยื่นข้อศาลภายหลังวันนั้น
ไม่ว่าคดีจะเกิดขึ้นก่อนหรือหลังวันใช้นั้น ซึ่งในกรณีนี้แตกต่างกับกำหนดเวลาการ
บังคับใช้ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาตามที่โลกดามาแล้วข้างตน
ประมวลกฎหมายฉบับนี้ใช้บังคับในศาลทั่วราชอาณาจักร เว้นแต่ในศาลพิเศษซึ่งมี
ข้อบังคับสำหรับศาลนั้น และถ้ามีกฎหมายให้ใช้ธรรมเนียมประเพณี หรือกฎหมายทาง ศาสนา
ในศาลใด ก็ให้ศาลนั้นยกธรรมเนียมประเพณีหรือกฎหมายนั้น ๆ มาใช้แทน
เว้นแต่ความจะได้ตกลงกันให้ใช้ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง 1 ซึ่งทั้งนี้

¹ มาตรา 3 พระราชบัญญัติให้ใช้ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง
พ.ศ. 2477

หมายความว่า ในกรณีที่ศาลพิเศษซึ่งมีข้อบังคับสำหรับศาลนั้น คือ มีวิธีพิจารณาโดย
เฉพาะแล้วก็ได้ใช้วิธีพิจารณาของศาลนั้น ถ้าคดีใดไม่มีวิธีพิจารณาของศาลไว้เป็น
พิเศษเช่นนี้ กฎหมายจะตกลงยกเอาประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งมาใช้ยอม
ไม่ได้ แต่บทบัญญัติของมาตรา 8 ของพระราชบัญญัติให้ใช้ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณา
ความแพ่งนี้ ยอมให้กฎหมายที่ตกลงใช้ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งได้ในกรณี
ที่มีกฎหมายให้ใช้ธรรมเนียมประเพณีหรือกฎหมายทางศาสนาในศาลใด ให้ศาลนั้น
ยกธรรมเนียมประเพณีหรือกฎหมายทางศาสนานั้นมาใช้ เว้นแต่กฎหมายจะได้ออกมาให้ใช้
ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง กฎหมายก็ยอมให้กฎหมายที่ตกลงใช้ประมวล
กฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งได้ และถึงแม้จะมีกฎหมายให้ใช้ธรรมเนียมประเพณี
หรือกฎหมายทางศาสนาเช่นว่านี้ก็ดี แต่ขอใดไม่มีในธรรมเนียมประเพณีหรือกฎหมาย
ทางศาสนานั้นแล้ว ศาลต้องนำประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งมาใช้ตามหลัก
ใหญ่ไม่จำต้องให้กฎหมายที่ตกลงด้วย¹ ตัวอย่างในกรณีนี้คือ การพิจารณาพิพากษาคดี
ครอบครัวและมรดกตามพระราชบัญญัติว่าด้วยการใช้กฎหมายอิสลาม ในเขตจังหวัด
ปัตตานี นราธิวาส ยะลา และสตูล พ.ศ. 2489 ซึ่งการใช้กฎหมายอิสลามตาม
พระราชบัญญัตินี้ในเบื้องต้นคดีนั้นจะต้องเป็นคดีแพ่งเรื่องครอบครัวและมรดก บทบัญญัติ
ในกฎหมายอิสลามว่าด้วย ครอบครัวและมรดกส่วนหรือคดีเป็นไปในทางอาญานำมา
บังคับไม่ได้ ดังตัวอย่างเช่น ในกฎหมายอิสลาม หญิงใดมีข้อพิจารณาเป็นสำคัญ ท่าน
ให้เอาไปยังทางสามแพร่ง ให้ผู้ที่สัญจรไม่มาขวางจนกว่าจะถึงแก่ความตาย ใคร
ขวางคนนั้นไคร้บุญ การลงโทษนี้จะกระทำไม่ได้ เพราะเป็นลักษณะในทางอาญา

¹ หลวงจ่างกู เนติศาสตร์, คำอธิบายกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง,
เล่ม 1, พระนคร : โรงพิมพ์เนชั่น, พ.ศ. 2496 หน้า 3 - 4.

การจะวินิจฉัยว่าคดีใดเป็นคดีแพ่งหรืออาญานั้น ต้องวินิจฉัยตามกฎหมายธรรมดา เพราะกรณีจะเข้าพระราชบัญญัติว่าด้วยการใช้กฎหมายอิสลามดังกล่าวข้างต้นนั้นได้ ก็ต่อเมื่อเป็นคดีแพ่ง การเอากฎหมายอิสลามมาลงโทษเช่นนี้ทำให้มีลักษณะในทางอาญา ซึ่งทำไม่ได้ และโดยที่ตกลงเป็นคดีเรื่องครอบครัวและมรดกจึงจะเข้าพระราชบัญญัติ ฉะนั้น การวินิจฉัยว่าคดีใดเกี่ยวกับครอบครัวและมรดกหรือไม่ จึงต้องวินิจฉัยตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ซึ่งกล่าวรวม ๆ คือ เป็นคดีที่ฟ้องร้องกันในเรื่อง ที่บัญญัติไว้ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 5 และบรรพ 6

ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งนี้ยังใช้เกี่ยวกับคดีล้มละลายในกรณีที่ไม่บัญญัติไว้ในกฎหมายล้มละลาย ต้องใช้ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งบังคับ นอกจากนี้ ในกรณีคดีแพ่งที่เกี่ยวข้องกับคดีอาญาซึ่งบัญญัติไว้ในประมวลวิธีพิจารณาความกฎหมายอาญา มาตรา 40 ถึง 51 คดีแพ่งชนิดนี้ต้องเป็นไปตามบทบัญญัติแห่งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งเช่นเดียวกัน แต่ของประกอบความบัญญัติในมาตราต่าง ๆ ในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาที่เกี่ยวข้อง

ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มีทั้งสิ้น 322 มาตรา แบ่งบทบัญญัติ ออกเป็น 4 ภาคดังต่อไปนี้

ภาค 1 ว่าด้วยบททั่วไป คือ ระเบียบวิธีพิจารณาและข้อบังคับต่าง ๆ ซึ่งอาจใช้ทั่วไปไม่ว่าในศาลชั้นใด ๆ หรือการพิจารณาคดีชั้นใด ๆ

ภาค 2 ว่าด้วยวิธีพิจารณาในศาลชั้นต้น คือ ระเบียบวิธีพิจารณาและข้อบังคับซึ่งบังคับเฉพาะสำหรับการพิจารณาคดีในศาลชั้นต้นเท่านั้น

ภาค 3 ว่าด้วยลักษณะอุทธรณ์และฎีกา คือ ระเบียบวิธีพิจารณาและข้อบังคับซึ่งใช้เฉพาะในชั้นศาลอุทธรณ์และฎีกา

ภาค 4 ว่าด้วยวิธีการชั่วคราวก่อนพิพากษา และการบังคับคดีตามคำพิพากษาหรือคำสั่ง

สาระสำคัญของประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง พ.ศ. 2478

บทบัญญัติของประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งเป็นเรื่องในทางปฏิบัติของการดำเนินคดีแพ่งในศาลยุติธรรม เพื่อมุ่งจะอำนวยความสะดวกแก่คู่ความ บทบัญญัติของประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งเป็นเรื่องที่ยุ่งยากซับซ้อน ทั้งนี้โดยคำนึงถึง "ประโยชน์แห่งความยุติธรรม" เป็นสำคัญ¹ วิธีดำเนินการเกี่ยวกับคดีแพ่งตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งมีลำดับขั้นตอนดังต่อไปนี้

1. วิธีพิจารณาคดีชั้นศาล
2. กระบวนพิจารณาชั้นบังคับคดี
3. การอุทธรณ์และการฎีกา

วิธีพิจารณาคดีชั้นศาล

ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 55 เป็นบทบัญญัติอันเป็นแม่บทของการดำเนินคดีแพ่งว่า "เมื่อมีข้อโต้แย้งเกิดขึ้นเกี่ยวกับสิทธิหรือหน้าที่ของบุคคลใดตามกฎหมายแพ่งหรือบุคคลใดจะต้องใช้สิทธิทางศาล บุคคลนั้นชอบ

¹ ธานีทร กรัยวิเชียร, คำอธิบายประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง แผนยี่สิบคำบรรยายชุดที่ 1 + 2 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, พ.ศ. 2518, หน้า 7.

ที่จะเสนอคดีของตนต่อศาล ส่วนแห่งที่มีเขตอำนาจ" จากบทบัญญัตินี้จึงเห็นได้ว่าคดี
แพ่งจะขึ้นสู่ศาลได้นั้นมี 2 กรณีคือ

1. กรณีที่มีการโต้แย้งเกิดขึ้นเกี่ยวกับสิทธิหรือหน้าที่ของบุคคลใดตาม
กฎหมายแพ่ง
2. กรณีที่บุคคลใดต้องการใช้สิทธิทางศาล

ในกรณีแรกเมื่อมีการโต้แย้งสิทธิซึ่งกันและกันจึงเป็นเรื่องของคดีมีข้อพิพาท
ระหว่างบุคคลสองฝ่าย ฝ่ายหนึ่งเรียกว่า "โจทก์" อีกฝ่ายหนึ่งเรียกว่า "จำเลย"
ส่วนกรณีที่สองอันเป็นเรื่องการใช้สิทธิทางศาลนั้นเป็นเรื่องของบุคคลฝ่ายเดียวที่ต้อง
การใช้สิทธิทางศาลไม่มีคู่กรณีอันเป็นบุคคลอื่นเกี่ยวข้อง กรณีเช่นนี้เรียกว่าคดีไม่มีข้อ
พิพาทซึ่งเกิดจากการที่บุคคลหนึ่งซึ่งเรียกว่า "ผู้ร้อง" เสนอคำร้องขอศาลโดยคำพิง
แต่ทั้งสองกรณีดังกล่าวข้างต้น การใช้สิทธิทางศาลจะต้องอาศัยกฎหมายแพ่ง เป็นมูล
ฐานเสมอ ศาลที่จะมีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีทั้งสองกรณีต้องมีเขตอำนาจศาลตาม
บทบัญญัติของประมวลกฎหมายนี้

1.1 การดำเนินคดีในกรณีไม่มีข้อพิพาท

คดีประเภทนี้เริ่มด้วยการที่ผู้ร้องขอต่อศาลเพื่อขอให้ใช้สิทธิทางศาลในคำร้อง
นั้นจะต้องระบุให้ชัดเจนว่าประสงค์จะใช้สิทธิอย่างไรทางศาล การใช้สิทธินั้นต้อง
เป็นกรณีที่ไม่มีบทบัญญัติของกฎหมายแพ่งให้ใช้สิทธิทางศาลได้ เมื่อยื่นคำร้องแล้ว ศาล
จะตรวจคำร้องขอและมีคำสั่งตามที่เห็นสมควร คดีไม่มีข้อพิพาทนี้อาจกลายเป็นคดี
มีข้อพิพาทได้ ถ้ามีผู้ยื่นคำร้องคัดค้านคำร้องของผู้ร้องคนเดิม คดีไม่มีข้อพิพาทจะเปลี่ยน
เป็นคดีมีข้อพิพาทไปทันที เพราะมีการโต้แย้งสิทธิกันขึ้น กระบวนการพิจารณาก็จะดำเนิน

ต่อไปอย่างคดีมีข้อพิพาททุกประการ¹

1.2 การดำเนินคดีในศาลกรณีคดีมีข้อพิพาท

คดีมีข้อพิพาทเป็นคดีที่คู่ความต่างโต้แย้งสิทธิหรือหน้าที่ซึ่งกันและกัน คดีมีข้อพิพาทนี้กฎหมายแบ่งออกเป็นสองประเภทคือ คดีวิสามัญและคดีสามัญ คดีวิสามัญเป็นคดีที่ดำเนินกระบวนการพิจารณาโดยอาศัยหลักกฎหมายที่แตกต่างไปจากคดีสามัญ โดยใช้วิธีพิจารณาโดยรวบรัด เพื่อให้คดีเสร็จเด็ดขาดไปจากศาลโดยเร็ว คดีวิสามัญได้แก่ กรณีโนสาเร่และคดีไม่มีข้อยุ่งยาก

ส่วนคดีสามัญนั้น บทบัญญัติในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งส่วนใหญ่เป็นบทบัญญัติเกี่ยวกับคดีสามัญ ทั้งแต่การเสนอการฟ้องจนถึงการบังคับคดี แม้ในคดีวิสามัญเองก็นำบทบัญญัติในคดีสามัญไปใช้โดยอนุโลม คดีสามัญจะเริ่มด้วยการที่โจทก์เสนอคำฟ้องต่อศาลซึ่งจะต้องทำเป็นหนังสือมีรายการครบถ้วนตามกฎหมาย การฟ้องอาจมีค่าธรรมเนียมอยู่ด้วยก็ได้ ศาลจะตรวจคำฟ้องของโจทก์ เมื่อตรวจแล้วอาจจะมีคำสั่งรับฟ้องหรือไม่รับฟ้อง หรือคืนฟ้องให้โจทก์แก้ไขใหม่ก็ได้ ภายในกำหนด 15 วันนับแต่วันที่ยื่นคำฟ้อง โจทก์ต้องร้องขอต่อเจ้าพนักงานเพื่อส่งหมายเรียกให้จำเลยแก่คดีพร้อมด้วยสำเนาและคำฟ้อง ณ ภูมิลำเนาของจำเลย หรือให้ผู้อื่นรับแทน หรือ

¹ คดีวิสามัญ มีบทบัญญัติเกี่ยวกับวิธีพิจารณาในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาแพ่ง พ.ศ. 2478 มาตรา 189 ถึงมาตรา 196

² ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง พ.ศ. 2478 มาตรา 18, 172

การปิดหมายแล้ว แต่กรณีตามบัญญัติของประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง ถ้าโจทก์ไม่มาขอหมายเรียกและสำเนาฟ้องไม่ส่งให้จำเลยภายใน 15 วัน นับแต่ยื่นฟ้องหรือโจทก์ส่งหมายไม่ได้ แล้วไม่รายงานศาล ก็ถือว่าโจทก์ทิ้งฟ้องศาลจะสั่งจำหน่ายคดีโจทก์จากสารบบความ¹ ในระหว่างการพิจารณาคดีนี้ ความอาจจะขอใช้วิธีการชั่วคราวก่อนคำพิพากษาได้² เช่น ให้ผู้ความฝ่ายหนึ่งวางเงินประกันค่าฤชาธรรมเนียม และค่าใช้จ่ายได้ หรือให้ยึดหรืออายัดทรัพย์สินของจำเลยทั้งหมดหรือบางส่วน หรือมีคำสั่งห้ามชั่วคราวหรือจับกุมกักขังจำเลยไว้ชั่วคราว จำเลยต้องยื่นคำให้การแก้คดีภายใน 8 วัน นับแต่วันที่ได้รับสำเนาคำฟ้องและหมายเรียกคำให้การ³ เมื่อศาลได้รับคำให้การแล้วศาลจะตรวจและสั่งคำให้การ⁴ อาจจะมีการแก้ไขเพิ่มเติมคำฟ้องและคำให้การได้⁵ ศาลอาจจะมีการชี้สองสถานก็ได้ ถ้าคดีมีข้อยุ่งยากซับซ้อน เพื่อให้ผู้ความมาศาลเพื่อสอบถามข้อเท็จจริงอันเกี่ยวกับประเด็นข้อพิพาทให้ได้ความชัดเจน เพื่อกำหนดประเด็นแห่งข้อพิพาทและเพื่อหน้าที่นำสืบสำหรับปัญหาข้อเท็จจริง ในชั้นการชี้สองสถาน ถ้าโจทก์และจำเลยประนีประนอมยอมความกันได้ ศาลก็จะทำคำพิพากษาตามยอม⁶

1 ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง พ.ศ. 2478 มาตรา 173, 174

2 ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง พ.ศ. 2478 มาตรา 253 - 270

3 ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง พ.ศ. 2478 มาตรา 177, 197-199

4 ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 18, 177 - 178

5 ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 179 - 181

6 ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง พ.ศ. 2478 มาตรา 182

หลังจากที่คู่ความแต่ละฝ่าย ตลอดจนศาลอาจกระทำกรอย่างหนึ่งอย่างใด ภายหลังยื่นคำฟ้องและคำให้การแล้ว การพิจารณาก็จะตองเริ่มต้นเป็นลำดับไป การพิจารณาคดีในศาลแพ่งจะตองกระทำในศาลท่อนาคความโดยเปิดเผย แต่บางกรณีอาจทำนอกศาลได้ เช่น การเงินเผชิญสืบ คู่ความทั้งสองฝ่ายมีสิทธิอ้างพยาน ประกอบคำฟ้องและคำให้การของตนได้ เมื่อศาลพิจารณาคดีและรับฟังพยานของคู่ ความทั้งสองฝ่ายเสร็จสิ้นแล้ว ศาลจะกำหนดวันอ่านคำพิพากษาและแจ้งให้คู่ความ ทราบ คำพิพากษาตองทำเป็นหนังสือมีรายการครบถ้วนตามกฎหมาย ศาลจะตอง พิพากษาไปตามประเด็นที่พิพาททุกประการ เว้นแต่ประเด็นใดเป็นเรื่องใหญ่และ เป็นสาระสำคัญเมื่อวินิจฉัยแล้วจะไม่วินิจฉัยประเด็นอื่นก็ได้ ถ้าคู่ความไม่มาศาล ในวันอ่านคำพิพากษาให้ศาลอ่านคำพิพากษาดับหลังคู่ความโดยถือว่าได้อ่านให้ คู่ความฟังโดยชอบแล้ว ¹ นอกจากนี้ ศาลยังสามารถออกคำสั่งบังคับเพื่อให้ฝ่ายที่แพ้ คดีปฏิบัติตามคำพิพากษาได้ ² รวมทั้งออกหมายบังคับคดีด้วย ³

กระบวนการพิจารณาคดีบังคับคดี

ในคดีไม่มีข้อพิพาทจะไม่มีกรบังคับคดีแต่อย่างใด เพราะ ไม่มีจำเลย ที่จะต้องปฏิบัติตามคำบังคับ คำสั่งของศาลในคดีนั้นจะเป็นเครื่องมือแก่ผู้ร้องใน การแสดงสิทธิของตน แต่ในคดีที่มีข้อพิพาทจะมีกระบวนการพิจารณาคดีบังคับคดีเพราะ บางครั้งผลของคำพิพากษาของศาลนั้นอาจจะไปกระทบกระเทือนสิทธิของบุคคล ภายนอก กระบวนการพิจารณาคดีบังคับคดี เช่น การขอเนรภัยทรัพย์ การร้องขอคืน

¹ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง พ.ศ. 2478 มาตรา 140

² ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง พ.ศ. 2478 มาตรา 272 - 274

³ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง พ.ศ. 2478 มาตรา 275

ส่วนและการร้องขอทรัพย์สิน และในการบังคับคดีนั้น ถ้าคดีนี้ตามคำพิพากษาจริงใจชัดเจน ไม่ปฏิบัติตามหมายบังคับคดี ศาลอาจออกหมายจับผู้ผิดนี้ตามคำพิพากษามากักขังได้¹

การอุทธรณ์และการฎีกา

เมื่อศาลชั้นต้นมีคำพิพากษาหรือคำสั่งซึ่งขาดคดีแล้ว คู่ความฝ่ายที่ไม่พอใจ คำพิพากษาอาจอุทธรณ์คำพิพากษาหรือคำสั่งของศาลชั้นต้นได้ การอุทธรณ์ต้องทำเป็น หนังสือยื่นต่อศาลชั้นต้น ในการอุทธรณ์อาจอุทธรณ์ในปัญหาข้อกฎหมายได้เสมอ แต่ในปัญหาข้อเท็จจริงอาจอุทธรณ์ได้ในบางกรณีและต้องอุทธรณ์ภายในกำหนด 1 เดือน นับแต่วันที่ศาลชั้นต้นพิพากษาในชั้นอุทธรณ์ คู่ความอาจขอแสดงการทวงถามหรือ ฉายลักษณะอุทธรณ์ได้โดยต้องขอมาในอุทธรณ์หรือคำแก้อุทธรณ์นั้นเอง ในการพิจารณา ของศาลอุทธรณ์ให้นำบทบัญญัติว่าด้วยการพิจารณาของศาลชั้นต้นมาใช้บังคับโดยอนุโลม และศาลอุทธรณ์มีอำนาจทำคำพิพากษาหรือคำสั่งได้ 4 ประการคือ

1. พิพากษาขึ้นตามคำพิพากษาศาลชั้นต้น
2. พิพากษายกคำพิพากษาศาลชั้นต้นหรืออาจเป็นการยกฟ้องอุทธรณ์ก็ได้
3. พิพากษาแก้คำพิพากษาศาลชั้นต้น (บางส่วน)
4. พิพากษากลับคำพิพากษาศาลชั้นต้น

ส่วนการฎีกานั้น หมายถึง กรณีคู่ความที่ไม่พอใจคำพิพากษาหรือคำสั่งของศาลอุทธรณ์อาจฎีกาคำพิพากษาคำสั่งของศาลอุทธรณ์ต่อไปยังศาลฎีกาได้ โดยต้องทำเป็น หนังสือยื่นต่อศาลชั้นต้นภายใน 1 เดือน นับแต่วันที่ได้อำนาจคำพิพากษาหรือคำสั่งของศาล

¹ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง พ.ศ. 2478 มาตรา 287 - 290

อุทธรณ์ วิธีการพิจารณาให้นำบทบัญญัติในลักษณะอุทธรณ์มาใช้บังคับโดยอนุโลม¹

คดีแพ่งจะถึงที่สุดตามคำพิพากษาศาลฎีกา ความจะหมุนเกล้า ๆ ถวายฎีกาต่อไปยังองค์พระมหากษัตริย์อีกมิได้ และไม่อาจรื้อฟื้นร้องคดีนั้นได้อีก

ข้อสรุปและเสนอแนะเกี่ยวกับกฎหมายวิธีพิจารณาความ

กฎหมายวิธีพิจารณาความของประเทศไทย มีสาระสำคัญ ๆ พอสรุปได้ดังต่อไปนี้ คือ

1. ผู้พิพากษาทั้ง ในคดีแพ่งและคดีอาญา ปฏิบัติหน้าที่ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งและวิธีพิจารณาความอาญาภายใต้พระปรมาภิไธยของพระมหากษัตริย์.
2. บทบัญญัติของประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งและวิธีพิจารณาความอาญาของประเทศไทย เป็นสิ่งที่ชี้ให้เห็นว่าประเทศไทยนั้นยอมรับและปฏิบัติตามหลักเกณฑ์เรื่องสิทธิมนุษยชน ดังที่ได้ระบุไว้ในข้อ 8 ของปฏิญญาสากล ว่าด้วยสิทธิมนุษยชน คือ "ทุกคนมีสิทธิที่จะได้รับการเยียวยาจากศาลที่มีอำนาจแห่งชาติต่อการกระทำอันละเมิดสิทธิมนุษยชนซึ่งตนได้รับตามรัฐธรรมนูญหรือตามกฎหมาย
3. ระบบกฎหมายวิธีพิจารณาความของประเทศไทย ได้รับอิทธิพลมาจากระบบกฎหมายวิธีพิจารณาความของอังกฤษ ยกเว้นเรื่องลูกขุน (

¹ บทบัญญัติเกี่ยวกับการอุทธรณ์และฎีกา บัญญัติไว้ในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง พ.ศ. 2478 มาตรา 223 - 252

เรื่องเกี่ยวกับประเทศไทยยังมีได้นำมาใช้ทั้งนี้เนื่องจากรากฐานของระบบการพิจารณาคดีของประเทศไทยที่ยอมรับกันว่า ผู้พิพากษาเท่านั้นจะเป็นผู้ระงับความยุติธรรมแก่คดีความ

4. ศาลไทยยุคปฏิรูปนั้น ได้รับอิทธิพลแนวคิดความจากระบบอังกฤษ คือ เรื่องของผลผูกพันของคำพิพากษาที่มีต่อศาล ในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความของประเทศไทย แม้จะไม่มีกฎหมายระบุไว้ชัดเจนว่าคำพิพากษาของศาลสูงมีน้ำหนักเพียงใดต่อการวินิจฉัยบรรดาคดีของศาลอื่น แต่ปรากฏว่าศาลล่างได้ปฏิบัติตามแนวทางคำพิพากษาของศาลสูงโดยเคร่งครัด แต่ต่อมาในระยะหลัง ๆ ปรากฏว่าแนวการปฏิบัติเช่นนี้ค่อยลงโดยมีการใหม่ เอียงไปตามแนวทางของระบบกฎหมายของประเทศในภาคพื้นยุโรปบ้าง กล่าวคือ แทนที่จะถือว่าคำพิพากษาของศาลมีผลผูกพันบังคับให้ศาลล่างวินิจฉัยบรรดาคดีซึ่งมีรูปคดีทำนองเดียวกัน เสมือนเป็นกฎหมายกลับถือแต่เพียงว่าคำพิพากษาของศาลสูงนั้นมีน้ำหนักจูงใจให้ศาลล่างถือปฏิบัติได้ ทั้งนี้โดยที่คำพิพากษาของศาลสูงนั้น ๆ มีส่วนใดเกิน กล่าวคือ เหตุผลแห่งคำวินิจฉัยหนักแน่น และปรับบทกฎหมายและตีความหมายใจถูกต้องตามเจตนารมณ์ของกฎหมายประการหนึ่ง และอีกประการหนึ่ง ผู้พิพากษาแต่ละนายยอมมีอำนาจอิสระในการพิจารณาพิพากษาคดีและใช้ดุลยพินิจในการตีความกฎหมาย จึงไม่มีพันธะอันใดที่จะต้องปฏิบัติตามแนววินิจฉัยของศาลสูงโดยเฉพาะ อย่างไรก็ตามในทางปฏิบัติของศาลล่างโดยทั่วไปในยุคต่อ ๆ มา ก็มักจะวินิจฉัยบรรดาคดีตามแนวที่ศาลสูงเคยวินิจฉัยมาแล้ว แม้แต่เป็นเพียงคำพิพากษาหรือคำสั่งฉบับเดียวกันก็ตาม ส่วนศาลฎีกาเองโดยปกติก็ถือตามแนวที่เคยวินิจฉัยมาจกกัน สำหรับในกรณีที่ศาลฎีกาประสงค์จะแก้ไขหรือกลับแนววินิจฉัยไปจากที่เป็นอยู่เดิมมักจะเป็นการวินิจฉัยโดยที่ประชุมใหญ่ของศาล

มากหลายคดี ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาควรจะมีการแก้ไขในเรื่องนี้ โดยให้พนักงานอัยการดำเนินคดีร่วมกับอัยการโดยไม่ต้องมีการสอบสวนและให้มีอำนาจฟ้องเพื่อคุ้มครองผลประโยชน์ของผู้เสียหายในกรณีดังกล่าวข้างตน

2. การคุ้มครองผู้ถูกกล่าวหา ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญามีวัตถุประสงค์ที่จะให้การคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของผู้เสียหายและผู้ถูกกล่าวหา แต่ในทางปฏิบัติแล้ว สิทธิและเสรีภาพของผู้ที่ถูกกล่าวหามิได้ถูกคุ้มครองมากเท่าที่ควร ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาควรมีหลักประกันให้แก่ผู้ถูกกล่าวหาเพิ่มเติม เช่น ให้ผู้เสียหายต้องวางหลักทรัพย์เพื่อประกันความเสียหายของผู้ถูกกล่าวหา และภาคบังคับที่สุดศาลยกฟ้อง ศาลอาจมีคำสั่งให้ผู้เสียหายจ่ายค่าเสียหายได้ ซึ่งหลักเกณฑ์นี้จะก่อให้เกิดความยุติธรรมเพราะจะเป็นเหตุให้ยังมีกำลังใจ ถ้ากล่าวหากันโดยไม่มีมูล

3. การจับกุมและตรวจค้นตัวผู้กระทำผิด กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาที่ใช้อยู่ในปัจจุบันดำเนินตามแนว Crime Control Model คือเน้นหนักไปในทางให้อำนาจเจ้าพนักงานในการปราบปรามผู้กระทำผิดมากกว่าหลัก Due Process Model ซึ่งเป็นหลักที่เน้นหนักไปในทางให้ความคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชน¹ ทั้งนี้เพราะผู้ร่างกฎหมายมีความมุ่งหมายที่จะให้อำนาจแก่เจ้าหน้าที่

¹ หลัก Crime Control Model และหลัก Due Process Model เป็นแนวความคิดของ Herbert Packer ในบทความเรื่อง "Two Models of the Criminal Procedure" หลักทั้งสองนี้มีว่าเป็นแนวความคิดเกี่ยวกับแนวทางของกระบวนการพิจารณาคดีอาญาในยุคปัจจุบัน ; See, John Griffiths; Ideology in Criminal Procedure or A Third "Model" of Criminal Process, The Yale Law Journal, Vol 79, 1970, pp. 360-361; กุ มุรธา วัฒนะชีวะกุล, "เอกสารประกอบคำบรรยายวิชากฎหมายอาญาเปรียบเทียบ สำหรับนิสิตชั้นปริญญาโท ภาควิชานิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ. 2524, หน้า 35 - 37.

ของรัฐในการนำตัวผู้กระทำความผิดมาลงโทษอย่างรวดเร็วทันควัน เพื่อให้
 เกิดความคล่องตัวในการจับกุมตัวผู้กระทำความผิด และเพื่อป้องกันการใช้
 กระทำความผิดมีเวลาหลบหนีไป ซึ่งบทบัญญัตินี้เหมาะสมกับสภาพสถานการณ์ของ
 ประเทศไทย ประเทศไทยได้เคยออกข้อบังคับของกระทรวงมหาดไทย ว่าด้วย
 ระเบียบการดำเนินคดีอาญา พ.ศ. 2523 ฉบับที่ 1 ซึ่งบัญญัติให้การจับตามประมวล
 กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 78 อนุมาตรา 3 และอนุมาตรา 4 ต้องได้
 ได้รับความเห็นชอบจากผู้อำนวยการให้ความเห็นชอบเสียก่อน ซึ่งจะเห็นว่าข้อบังคับ
 นี้เป็นการใช้หลัก Due Process Model มาแทนที่หลัก Crim Control Model
 ทั้งนี้เพื่อคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชนให้มากขึ้น ซึ่งข้อบังคับนี้ใช้ได้ไม่นานก็
 เปลี่ยนแปลงโดยมีการออกข้อบังคับฉบับใหม่ โดยให้อำนาจแก่ตำรวจในการจับกุม
 ตรวจค้น โดยไม่ต้องขอความเห็นชอบในกรณีฉุกเฉินและจำเป็น" และต่อมาก็มีข้อ
 บังคับออกมาใหม่ยกเลิกความเห็นชอบตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา
 มาตรา 78 อนุมาตรา 3 โดยสิ้นเชิง ซึ่งจะเห็นว่าหลัก Crime Control Model
 ได้ถูกดัดนำมาใช้ใหม่เพื่อให้เหมาะสมสถานการณ์ของประเทศไทย การใช้หลัก
 Crim Control Model นี้ ทำให้มีผู้เห็นว่าตำรวจมีอำนาจมากเกี่ยวกับการจับกุม
 ตรวจค้น แต่อย่างไรก็ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาก็มีบทบัญญัติอันเป็น
 หลักเกณฑ์ในการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพให้แก่ผู้บริสุทธิ์ตามสมควรแล้ว เช่นในเรื่อง
 การออกหมายจับโดยนายตำรวจชั้นผู้ใหญ่ซึ่งได้ทำการกดดันกรงเหตุอันควรในการ
 จับกุมตรวจค้นอยู่แล้ว ตำรวจผู้ใดใช้อำนาจโดยมิชอบก็ย่อมมีความผิดตามประมวล
 กฎหมายอาญาและระเบียบควบคุมการปฏิบัติงานของตำรวจ สิ่งที่จะต้องแก้ไขให้ดีขึ้น
 ก็คือการปรับปรุงตัวบุคคลที่มีอาชีพตำรวจ เช่น การปรับปรุงให้มีการศึกษาอบรมแก่
 ตำรวจทุกระดับให้เข้าใจถึงกฎหมาย ระเบียบข้อบังคับและการใช้ดุลยพินิจให้ถูกต้อง

และขอคำชี้แจงรัฐจะต้องมีนโยบายในการปราบปรามและแก้ไขอาชญากรรมที่แน่นอน และสนับสนุนให้ตำรวจปฏิบัติหน้าที่ตามนโยบายเพื่อที่ตำรวจจะได้ปฏิบัติหน้าที่ของตนตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาได้อย่างถูกต้อง ยุติธรรม และคุ้มครองสิทธิของประชาชนได้อย่างสัมฤทธิ์ผล นอกจากนี้การที่ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาได้วางหลักเกณฑ์เกี่ยวกับการจับกุมตรวจค้นไว้เป็นหลักประกันอันสมควรแก่ประชาชน เจ้าหน้าที่ของรัฐจะทำการดังกล่าวใดก็ตามมีเหตุอันควรตามมาตรา 78 มาตรา 3 จึงเห็นได้ว่าการจับกุมเป็นดุลยพินิจของเจ้าหน้าที่ ดังนั้น เพื่อเป็นแนวทางการศึกษาล้างเรื่องเหตุอันควรและเพื่อประโยชน์แก่เจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานรวมทั้งเป็นหลักประกันแก่ประชาชนทั่วไป ศาลไทยควรจะคำนึงถึงความสำคัญของเรื่องนี้โดยสมควรโดยควรจะวางบันทัดฐานคำพิพากษาเป็นแนวทางไว้หลาย ๆ กรณีในประเด็นเรื่อง "เหตุอันควร"

4. การควบคุมและคุมขังผู้ต้องหา ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาของไทยได้บัญญัติเงื่อนไขของการควบคุมและกักขังไว้ตามความหนักเบาของข้อหาและตามความจำเป็นเพื่อการสอบสวนหรือความจำเป็นอื่นซึ่งเป็นเงื่อนไขไม่ชัดเจน แม้ว่าจะมีแนวคำพิพากษาของศาลฎีกาได้วางไว้เป็นบันทัดฐานแล้วก็ตาม แต่ก็ยังต้องใช้ดุลยพินิจในการควบคุมเป็นราย ๆ ไป ซึ่งบางครั้งก่อให้เกิดความไม่เป็นธรรมแก่ผู้ต้องหาคือ การแจ้งข้อหาสูงกว่าการกระทำความผิดจริง ซึ่งในปัจจุบันมีการแก้ไขในกรณีด้วย ข้อบังคับของกระทรวงมหาดไทยว่าด้วยระเบียบดำเนินคดีอาญา พ.ศ. 2523 แล้ว แต่ในกรณีเงื่อนไขการควบคุมโดยอาศัยเหตุจำเป็นเพื่อการสอบสวนและเหตุจำเป็นอื่น ๆ ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา ยังเป็นเรื่องการใช้ดุลยพินิจกันอยู่ ศาลมักจะพิจารณาตามคำร้องของพนักงานสอบสวนหรือพนักงานอัยการมากกว่าความจำเป็นจริง ๆ ดังนั้น จึงสมควรปรับปรุงเงื่อนไขการควบคุมไว้ให้แจ้งชัดโดยให้มีการใช้ดุลยพินิจน้อยลง เพื่อลดข้ออันเป็นประโยชน์

คอผู้ต้องหาและเจ้าหน้าที่ของรัฐในการจะใช้สิทธิในเรื่องนี้ของตน เงื่อนไขที่
 เสนอแนะให้มีการควบคุมผู้ต้องหาโดยชัดแจ้งได้แก่ กรณีเพื่อป้องกันการหลบหนี
 ป้องกันการทำลายหลักฐาน หรือผู้ต้องหาถูกกล่าวหาว่ากระทำความผิดที่มีโทษสูง
 เป็นต้น นอกจากนี้เงื่อนไขการควบคุมดังกล่าวข้างต้นแล้ว การควบคุมผู้ต้องหา
 หรือจำเลยในระหว่างพิจารณาในทางปฏิบัติของประเทศไทยนั้นเป็นการลงโทษ
 ผู้ต้องหา ทั้ง ๆ ที่ศาลยังไม่มีความพิพากษาว่า บุคคลนั้นได้กระทำความผิดแต่อย่างใด
 เช่น การเอาไปขังร่วมกับนักโทษ เป็นต้น จึงสมควรที่จะมีการแก้ไขปรับปรุง
 เงื่อนไขการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังระหว่างพิจารณาให้ดีขึ้นกว่าเดิม ให้สอดคล้องกับ
 Standard Minimum Rates of Treatment ขององค์การสหประชาชาติ
 ข้อที่สำคัญคือ พึงขังแยกออกจากนักโทษโดยเด็ดขาดลักษณะการที่ปฏิบัติต่อบุคคล
 เหล่านั้นควรแตกต่างจากการปฏิบัติต่อนักโทษโดยทุกกรณี และมีการอนุญาตให้
 บุคคลเหล่านี้พบที่ปรึกษากฎหมายในการต่อสู้คดีได้อย่างเต็มที่ และขอความช่วยเหลือ
 เหลือทางกฎหมายได้โดยไม่เสียค่าใช้จ่าย ทั้งนี้เพราะบุคคลเหล่านี้ต้องพึงถูก
 สันนิษฐานว่า เป็นผู้บริสุทธิ์ จนกว่าจะถูกศาลพิพากษาลงโทษ

อีกกรณีหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการควบคุมกักขัง คือ การปล่อยชั่วคราว
 ซึ่งโดยประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาของไทยได้คำนึงถึงแต่เรื่องหลัก
 ประกันเป็นสำคัญมากกว่าคุณสมบัติสิ่งอื่นของผู้ต้องหาหรือจำเลย ซึ่งการประกันจะ
 เป็นองค์แก้คนรวย แต่คนจนไม่อาจหาประโยชน์ได้จากการปล่อยชั่วคราวโดยมี
 หลักประกันนี้เลย ซึ่งในการปล่อยชั่วคราวนี้ผู้ที่ผู้เขียนใคร่เสนอแนะ คือ
 นอกจากเรื่องหลักประกันแล้ว ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาควรจะได้
 บัญญัติถึงสิ่งอื่น ๆ ด้วย คล้ายกับลักษณะการคุ้มครองพยานผู้ใหญ่ ตามหลักของ
 อาชญาวิทยา และจัดมีมาตรการให้รักกุม ก็อาจจะเป็นโอกาสให้คนจนมีโอกาส

ได้รับการปล่อยชั่วคราวบ้าง นอกจากนี้ การดำเนินคดีของเจ้าหน้าที่ของรัฐก็ควร
จะดำเนินการโดยรวดเร็ว เพื่อจะได้ไม่ประวิงให้บุคคลถูกจับกุมคุมขังนานเกินไปด้วย

ปัญหาพื้นฐานเกี่ยวกับกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง

ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน ยังมี
ปัญหาพื้นฐานใหญ่ ๆ อยู่ 3 - 4 ประการคือ

1. ความยุ่งยากซับซ้อนของแบบพิธีและขั้นตอนในการพิจารณาคดี
แม้แต่บุคคลที่ดำเนินคดีทางกฎหมาย หากไม่ได้ฝึกฝนการว่าความแล้ว ก็อาจ
จะไม่เข้าใจถึงแบบพิธีและขั้นตอนของการพิจารณาคดีพอที่จะดำเนินคดีในศาลได้
ศาลเองก็ประสบปัญหาที่จะต้องพิจารณาวินิจฉัยถึงประเด็นว่าการดำเนินกระบวนการ
พิจารณาไปแล้วนั้นชอบด้วยกฎหมายวิธีพิจารณาความหรือไม่อยู่เสมอ บุคคลธรรมดา
โดยทั่วไปไม่มีทางที่จะเข้าใจและดำเนินคดีด้วยตนเองในศาลได้เลย ตามความรู้สึก
ของสามัญชนทั่วไป การดำเนินคดีในศาลจึงเป็นเรื่องที่ลึบและซับซ้อนของทนายความ
ผู้เชี่ยวชาญเสียมากกว่า จึงเป็นอุปสรรคอันสำคัญที่กักกันไม่ให้ประชาชนโดยทั่วไป
เข้าแสวงหาความยุติธรรมได้ตามสมควร

2. ความล่าช้าในการดำเนินคดีจนเกินควร ตัวอย่างในคดีรถยนต์
ชนกัน เสียหายมากและบาดเจ็บ ผู้เสียหายฟ้องเรียกค่าสินไหมทดแทนจากอีกฝ่าย
หนึ่งที่ทำละเมิดเป็นค่าซ่อมแซม จำนวน 2 หมื่นบาท กว่าที่คดีจะถึงที่สุดบางทีกิน
เวลา 4 - 5 ปี รถยนต์ของกลางที่เก็บรักษาไว้เป็นของกลางที่โรงพักตำรวจ
อยู่กลางแดดกลางฝนจนสนิมกินหมดทั้งคันไปแล้วก่อนที่คดีจะถึงที่สุด เหตุแห่งความ
ล่าช้าของคดีก็เนื่องมาจากหลายประการ

ประการแรกก็เนื่องจากความยุ่งยากซับซ้อนของแบบพิธีและขั้นตอนในการพิจารณาคดีก็ทำให้เกิดความล่าช้าตามไปด้วย

ประการที่สอง กฎหมายยังไม่ได้บัญญัติมาตรการเกี่ยวกับการเร่งรัดคดีไว้ให้ดีพอที่จะป้องกันไม่ให้ความล่าช้าไม่ยุติทางเดือนคดีได้โดยไม่มีเหตุอันสมควรอยู่เสมอ ๆ

ประการที่สาม กฎหมายเองก็ยังไม่ได้บัญญัติให้แจ้งชักในบางกรณีเพื่อให้มีการพิจารณาคดีในบางเรื่องอย่างรวดเร็วได้ตามเจตนารมณ์ของกฎหมาย เช่น กรณีฟ้องคดีตามมูลตัวเงินหรือเช็ค เป็นต้น ซึ่งทั้งกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ และกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งก็มีเจตนารมณ์ให้มีความรวดเร็วให้ต่อสู้กันได้เฉพาะข้อต่อสู้ในเนื้อความของตัวเงินเท่านั้น แต่โดยเหตุนี้กฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งได้ให้บัญญัติไว้ให้แจ้งชักไว้ให้ดำเนินคดีโดยรวดเร็วอย่างไรเพียงใด จึงทำให้จำเลยยกข้อต่อสู้ถึงความไม่สมบูรณ์ของมูลหนี้เดิมและฟ้องแย้งเรียกค่าเสียหายในมูลหรงตัวผิดสัญญาเข้ามาในคดีอยู่เสมอ ๆ ทำให้ศาลอาจทำการพิจารณาคดีอย่างล่าช้าไปกว่าเดิมอีก เช่น โจทก์ฟ้องเรียกให้จำเลยผู้ออกเช็คเป็นค่าสินค้าแก่โจทก์ชำระเงินตามเช็คเพื่อความรวดเร็วตามเจตนารมณ์ของกฎหมาย ว่าควยเรื่องตัวเงินจำเลยก็ควรจะยกข้อต่อสู้ได้เฉพาะเรื่องความไม่สมบูรณ์ของเช็คและข้อต่อสู้เกี่ยวกับโจทก์เป็นมูลหรงเช็คหรือไม่ แต่หากจำเลยต่อสู้ว่าโจทก์ผิดสัญญาซื้อขายสินค้าไม่มีสิทธิที่จะได้รับเงินตามเช็คพร้อมทั้งฟ้องแย้งเรียกค่าเสียหายฐานผิดสัญญาจากโจทก์ แล้วศาลก็อาจจะรับข้อต่อสู้และฟ้องแย้งไว้พิจารณาทำให้คดีจะต่องงกซึมไปพิจารณาวินิจฉัยถึงมูลหนี้เดิมว่าผิดสัญญาซื้อขายกันหรือไม่ เช็คที่จำเลยออกไว้ให้โจทก์ก็ไม่ทำให้โจทก์ได้รับความสะดวกรวดเร็วแต่อย่างใด ดังนั้น ควรจะได้มีการบัญญัติให้มีการพิจารณาคดีได้โดยรวดเร็วอย่างชัดแจ้งว่า ให้พิจารณาคดีอย่างไร

เพียงใดเป็นคดีแต่ละประเภท ๆ ไปให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ เพื่อป้องกันไม่ให้
 ความฝ่ายที่ไม่สุจริตหาทางตั้งประเด็นข้อพิพาทอื่น ๆ ได้อย่างกว้าง
 ขวางเพื่อประวิงคดี

3. ลักษณะเป็นปฏิปักษ์ของการพิจารณาคดี กล่าวคือ ระบบการพิจารณา
 คดีแพ่งในปัจจุบันทำให้ประชาชนโดยทั่ว ๆ ไปเกิดความสำนึกว่าเป็นสงคร มหรือ
 การต่อสู้เพื่อเอาแพ้ชนะกันให้ได้เพียงประการ เดียว โดยคุณความดีคุณต่อศาลคือ
 กรรมการผู้รักษากฎหมาย และชี้ขาดตัดสินอาจทำให้ความพยายามทุกวิถีทางที่จะ
 ชัดขวางทำลายผลประโยชน์ของฝ่ายตรงข้ามหรือที่เรียกว่าสาคนำเขาใส่กันและ
 เกิดความบาดหมางต่อกัน หากกรณีเป็นกิจการทางธุรกิจควยแล้วก็จะกระทบ
 กระเทือนต่อเศรษฐกิจของส่วนรวมด้วย ดังนั้น ควรจะไต่หาทางแก้ไขให้การพิจารณา
 คดีในศาลมีลักษณะประนีประนอมกันมากขึ้น กฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งสมควร
 ที่จะให้อำนาจไม่เพียงแต่ไกลเกลี่ยเพื่อให้ความยินยอมกันโดยสมัครใจทั้งสองฝ่าย
 เท่านั้นเพราะ เป็นการยากที่ความจะสมัครใจยินยอมต่อกัน ควรจะไต่ให้อำนาจ
 แก่ศาลในการนี้ มีคำสั่ง หรือควำวินิจฉัยในลักษณะประนีประนอมมากกว่าการชี้
 นำหนักคดีเพื่อเอาแพ้ชนะกัน เช่น คดีเกี่ยวกับความสัมพันธ์ในครอบครัว ศาลควร
 มีอำนาจพิเศษที่จะหาทางระงับข้อพิพาทนั้น ได้อย่างกว้างขวางและโดยเร็วไม่ควร
 ปล่อยให้คู่กรณียกข้อต่อสู้ซึ่งกันและกันให้มากจนเกินไปเพราะจะทำให้
 เกิดความแตกร้าวบาดหมางกันมากขึ้น การแยกกระบวนการพิจารณาคดีแพ่งให้แตกต่าง
 กันออกไปตามรูปคดีแต่ละประเภทให้เด็ดขาดก็จะเป็นผลดีในลักษณะประนีประนอม
 ได้มากขึ้น เช่น การพิจารณาคดีในศาลคดีเด็กและศาลแรงงานซึ่งมีลักษณะประนี
 ประนอมมากกว่าศาลธรรมดา ดังนั้น ควรจะไต่จัดตั้งศาลครอบครัว ศาลปกครอง
 ศาลภาษีอากร ฯลฯ เพื่อให้มีการพิจารณาคดีเหมาะสมเกี่ยวกับเรื่องนั้น ๆ โดย

เฉพาะตลอดจนหาองค์กรหรือบุคคลากรอื่นเข้ามามีส่วนร่วมช่วยศาลและลดบรรยากาศของการพิพาทกันในศาลลง เช่น จัดให้มีระบบผู้พิพากษาสมทบให้แพร่หลายขึ้น และส่งเสริมให้ระบบอนุญาโตตุลาการ มีบทบาทในการระงับข้อพิพาทคดีแพ่งมากขึ้นกว่าในปัจจุบันนี้ด้วย

4. ความตื่นป่วนในการดำเนินคดีมีมากเกินควร เช่น เจ้าหน้าที่ให้กู้ยืมเงินไปหนึ่งพันบาท ลูกหนี้บิดพลิ้วบางที่ค่าใช้จ่ายในคดีจะมากกว่าหนึ่งพันบาทที่จะได้รับชำระหนี้เมื่อชนะคดีเสียอีก ความตื่นป่วนเหล่านี้ก็เนื่องมาจากปัญหาต่าง ๆ ที่กล่าวมาข้างต้นเป็นสำคัญ เช่น ความยุ่งยากซับซ้อนของการพิจารณา คดีก็ทำให้ดำเนินการเองไม่ได้ของวาทนายความหรือที่ปรึกษากฎหมายในราคาที่สูง ความล่าช้าในการพิจารณาคดีก็ยอมทำให้ค่าใช้จ่ายสูงขึ้นตามส่วน การเป็นปฏิปักษ์ของระบบการพิจารณาคดีก็ทำให้คุณทรัพย์หมุ่นเพื่อเอาชนะกันให้ไต่จึงทำให้ต้องใช้จ่ายสูง และประการสุดท้ายความจะต้องเสียค่าฤชาธรรมเนียมให้แก่รัฐอีกด้วย ปัญหาเรื่องความตื่นป่วนในการดำเนินคดีนี้เป็นความสูญเปล่าทางเศรษฐกิจเป็นอย่างมากและเป็นอุปสรรคอันสำคัญในการที่ประชาชนผู้สุจริตแต่ฐานะยากจนจะไม่ได้การคุ้มครองสิทธิจากอำนาจตุลาการอันเป็นอำนาจหนึ่งของอำนาจอธิปไตย การแก้ไขปัญหาค่าความตื่นป่วนดังกล่าวนี้ จะมุ่งแก้ไขที่จุดใดจุดหนึ่งลำบากจะต้องแก้ไขทุก ๆ จุดไปพร้อมกันโดยเฉพาะปัญหาจะต้องแก้ไขปัญหาค่ากล่าวมาข้างต้นให้ไต่หรือเบาบางลงให้มาก ประกอบกับรัฐควรมีระบบอนุเคราะห์แก่ประชาชนในเรื่องนี้ให้มากขึ้น เช่น การจัดหาทนายความหรือที่ปรึกษากฎหมายให้แก่ผู้ยากจน จัดกองทุนเพื่อส่งเคราะห์หรือให้กู้ยืมเงินโดยไม่มีดอกเบี้ยเพื่อใช้จ่ายในการดำเนินคดีในกรณีที่เขาได้รับการขมเหงโดยไม่เป็นธรรม การดำเนินคดีอย่างคนอนาถาควรจะได้แก้ไขให้รัดกุมและมีประสิทธิภาพมากขึ้น การร้องขอดำเนินคดีอย่างคนอนาถาควรมีแบบพิธีที่ง่ายกว่าเดิมเพื่อให้ผู้ยากจนดำเนินการเองต่อศาลโดยตรงได้

เพราะถ้าหากแบบพีธียังยุ่งยาก ผู้ยากจนก็จะต้องไปว่าจ้างนายความเป็นผู้
ร้องขอคำวินิจฉัยตัวอย่างอนาถาให้ตนอยู่นั่นเอง

สรุปแล้วกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งของเราสมควรจะได้รับการ
ปรับปรุงแก้ไขให้ทันกับการพิจารณาค้นเศรษฐกิจและสังคมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว
ในสภาพที่เป็นอยู่ การพิจารณาคดีแพ่งยังเกิดอุปสรรคและนาเบื่อหน่ายมากมาย
จนมีคำกล่าวกันว่า "กินชื้หมาดีกว่าเป็นความ" ซึ่งหากพิจารณาให้ถ่องแท้แล้วจะ
เห็นว่าเป็นการ สักตักกันไม่ไหว ราชอาณาจักรตามระบอบประชาธิปไตยโดยโดยได้รับความคุ้ม
ครองจากอำนาจตุลาการอันเป็นอำนาจอธิปไตยแขนงหนึ่งโดยเท่าเทียมกันนั่นเอง

บทที่ 2 วิวัฒนาการของพระธรรมนูญศาลยุติธรรม

1

ความหมายของพระธรรมนูญศาลยุติธรรม

พระธรรมนูญศาลยุติธรรมเป็นกฎหมายวิธีสบัญญัติที่จัดวางองค์กรของศาลยุติธรรม ทั้งกำหนดอำนาจหน้าที่ไว้ให้แน่นอน เพื่อให้ศาลต่าง ๆ ทั่วประเทศดำเนินกรพิจารณาพิพากษาอำนาจความยุติธรรมแก่ประชาชนเป็นแนวเดียวกัน² ดังนั้นจึงต้องวางระเบียบแบบแผนเป็นธรรมนูญสำหรับศาลทั้งหลายเช่นเดียวกับสถาบันอื่น ๆ ทางปกครอง หรืออาจจะกล่าวได้ก็อย่างหนึ่งว่า พระธรรมนูญศาลยุติธรรม (Constitution of the Court) เป็นกฎหมายที่ควบคุมการจัดตั้งองค์การศาลยุติธรรม (Law for the Organization of Courts of Justice)¹ กล่าวคือ วางระเบียบราชการศาลยุติธรรมโดย

- 1) กำหนดศาลยุติธรรม จัดตั้งและยุบเลิกไม่ได้อย่างไร
- 2) ศาลยุติธรรมมีเขตอำนาจในการพิจารณาพิพากษาคืออย่างไร
- 3) ใครเป็นผู้บริหารงานศาลยุติธรรมและมีอำนาจหน้าที่อย่างไร
- 4) ความเกี่ยวพันระหว่างศาลยุติธรรมกับกระทรวงยุติธรรม

พระธรรมนูญศาลยุติธรรมเป็นกฎหมายที่กำหนดเกี่ยวกับภาคปฏิบัติได้ เป็นกฎหมายที่กำหนดสิทธิหรือหน้าที่ของบุคคลในทางอาญาหรือทางแพ่งแต่อย่างใด

¹คำว่า "พระธรรมนูญ" เป็นคำโบราณมีมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาและ เป็นคำในกฎหมายตราสามดวง โดยที่กฎหมายตราสามดวงมีบทบัญญัติเกี่ยวกับ ลักษณะพระธรรมนูญโดยเฉพาะ

²ชุมพล จันทราทิพย์ พระธรรมนูญศาลยุติธรรม, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, พ.ศ. 2523, หน้า 4.

³หุยกุ แสงอุทัย, คำอธิบายเรียงมาตราพระธรรมนูญศาลยุติธรรม ฯลฯ, พระนคร: โรงพิมพ์พิมพ์กิจการพิมพ์, 2505, หน้า 51-52

ซึ่งแตกต่างกับลักษณะของกฎหมายวิธีพิจารณาความ กติกา คือ พระธรรมนูญศาลเป็นกฎหมายในส่วนที่จำกัดองค์กรของศาลยุติธรรม กำหนดผู้มีอำนาจหน้าที่ในการพิจารณาพิพากษาอรรถคดีและกำหนดอำนาจศาลตลอดจนองค์คณะในการพิจารณาพิพากษาอรรถคดี ส่วนกฎหมายวิธีพิจารณาความนั้น มุ่งกำหนดวิธีจะดำเนินการในศาลทั้งโดยผู้ความบุคคลภายนอกคดี และศาลเพื่อให้คดีเสร็จเด็ดขาดไปโดยรวดเร็วและยุติธรรม ดังนั้น พระธรรมนูญศาลยุติธรรมและกฎหมายวิธีพิจารณาความต้องให้ความคุ้มกันไม่เสมอในการฟ้องคดีหรือใช้สิทธิทางศาล

เมื่อพระธรรมนูญเป็นบทบัญญัติของกฎหมายที่จะมุ่งถึง "ศาลยุติธรรม" การศึกษาวิวัฒนาการของพระธรรมนูญศาลยุติธรรมก็คือ การศึกษาวิวัฒนาการของศาลยุติธรรมนั่นเอง การวิจัยนี้จะเป็นการศึกษาเรื่องศาลยุติธรรมโดยจะแบ่งเป็น 3 ส่วนด้วยกันคือ

- ส่วนที่ 1 ศาลยุติธรรมก่อนใช้พระธรรมนูญศาลยุติธรรม พ.ศ. 2478
- ส่วนที่ 2 ศาลยุติธรรมภายใต้บทบัญญัติพระธรรมนูญศาลยุติธรรม
- ส่วนที่ 3 ศาลยุติธรรมที่ประเทศไทยควรจัดตั้งขึ้นในอนาคต

ศาลยุติธรรมก่อนใช้พระธรรมนูญศาลยุติธรรม พ.ศ. 2478

การศาลในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

การศาลในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ เจริญรุดรคตามลักษณะศาลในสมัย

กรุงศรีอยุธยา¹ กล่าวคือศาลในสมัยนั้นแยกย้ายไม่รวมอยู่ในกรมกระทรวงเดียวกัน
 ในสมัยนี้² ในสมัยกรุงศรีอยุธยานั้นพระมหากษัตริย์ไทยได้แบ่งการบริหารราชการ
 แขนงออกเป็นกรมใหญ่ ๆ สี่กรมเรียกว่า "จตุสดมภ์" คือ เวียง (เมือง) วัง คลัง
 นา โดยมีเสนาบดีของแต่ละกรมรับผิดชอบของงานบริหารทั้งหลายที่อยู่ในขอบอำนาจ
 ของตน กรมคลังกล่าวข้างต้นนอกจากมีหน้าที่บริหารราชการแผ่นดินแล้วยังมีศาลประจำกรม
 สำหรับพิจารณาพิพากษาคดีที่เกิดขึ้นเกี่ยวเนื่องกับราชการบริหารของตน ซึ่งจะเห็นได้ว่า
 ในสมัยนั้นการศาลถือว่าเป็นงานแผ่นดินหนึ่งขึ้นอยู่ในกระทรวงฝ่ายปกครองคือ ทุกกระทรวง
 มีศาลของตน ทั้งนี้เพราะคนไทยโบราณเป็นทหารทั้งชายและหญิงประจำกรม กอง ตั้งแต่
 เกิดจนกระทั่งตาย ทุกคนจึงมีสังกัดอยู่ ณ กรมกองนั้น ๆ ถ้าจำเลยสังกัดอยู่กรม กอง ไท
 ก็ต้องไปฟ้องต่อผู้บังคับบัญชากรมกองนั้น ๆ ดังนี้ทุกกระทรวงจึงมีศาลของตนเพื่อรับฟ้อง
 รับชำระคดีหมุ่ของคน³

¹ เมื่อต้นสมัยกรุงศรีอยุธยา พ.ศ. 2310 เอกสารต่าง ๆ ของราชการสูญเสีย
 ไปมากเมื่อพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงกอบกู้บ้านเมืองกลับเป็นอิสระได้อีกแล้วทรงสถาปนากรุงธนบุรี
 ขึ้นเป็นราชธานีพระองค์ท่านทรงหวงอาศัปปากคำของข้าราชการผู้ใหญ่สมัยกรุงศรีอยุธยาที่
 ยังมีชีวิตอยู่ คือ เจ้าพระยาเพชรพิชัย ถวายเรื่องความรู้อะเอียดประเพณีต่าง ๆ ซึ่งต่อมา
 ถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกได้โปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้เป็น
 บรรณานุกรมถวายระเบียนพระราชพิธีบรมราชาภิเษกถวายระเบียนประเพณีการปกครองบ้านเมือง
 ซึ่งใช้อยู่ในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นเวลายาวนานจนกระทั่งเสียกรุง จึงใช้เป็นแบบฉบับที่ใช้เป็น
 หลักปฏิบัติกันต่อมาในสมัยธนบุรีและสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ด้วย ดู ม.ร.ว. แสงโสม เกษมศิริ,
 ประวัติศาสตร์สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ภาคที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 3 (พ.ศ. 2325) พิมพ์ครั้งที่ 1
 พระนคร: มีตรนารการพิมพ์ 2515 หน้า 157.

² พระยานิติศาสตร์ไพศาลย์, ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย, คำสอนฉบับปริญญาตรี
 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พุทธศักราช 2500-2501, 2502 หน้า 316.

³ พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพิบูลย์, ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย หนังสือชุดคำบรรยาย
 คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, พิมพ์ครั้งที่ 2, พ.ศ. 2512, หน้า 261

ลักษณะศาลกรุงรัตนโกสินทร์ยุคคนที่เจริญรอยตามศาลสมัยกรุงศรีอยุธยา นั้นเป็นลักษณะศาลสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ¹ และศาลสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม² ซึ่งมีลักษณะดังต่อไปนี้

1. กรมมหาดไทยแบ่งศาลออกเป็นสามศาล คือ ศาลหลวงกับศาลราษฎร และศาลตำรวจ

¹ ในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้แบ่งลักษณะศาลออกเป็นใหญ่ได้ 5 ประเภทดังต่อไปนี้

1. ศาลกรมเมือง หรือศาลกรมพระนครบาล มีหน้าที่พิจารณาชำระความอาญาแผ่นดินเป็นคดีอุกฉกรรจ์ซึ่งต้องรับโทษถึงประหารชีวิต
2. ศาลกรมวัง แมกรมวังจะมีหน้าที่บริหารราชการในราชสำนัก แต่ศาลกรมวัง กลับมีอำนาจพิจารณาชำระความคดีที่ราษฎรพิพาทกันเอง
3. ศาลกรมคลัง เป็นศาลที่ชำระความเกี่ยวกับพระราชทรัพย์ หรือหนี้หลวงและภาษีอากร ซึ่งจะต้องถูกเรียกเก็บเข้าคลังหลวง
4. ศาลกรมนา มีหน้าที่พิจารณาชำระความกันในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับที่นาและโคกระบือ
5. ศาลกรมท่า เป็นศาลที่มีหน้าที่พิจารณาพิพากษาคดีพิพาทที่เกิดขึ้นกับชาวต่างประเทศที่มาค้าขายในสมัยกรุงศรีอยุธยา อยู่ในบังคับของกรมคลัง

นอกจาก 5 ศาลนี้แล้วยังมี ศาลธรรมการ ศาลสุรัสวดีกลาง ศาลแพทยหน้าศาลแพ่งกลาง ศาลราชสมบัติและศาลอาลักษณ์ ซึ่งศาลทั้งหลายนี้จะปรากฏอยู่ในกฎหมายลักษณะศักดินาพลเรือน ศาลเหล่านี้มีอำนาจพิจารณาคดีในสังกัดหรือเกี่ยวกับกิจการในหน้าที่ของตน และตั้งอยู่ในราชธานี ส่วนคานหัวเมืองเจ้าเมืองและหัวหน้าหน่วยราชการอันมีปลัด รองปลัด และเมือง วัง คลัง นา สัสดีธรรมการมีอำนาจชำระความตามขอบเขตหน้าที่ของตน, กุ พระวรภักดีพิบูลย์, เรื่องเดิม, หน้า 261.

² ศาลในสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมทั้งหลายนี้มี "พระธรรมนูญ" คือกฎหมายว่าด้วยระเบียบ "ประทัมความ" เป็นหลัก

ศาลหลวง มีขุนเมรินทรราช เป็นตุลาการพิจารณาเนื้อความอุทธรณ์
 ศาลราษฎร มีขุนเทพธัญญาราช เป็นตุลาการพิจารณาคดีอาญาซึ่งจำเลย
 เป็นตุลาการเกี่ยวกับเรื่องการค้าขายจับกุมโดยไม่มีหมายรับสั่งบนและชมแห่งลูกความ
 ศาลตำรวจ มีขุนอาษาจักร เป็นตุลาการชำระคดีแจ้งความเท็จ
 ปลดอมลายมือ ฉอโง่ง เป็นต้น

2. กรมกลาโหม มีศาลกลาโหมทำหน้าที่ตุลาการเรียกขุนประจำ
 เสพราชมีหน้าที่ตัดสินคดีอาญาแก่บุคคลที่มีชื่อตุลาการกระทำความผิดเช่นเดียวกับคดี
 ที่ตุลาการกระทำอันจะตองขึ้นเสพราษฎร

3. กรมพระนครบาล มีขุนงามเมืองราช¹ เป็นตุลาการในศาล
 กรมพระนครบาล มีหน้าที่ชำระความโจรผู้ร้ายสันตมภ์อันเป็นความผิดมหันตโทษ
 ดักพาคณ ดักทรัพย์ การเป็นขู้ ฆ่าฟันกัน คดีเป็นผู้กระสื่อกระหัง การทำขมแฝดยา
 เมาและรัคูลูก

4. กรมวัง มีศาลกรมวัง ทำหน้าที่ชำระคดีความแก่บุคคลที่อาศัยอยู่
 ในพระราชวังแบ่งศาลออกเป็น 3 ศาล คือ

- ศาลนครบาลวัง มีขุนพรหมสุภา เป็นตุลาการชำระคดีใน
 ความผิดเดียวกันที่ขึ้นศาลกรมพระนครบาล
- ศาลแพ่งวัง มีขุนเทพสุภา เป็นตุลาการ
- ศาลอาญาวัง มีขุนอินอาญาเป็นตุลาการ

¹ บางตำราเรียกว่า "ขุนงามเมือง" ดู พระวรวงศ์วิบูลย์, เรื่องเดิม
 หน้า 261.

5. กรมพระคลัง แบ่งศาลออกเป็น 3 ศาล คือ

- ศาลต่างประเทศ มีขุนพิณิจัยราช เป็นตุลาการพิจารณาพิพากษาคดีเกี่ยวกับชาวต่างประเทศ เช่น อังกฤษ ฝรั่งเศส ฮอลันดา จีน ญี่ปุ่น เป็นต้น

- ศาลสรรพากรใน มีขุนมหาวิสุทเป็นตุลาการ

- ศาลสรรพากรนอก มีขุนศรีสาครเป็นตุลาการ

6. กรมธรรมการ แบ่งออกเป็น 2 ศาลคือ

- ศาลธรรมการ มีขุนตรีประชาชนเป็นตุลาการ

- ศาลตั้งฆาการี มีขุนศรีธรรมดิงกาเป็นตุลาการ

ศาลของกรมธรรมการมีหน้าที่ชำระคดีเกี่ยวกับพระสงฆ์และสามเณร

7. กรมสุรัสวดี แบ่งศาลเป็น 3 ศาล ทำหน้าที่พิจารณาคดีที่เกี่ยวกับลูกหมู่ไพร่หลวง ดังต่อไปนี้

- ศาลสุรัสวดีกลาง มีขุนวิสุท เสนี เป็นตุลาการ

- ศาลสุรัสวดีซ้าย มีขุนพรหมราชประชาเป็นตุลาการ

- ศาลสุรัสวดีขวา มีขุนอินวิเชียร เป็นตุลาการ

8. กรมแพทย์ แบ่งศาลเป็น 2 ศาลคือ

- ศาลแพทยหน้า มีขุนพรหมกวีบุรุษเป็นตุลาการ

- ศาลแพทยาค้าง มีขุนศรีกวีเป็นตุลาการ

ศาลกรมแพทย์ มีหน้าที่ชำระคดีเกี่ยวกับวิทายาคม คดียี่กระสื่อกระหัง ทำเวทย์มนต์ เสน่ห์ยาแฝด วิชาลูก เป็นต้น

9. กรมยุติธรรมแบ่งศาลเป็น 2 ศาลคือ

- ศาลแพ่งกลาง มีขุนหลวงพระไกรสิทธิ์¹ เป็นตุลาการ
- ศาลแพ่งเกษม มีพระเกษมราชสุภวดีเป็นตุลาการ

ศาลแพ่งกลางมีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีที่เกี่ยวข้องกับสมป ระมาท
อนาจาร การทำร้ายร่างกายไม่ถึงสาหัส คดีแบ่งทรัพย์สินระหว่างสามีภรรยา และทั้ง
นี้ตัวจำเลยต้องเป็นสมนอก คือ ผู้ที่มีใจอก้ายอยู่ในพระราชวัง ส่วนศาลแพ่งเกษมนั้น
มีอำนาจชำระคดีความแพ่งเกี่ยวกับทรัพย์สินและอื่น ๆ เช่น มุกฎที่ดิน ของตกหาย
ฝากทรัพย์สิน จำนำ บังคับขายคน ลักทรัพย์ ข่มขืน กระทำชำเราและคดีเล็กน้อย เช่น
ถ่มน้ำรดศีรษะหรือทิ้งของโสโครกถูกเนื้อตัวกัน เป็นต้น

10. กรมพระคลังมหาสมบัติ มีศาลเรียกว่า ศาลพระคลังมหาสมบัติ
ตุลาการ คือ หลวงพิณธสมบัติ มีหน้าที่ชำระคดีเกี่ยวกับเงินหลวงและของหลวง

11. กรมอาลักษณ์ มีศาลคือ "ศาลอาลักษณ์" ขุนมหาสิทธิไวยหาร
เป็นตุลาการ

จากลักษณะดังกล่าวข้างต้น จะเห็นได้ว่าในส่วนที่เกี่ยวข้องกับความกรมใด
มีอำนาจชำระและตัดสินคดี กรมนั้นก็ยังคงได้ชื่อว่าเป็นศาลด้วย ซึ่งจะเห็นได้ว่า
กรมนี้มีทั้งอำนาจตุลาการและธุรการร่วมกัน และการนี้ก็เป็นไปเรื่อยมาจนถึงสมัย
กรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น และในครั้งนั้นไม่มีกรมใดทำหน้าที่ตุลาการพิพากษา
คดีความอย่างเดียวเหมือนดังกระทรวงยุติธรรมในสมัยนี้ ผู้มีหน้าที่พิจารณาความยัง

¹ บางตำราเรียกว่า "ขุนราชสุภาไชย" ดูพระยานิติศาสตร์ไพศาลย์,
เรื่องเดิม, หน้า 322.

คงอยู่ในกรมกระทรวงต่าง ๆ นอกจากนี้ ศาลหัวเมืองฝ่ายเหนือ ขึ้นอยู่กับกระทรวงมหาดไทย ศาลหัวเมืองฝ่ายใต้ ขึ้นอยู่กับกระทรวงกลาโหม ศาลบางหัวเมืองก็ขึ้นอยู่กับกรมท่า ¹

เรื่องศาลในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแต่งเรื่องศาลสมัยเดิมในพระบรมราชาธิบายแก้ไขการปกครองแผ่นดินตอนหนึ่งว่า ศาลทั้งปวงซึ่งปรากฏในพระธรรมนูญ ซึ่งเป็นกฎหมายเก่านั้น มี 14 ศาลด้วยกัน คือ ศาลหลวง ศาลอาญา กระทรวงอาญาจักร กระทรวงนครบาล ศาลกรมวัง ศาลแพ่งกลาง ศาลแพ่งเกษม กระทรวงมณฑล กระทรวงกรมท่ากลาง กระทรวงกรมนา ศาลคดีมหาสมบัติ ศาลกระทรวงธรรมการ กระทรวงสัสดี และ ศาลกระทรวงแพทยา ² อย่างไรก็ตาม พระองค์ทรงกล่าวด้วยว่า พระธรรมนูญ ซึ่งเป็นกฎหมายเก่านั้น อาจ ".....จะแก้ไขใหม่หลายคราวตามเวลาที่เปลี่ยนแปลงไป แต่มิได้มีฉบับที่ยืนยันว่า ฉบับนั้นฉบับนี้เป็นเก่า ฉบับนั้น เป็นใหม่คู เป็นฝน ๆ กัน ฉบับไหน ที่แก้ไขเสร็จแล้วก็ใช้ฉบับนั้นฉบับเดียว ฯลฯ....." ³ ส่วนเรื่องศาลนี้พระองค์ทรงพระราชทานทรงเห็นว่า ".....ศาลซึ่งได้กำหนดมาในพระธรรมนูญมีอยู่ 14 กระทรวงเท่านั้น แต่มีศาลเพิ่มขึ้นอีกตามเวลาที่ต้องการ

¹ พระยานิติศาสตร์ไพศาล, เรื่องเดิม, หน้า 325.

² การปฏิรูประบบกฎหมายและการศาลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระปิยะมหาราช, คณะกรรมการจัดงานฉลองวันเฉลิมถวัลย์ราชสมบัติครบ 100 ปี ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รวบรวมจัดพิมพ์ 1 ตุลาคม 2511, หน้า 35.

³ ดู การปฏิรูปกฎหมายและการศาล..... ฯลฯ, เรื่องเดียวกัน

ไม่พอที่จะว่าความทั้งปวงทั่วไป ฯลฯ" ¹

ศาล เป็นศาลธรรมดาในกรุงเทพฯ ครั้งนั้น ก็ถือศาลนครบาล ศาล
 กระทรวงมหาดไทย กระทรวงกลาโหม กรมท่า ศาลแพ่งกลาง ศาลแพ่งเกษม แต่
 ศาลทั้งหลายดังกล่าวนี้ไม่มีอำนาจพิจารณาเหมือนศาลยุติธรรมซึ่งกล่าวมาแล้วข้างต้น
 กล่าวคือ การพิจารณาและการ รับฟ้องทั้งหลาย แบ่งเป็นหลายหน้าที่หลายกรม เป็นต้นว่า
 กรมรับฟ้อง ลูกขุน ผู้รับและขุนศาลตระลาการ สำหรับศาลนครบาล ศาลแพ่งเกษม
 ศาลมหาดไทย ศาลกลาโหมและศาลกรมท่าเท่านั้น เป็นศาลที่มีตระลาการผู้ชำระ
 ความ ส่วนการรับฟ้องเป็นหน้าที่ของอีกกรมหนึ่งต่างหาก คือ กรมรับฟ้อง และเมื่อ
 กรมรับฟ้องได้รับคำฟ้องแล้วก็นำฟ้องนั้น ส่งต่อลูกขุนซึ่งเป็นอีกกรมหนึ่งไม่ขึ้นกับ
 กระทรวงใดเหมือนกัน เมื่อลูกขุนตรวจดูว่าเป็นฟ้องแล้ว กรมรับฟ้องจะจ่ายฟ้อง
 นั้นไปยังศาลนครบาล ศาลแพ่งกลาง ศาลแพ่งเกษม หรือศาลมหาดไทย ศาลกลาโหม
 ฯลฯ แล้วแต่ว่าคดีนั้นจะอยู่ในอำนาจของศาลใด เมื่อได้ฟ้องไปตั้งนี้แล้ว ศาลนั้นจึง
 จะชำระความเรื่องนั้นได้ เว้นแต่คดีฐานโจรกรรมบางรายที่ศาลกระทรวงนั้น ๆ
 เอามาชำระซักไซ้โดยไม่มีโจทก์กล่าวหาเลยก็ได้หรือเท่ากับว่าศาลนั้นเป็นโจทก์
 เสียเอง ชำระความเองถือว่าเป็นการใช้อำนาจในการบรรยายโจรผู้ร้าย ทั้งนี้
 ก็มีอยู่ไม่น้อย เมื่อศาลทั้งหลายชำระความเสร็จจำนวนแล้ว ต้องส่งสำนวนไปยัง
 ลูกขุนให้ชี้ขาด เมื่อลูกขุนชี้ว่าผู้ใดผิดผู้ใดถูกแล้ว ก็ต้องส่งสำนวนไปให้ผู้รับ ให้วาง
 บทปรับโทษต่อไปอีก บางทีกระทรวงทั้งหลายที่มิใช่เป็นคนสำคัญก็ข้ามลูกขุนผู้รับ
 ไปก็มี ดังนั้น จึงเท่ากับว่าในสมัยนั้น การชำระความแบ่งปันกันไปคนละเล็กคนละน้อย

¹ เรื่องเดียวกัน

เป็นหลายฝ่ายด้วยกัน¹ การอุทธรณ์ ถ้าดูความไม่พอใจผลคำพิพากษาในคดีของตน และจะขอให้เปลี่ยนแปลงคำพิพากษา จะต้องฟ้องผู้ชำระไปยังศาลอุทธรณ์คดีร้ายฉกรร ซึ่งชั้นอยู่ในกระทรวงมหาดไทย²

การฎีกาคความฝ่ายที่ของฎีกาของทำเป็นหนังสือร้องทุกข์ต่อพระมหากษัตริย์ ซึ่งสุดแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สั่งประการใด ต่อมาเมื่อผู้ฎีกามากขึ้นทุกที พระมหากษัตริย์จึงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งอธิบดีตรวจฎีกา³ การฎีกานี้ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้โปรดให้ตั้งกลองวินิจฉัยฎีกาไว้ที่กรมวัง เพื่อให้ราษฎรที่หลุดเกล้าฯ ถวายร้องทุกข์โดยตรงต่อองค์พระมหากษัตริย์ การหลุดเกล้าฯ ถวายฎีกาคังกล่าว ไม่มีแบบพิธีโดยเฉพาะและถือเป็นเพียงประเพณีที่สืบมาแต่โบราณกาลเท่านั้น⁴ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ทรงอธิบายเกี่ยวกับเรื่องฎีกาไว้ว่า

¹ จรัญ อิศระ, คำบรรยายพระธรรมนูญศาลยุติธรรม, คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, พระนคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2517, หน้า 6-7.

² สัญญา ธรรมศักดิ์, พระธรรมนูญศาลยุติธรรม คำสอนชั้นปริญญาตรี พุทธศักราช 2493, พระนคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2493, หน้า 7.

³ ดู สัญญา ธรรมศักดิ์, เรื่องเดียวกัน

⁴ สืบเนื่องมาจากสมัยกรุงสุโขทัย ในส่วนที่ปรากฏตามศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงว่า "ในปากประค้อมีกระดิ่งอันหนึ่งแขวนไว้เห็น ไพรฟ้าหน้าปกกลางบ้านกลางเมืองมีความเจ็บท้องของใจ มันจะกลาวถึง เจ้าเงืงขุนมไรร ไปสั่นกระดิ่งอันทานแขวนไว้ พ่อขุนรามคำแหงเจ้าเมืองได้ยิน เรียกเมื่อถาม ส่วนความแถมันโดยชื่อ ไพรในเมืองสุโขทัยนี้จึงชม" ดู พระยานิติศาสตร์ไพศาล, เรื่องเดิม, หน้า 79.

"เข้าใจว่า เป็นหนังสือร้องทุกข์ต่อพระเจ้าแผ่นดิน ๆ จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าสั่งประการใดคงจะไม่มีเป็นแบบเหมือนมาทุกแผ่นดินนัก เพราะอำนาจพระเจ้าแผ่นดินนั้นมีขีดจำกัด เป็นพระบรมเดชานุภาพคุ้มครองแผ่นดินคนละอย่างออกไปใหญ่กว่าอำนาจศาลที่เป็นอำนาจจำกัดครั้งมีคดีกัน ยังไม่ปรากฏว่าพระเจ้าแผ่นดินได้ทรงมีวิธีพิจารณาตามคำที่เรียกว่าศาลเลย เพราะเหตุฉะนั้นจึงสงสัยว่าแต่เดิมมา ฎีกาทูลพระเจ้าแผ่นดินไม่ปรากฏกันในกฎหมายนั้น เพราะถือเสียว่า ถ้าได้ทรงพระกรุณาโปรดประการใด ก็แล้วไปด้วยพระบรมเดชานุภาพ" ¹

แต่เดิมมาผู้ใดมีเรื่องเดือดร้อนใจจะทูลเกล้าถวายฎีกาจะต้องถูกเขียนขึ้น 30 ที เพื่อพิสูจน์ความเดือดร้อนและป้องกันมิให้ถวายฎีกาพร่ำเพรื่อ เป็นที่รบกวนพระราชฤทัย ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าให้ลดเว้นการเขียนเสีย ²

¹ พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์, พระราชบัญญัติในยุคนักขัตติยาน เล่ม 2, โรงพิมพ์กองสุโขทัย กรุงเทพฯ: ร.ศ. 121, หน้า 988.

² ปราโมทย์ นาคทรพรพ; การปรับปรุงประเทศไทยให้สอดคล้องกับความเจริญของบ้านเมือง ตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ในหนังสือเรียงความฉบับที่ได้รับรางวัลทุนภูมิพล, โรงพิมพ์ของสมาคมสังคมนักข่าวแห่งประเทศไทย, 2510 หน้า 50.

ในสมัยรัชกาลที่ 4 ได้มีการปรับปรุงกระบวนการยุติธรรม เรื่องการทูลเกล้าถวายฎีกาใหม่ เพราะแต่เดิมนั้นผู้ถวายฎีกานอกจากถูกเขียนคั่งกล่าวแล้วข้างคน ซึ่งทำให้ไม่มีใครกล้าเข้าไปคัดกรองร้องฎีกาถวาย ถ้าราษฎรมีทุกข์จะถวายฎีกาก็ถวายในเวลาเมื่อสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จไปยังที่ไหน ๆ นอกพระราชวัง เมื่อในรัชกาลที่ 3 มีใครจะเสด็จไปไหน ราษฎรที่ถูกผู้มีอำนาจกดขี่ข่มเหงจะถวายฎีกาได้ช่วยยาก พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงปรับปรุงแก้ไขในเรื่องนี้โดยพระราชทานโอกาสให้ราษฎรถวายฎีกาได้โดยสะดวกตลอดรัชกาล¹ โดยได้ "ทรงตั้งประเพณีเสด็จออกรับฎีกาการราษฎรด้วยพระองค์เองทุกวันโกน เดือนละ 4 ครั้ง เวลาเสด็จออกให้เจ้าพนักงานที่กล้องวินิจฉัยเถรีเป็นสัญญาณให้ราษฎรเข้าถวายฎีกา ได้เป็นนิจก็มีผลเห็นประจักษ์ทันที ด้วยผู้มีอำนาจกดขี่ข่มเหงราษฎร เช่น นุคลูกสาว หรือ จับผู้คนจองจำตามอำเภอใจ ไม่มีใครกล้าทำดังแตกอน พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นเป็นประโยชน์จึงโปรดฯ ให้ประกาศขยายพระบรมราชานุญาตออกไปถึงผู้ไม่สามารถจะมาถวายฎีกาได้เอง เช่น ถูกกักขัง เป็นต้น ให้ฝากฎีกาญาติพี่น้องหรือบุรุษนายมาถวายต่างตัวได้ แต่ในการที่รับฎีกาของราษฎรนั้น ถ้าปรากฏว่าใครเอาความเท็จมากราบทูลเพื่อจะให้ผู้อื่นเสียหายโดยไม่มีมูล ก็ให้ลงพระราชอาญาแก่ผู้ถวายฎีกาคามประเพณีเดิม ป้องกันผู้ไม่มีผิดมิให้เคื้อนรอน..... ฯลฯ" อย่างไรก็ตาม ตอบปรากฏว่า ".....ผู้จะเข้ามาคัดกรองร้องถวายฎีกาได้ยากลำบาก เช่น จะต้องเสียเงินค่าไขกุญแจ จึงโปรดฯ ให้เลิกคัดกรองเสียยกเอากล้องวินิจฉัยเถรีไปทำหอไว้ที่ริมป้อมสิงขรชาติ์ ถึงวันถึงน้ำก็ให้ขุนศาลไปเวียนเทียนสมโภชทุกคราว

¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาเทวัญวิมลคุณากร, ความทรงจำ, สำนักพิมพ์สมาคมสังคมสงเคราะห์ศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2509, หน้า 113.

ป่าร้องราษฎรให้มา มาร้องถวายฎีกาที่หน้าพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ในวันขึ้น 7 ค่ำ
แรม 7 ค่ำ บ้าง แรม 13 ค่ำบ้าง เสด็จออกรับฎีกาของราษฎรเสมอ ถ้าเป็นการ
รอนจะร้องเมื่อไรก็ได้ ฎีกาครั้งนั้นมาก คราว 1 ถึง 10 ฉบับ 20 ฉบับ ฯลฯ¹

อนึ่ง เมื่อใกล้จะเสด็จสวรรคตพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ยังมี
ทรงมีพระราชหฤทัยเฝ้าทวงไวยในสันติสุขของประชาราษฎรของพระองค์อย่างที่สุด
มีพระราชดำรัสแก่ผู้เฝ้าพระอาการประชวร คือ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงวงศา
ธิราชสนิท เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ ที่สมุหกลาโหม เจ้าพระยาภูธราภัย ที่สมุหนายก ว่า

"ถ้าสิ้นพระองค์ลงไปแล้ว ขอให้ท่านทั้งปวง จงช่วยกันทำนุบำรุง
แผ่นดินต่อไปให้เรียบร้อยให้สมพระมหากรุณาประชาราษฎรได้พึง อยู่เย็นเป็นสุขทั่วกัน
ขอให้ทุกพระเจ้าแผ่นดินพระองค์ใหม่ให้เอาเป็นพระราชธุระรับฎีกาของราษฎรอันมี
ทุกข์รอน ในร้องได้สะดวกเหมือนพระองค์ได้ทรง เป็นพระธุระรับฎีกามาแทน"²

ในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้มีผู้ทูลเกล้าถวายฎีกามากมาย กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์
ได้ทรงกล่าวถึงเรื่องนี้ไว้ว่า ".....ฎีกาในเร็ว ๆ นี้มีขึ้นในคดีที่ศาลตัดสินแล้ว
และผู้แพ้คดีฟ้องชำระนี้เรียกว่า อุทธรณ์ นั้นเสร็จกันไปแล้วด้วย และกฎหมายจะเป็น
อันถึง เวลาที่จะบังคับตามคำพิพากษาได้ก็เป็นธรรมดาที่จะต้องกระวนกระวายหาทาง
หลบหนีการบังคับต่อไป มีทางออกใจคนจะต้องพากันออกทางนั้น พอมีทางโดยถวาย
ฎีกาแล้ว การทั้งหลายที่ได้ทำมาในศาลเป็นอันงัดหมด เมื่อมีทางเช่นนี้ฎีกาต้องเป็น
ธรรมดาของความอยู่เอง ฎีกาก็มากขึ้นทุกที ปราบฎีกาครั้งแรกในประกาศมีจุดศักราช

¹ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 4
เล่ม 2, โรงพิมพ์คุรุสภา, 2514, หน้า 139 - 140.

² สมเด็จพระยาตำรากรมพระราชานุกาฬ, เรื่องเดิม, หน้า 112 - 113

1247 ว่าคองทรงพระกรุณาโปรดตั้งพระเจ้านองยาเชอ กรมหลวงพิธิพิริชากร เป็น "อชิบคี" ทรงจู้กา คือแปลว่า มีมากเกินทอดพระเนตรเอง คองตั้งเจ้าหน้าที ขึ้น เมื่อมีเจ้าหน้าทีขึ้นดังนี้ ก็เป็นอันมีวิธีอุทธรณ์ 2 ชั้น คือ อุทธรณ์ลูกขุนชั้นหนึ่ง และอุทธรณ์ต่อพระเจ้าอยู่หัวชั้นหนึ่ง วิธีอุทธรณ์ 2 ชั้นนี้ ถึงแม้ว่าจะมีมากอประภาศ ฉบบี้กั๊ด ก็ไม่มีประกาศฉบบี้ใจเป็เพยาน" ¹

ข้อสังเกตเกี่ยวกับลักษณะศาลสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น

1. ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ไม่ได้สร้างอาคารสำหรับการศาลขึ้นไว้ โดยเฉพาะ เหมือนในปัจจุบัน แต่ใช้สถานบ้านเรือนของสุภาพบุรุษผู้จ่าระเป็นที่พิจารณา คดีโดยเหตุนี้จึงไม่ใช่คำว่าศาลนั้น ศาลนี้ แต่ใช้คำว่า ชาราชการตำแหน่งนี้ได้พิจารณา ความ

2. ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นได้จัดให้มี "ศาลต่างประเทศ" ขึ้นแล้ว ซึ่งสืบเนื่องมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเพื่อพิจารณาคดีของชาวต่างประเทศ ซึ่งในการ พิจารณาคดีก็ให้พิจารณาวาดลตามราชประเพณีเมืองของชาวต่างประเทศนั้น หรือ เทากับว่าให้ใช้ "กฎหมายสัญชาติ" นั้นเอง ซึ่งแสดงให้เห็นว่าไทยเรานั้นรู้จักใช้ กฎหมายวาดลการขัดกันแห่งกฎหมายมาเป็นเวลายานแล้ว

3. ความแพ่งในสมัยนั้นมีได้ถือเอาทุนทรัพย์ในการฟ้องเป็นสำคัญ แต่ถือ เอามูลเหตุที่เกิดขึ้นเป็นสำคัญ

¹ พระเจ้าลูกยาเชอ กรมหมื่นราชบุรี, เรื่องเดิม, หน้า 988.

4. บางคดีในสมัยนั้นซึ่งไม่อาจนำมาฟ้องร้องในสมัยปัจจุบันได้ เช่น คดีเป็นผีกระสือ ผีกระหัง คดีเกี่ยวกับเวทย์มนต์คาถา เล่นหย่าแปด ซึ่งคดีเหล่านี้ อยู่ในอำนาจศาลของกรมแพทย์ในสมัยนั้น แต่สิ่งเหล่านี้ทำให้เห็นแนวความคิดได้ว่าการพิจารณาว่าใครจะเป็นผีกระสือกระหังใครมีเวทย์มนต์คาถา กฤตยาคม ทำอย่างไร เป็นโรคจิตนั้นเป็นความรู้พิเศษที่จะต้องส่งไปให้กระตุการซึ่งเป็นแพทย์ผู้เชี่ยวชาญในเรื่องนี้เป็นผู้พิจารณา ซึ่งแสดงว่ามีใจเป็นเรื่องเชื่อกันมมาย

5. การที่สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นจัดตั้งศาลขึ้นมากมายก็เพราะจะให้ผู้พิพากษาตัดสินคดีที่พิพาทนั้นจริง ๆ ซึ่งทำให้ได้ความยุติธรรมมากกว่าผู้พิพากษาซึ่งไม่รู้เรื่องเหล่านั้นเลย แต่ในศาลปัจจุบันนี้กฎหมายอนุญาตให้นำผู้เชี่ยวชาญมาสืบเพื่อเป็นการช่วยผู้พิพากษาในเรื่องความรู้พิเศษได้

6. ศาลอุทธรณ์ ในสมัยนั้น ความจะอุทธรณ์ได้ต้องเป็นการฟ้องตุลาการผู้ชำระคดีของตนเพื่อขอให้เปลี่ยน หรือแก้ไขคำพิพากษาไม่ใช่เป็นการฟ้องร้องคู่ความที่มีกรณีพิพาทส่วนศาลฎีกานั้นเป็นอำนาจของพระเจ้าแผ่นดินไม่ใช่อำนาจศาล จะทรงตัดสินอย่างไรก็ได้แล้วแต่ พระราชวินิจฉัยและไม่มีกระบวนการพิจารณาคดีใด ๆ ภายหลังเมื่อมีมากขึ้น จึงแต่งตั้งอธิบดีตุลาการซึ่งตามความเห็นของผู้วินิจฉัยว่าเป็นการสอดคล้องระบบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชที่พระมหากษัตริย์เป็นรัฐูปัตย์และมีอำนาจสูงสุดในแผ่นดิน ซึ่งคงไม่อาจนำมาเปรียบเทียบกับในเรื่องความยุติธรรมที่คู่ความใคร่รับจากศาลฎีกาในสมัยปัจจุบัน

7. ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น มีศาลอยู่เป็นจำนวนมากกระจัดกระจายกันอยู่ อำนาจศาลก็ไม่แน่นอน ศาลบางศาลแก่งแย่งหน้าที่กันหรือไม่เข้าวาระรักษาการตามหน้าที่ทั้งอำนาจหน้าที่ของตุลาการ มิได้แยกออกจากฝ่ายปกครองเป็นการเด็ดขาด การพิจารณาความแบบทั้งหมด ผู้มีหน้าที่ฝ่ายปกครองเข้าเกี่ยวข้องอยู่เสมอ นอกจาก

เจ้ากระทรวงและเจ้าเมือง จะมีหน้าที่ทางฝ่ายปกครองแล้วยังต้องชำระความอีกด้วย
 ลักษณะระดากการผู้พิจารณาพิพากษาตามผลประโยชน์อันมีบังคับ วัธีกระบวนการพิจารณา
 ความยืดยาว ทั้งหมดที่กล่าวมานี้ล้วนเป็นขอบครองของการศาลในสมัยนั้นทั้งสิ้น

ปัญหาที่หิสภาพนอกอาณาเขตในประเทศไทย

ถึงได้กล่าวไว้ในภาคที่แล้วว่า แม้ว่าประเทศไทยในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์จะมี
 มิได้เคยเสื่อมเสียอิสรภาพและถูกประเทศมหาอำนาจทางตะวันตกยึดครองเป็นอาณานิคม
 เช่นเดียวกับประเทศอื่น ๆ อีกมากในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก็ตาม แต่เราก็
 ถูกกดขี่และจำกัดโดยขอบเขตของสนธิสัญญาต่าง ๆ ที่ไทยได้ทำไว้กับชาติมหาอำนาจ
 เริ่มแต่ปี พ.ศ. 2398 เป็นต้นมา ซึ่งสัญญาดังกล่าวนี้เห็นตอนอธิปไตยของไทยในด้าน
 การค้าการอย่างมาก และเหตุหนึ่งที่ชาติคู่สัญญาต่างอ้าง คือ กฎหมายไทยล้าสมัย
 ไม่มีระบบป่าเถื่อนและกิจการของศาลไทยยังล้าหลัง พระมหากษัตริย์ไทยจะทรงมีอำนาจ
 สูงสุดในการตัดสินชี้ขาดคดีต่าง ๆ คณะผู้พิพากษาไทยล้วนเป็นขุนนางสูง มีเกียรติและมี
 อิทธิพลมาก นอกจากนั้นแล้วโทษที่ชโวยรุนแรงและนาลดวิมาก ขอลองนี้คงยอมรับ
 ว่าตรงกับสภาพความเป็นจริงที่เป็นอยู่ในขณะนั้น ด้วยเหตุนี้พระบาทสมเด็จพระจุ
 จอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงถือว่าเป็นพระราโบายที่สำคัญที่จะดำเนินการแก้ไขตาม
 ดัชนีขอ ในปัญหาอันได้หมดสิ้นไปโดยอาศัยมาารการสำคัญอันได้แก่ การจัดทำประมวล
 กฎหมายและระบบศาลยุติธรรม ตามระบบของนานาชาติยุโรปต่อไป

ศาลต่างประเทศที่กรุงเทพฯ

ในปี พ.ศ. 2412 ได้จัดตั้งศาลต่างประเทศขึ้นที่กรุงเทพฯ สำหรับชำระความ
 คนต่างประเทศที่เกี่ยวข้องกับคนฝ่ายสยามและเพื่อให้การชำระคดีเป็นไปด้วยความรวดเร็ว
 จึงได้เปลี่ยนวิธีใหม่ มีให้หมายเรียกคู่ความถึงเจ้าขุนมูลนายอย่างแรกก่อน ให้ส่ง
 หมายโดยตรงต่อผู้ต้องหา ¹

¹ พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า, เรื่องเดิม, หน้า 283.

ศาลากลางประเทศที่สร้างขึ้นในสมัยนี้ เรียกว่า ศาลากลางสุดซึ่งตั้งขึ้นตามสัญญาทางพระราชไมตรีในยุคนั้น มิได้ทำให้ฝ่ายไทยรู้สึกหนักใจหรือรังเกียจเท่าใด เดิมการยกเว้นอำนาจศาลไทยนั้น ตั้งใจจะให้แก่เฉพาะชนชาวยุโรปหรือที่เรียกว่า "ฝรั่ง" เท่านั้น และในขณะนั้น พวกฝรั่งที่เข้ามาอยู่ในประเทศไทยก็มีเป็นจำนวนน้อย ปัญหาเกี่ยวกับอำนาจศาลกลางสุดจึงไม่สำคัญนัก แต่ต่อมาประเทศทางยุโรปได้มีเมืองขึ้นทางตะวันออก คนเชื้อชาติเอเชียจึงตกเป็นคนในบังคับของคนเหล่านั้นจึงได้รับการยกเว้นจากอำนาจศาลไทยเหมือนชาวยุโรปด้วย คือ ถ้าเจ้าหน้าที่ฝ่ายไทยจะจับกุมคนเหล่านั้นหรือเข้าตรวจคนเคหสถานของคนเหล่านั้นแล้ว ก็จะต้องได้รับอนุญาตจากกงสุลที่เกี่ยวข้องก่อนเช่นเดียวกับพวกฝรั่งด้วยเหมือนกัน ด้วยเหตุนี้คนจีนและคนไทยจึงได้พยายามหาช่องทางไปจดทะเบียนเป็นคนในบังคับต่างประเทศกันมาก เพื่อจะได้รับการยกเว้นจากอำนาจศาลไทยและได้รับสิทธิพิเศษเช่นนี้ด้วย จึงทำให้เกิดความยากลำบากเป็นอันมากในทางการปกครอง ¹

ศาลากลางประเทศเชียงใหม่สำหรับอังกฤษ

เนื่องจากในภาคเหนือของประเทศไทยอุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติ คือ ป่าไม้สัก คนอังกฤษที่เข้ามาในประเทศไทย ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์และคนในบังคับเดินทางมาจากพม่าและหัวเมืองมอญเข้ามาทำป่าไม้ การแก่งแย่งกันทำป่าไม้ทำให้เกิดกรณีพิพาทขึ้นเนื่อง ๆ ซึ่งมีผลกระทบกระเทือนต่อความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ

¹ หลวงสิทธิสยามการ, สัญญาทางพระราชไมตรีระหว่างสยามกับต่างประเทศ, หนังสืออนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ หลวงสิทธิสยามการ, พ.ศ. 2506, หน้า 44.

กรณีพิพาทระหว่างคนในบังคับอังกฤษกับเจ้านายเชียงใหม่ เริ่มเกิดขึ้นในสมัยที่พระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงษ์ปกครองเชียงใหม่ ซึ่งตรงกับรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว¹ สำหรับกรณีพิพาทเรื่องแรกที่ต้องส่งเรื่องราวมายังกงสุลอังกฤษ ณ กรุงเทพฯ คือ คดีฟ้องช่วยกาน² กรณีพิพาทดังกล่าวได้ยืดเยื้อมาจนถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทำให้รัฐบาลกลางต้องเข้าดำเนินการว่ากล่าวเปรียบเทียบคดีตามที่กงสุลขอร้องจนลุล่วงไป อย่างไรก็ตาม ปรากฏว่าทางด้านนายยังให้ชาวพม่าและคนในบังคับอังกฤษทำป่าไม้อยู่เรื่อย ๆ ซึ่งก่อให้เกิดคดีฟ้องร้องขึ้นเนื่อง ๆ อาทิเช่น ใน พ.ศ. 2416 มีคดีความที่พวกพม่าและคนในบังคับอังกฤษฟ้องเจ้านายเมืองเชียงใหม่ รวม 42 เรื่อง ภายหลังจากพิจารณาแล้วผลปรากฏว่าให้ยกเล็กกรรม 31 เรื่อง ส่วนที่เหลือปรากฏว่าจำเลยผิดจริง ถูกตัดสินให้แพความ 11 เรื่อง และต้องชำระเงินจำนวน 466,015 รูปีให้แก่โจทก์ตามคำตัดสิน³

การปกครองของเชียงใหม่ก่อน พ.ศ. 2437 มีอิสระในการดำเนินกิจการภายในของตนอย่างเต็มที่ แต่ตกอยู่ในฐานะประเทศราชของไทย กล่าวคือ ผู้ครองนครมีอำนาจปกครองซึ่งมีลักษณะเกี่ยวกับการปกครองในระบบสมบูรณาญาสิทธิราช

¹ พระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงษ์ ปกครองเชียงใหม่ระหว่างปี 2399 - 2412

² หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 เลขที่ 98 คดีฟ้องช่วยกาน

³ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ, จดหมายเหตุพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดี ถึงพระสยามบรมราชกุมาร, 22 พฤษภาคม ค.ศ. 1873, "เรื่องความเมืองเชียงใหม่", เพิ่มเรื่องเกี่ยวกับอังกฤษ

มีอำนาจสูงสุดในการปกครองและการพิจารณาตัดสินคดีความโดยรัฐบาลกลางที่กรุงเทพฯ
ไม่ได้เข้ามาเกี่ยวข้อง

ขบวนการยุติธรรมของเชียงใหม่ยังอยู่ภายใต้ชนบธิธรรมนิยมประเทศแบบเก่า
ที่เคยยึดถือปฏิบัติติดต่อกันมา ทำให้กฎหมายของเชียงใหม่มีลักษณะผิดแผกจากกฎหมาย
ที่ทางรัฐบาลกลางได้ตราไว้ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับสนธิสัญญาทางพระราชไมตรีที่ทำไว้
กับนานาประเทศในยุโรป¹ ดังนั้น เมื่อเกิดกรณีพิพาทระหว่างชาวต่างชาติกับเจ้า
ผู้ครองนครและบรรดาเจ้านายคนอื่น ๆ จึงมีการร้องเรียนในหมู่ชาวต่างประเทศว่า
ไม่ได้รับความยุติธรรมอย่างเต็มที่ ทั้งนี้เพราะผู้ที่เป็นประธานในการพิจารณาคัดตัดสินคดี
ความต่าง ๆ ก็คือ เจ้านครและบรรดาเจ้านายที่ประกอบกันขึ้นเรียกว่า "เค้าสนามหลวง"²
ซึ่งจะชำระความต่าง ๆ ตามความพอใจของตน

ต่อมาใน พ.ศ. 2437 ประเทศไทยได้เปลี่ยนแปลงระเบียบบริหารราชการ
แผ่นดินเป็นแบบมณฑลเทศาภิบาล เชียงใหม่จึงกลายเป็นส่วนหนึ่งของมณฑลภาคพายัพ
การอำนาจการปกครองตนเองของเชียงใหม่ก็เป็นที่ถูกควบคุมและปกครองโดยรัฐบาล
กลาง นับเป็นการสิ้นสุดสภาพประเทศราชของเชียงใหม่³

¹ กองกฎหมายเหตุแห่งชาติ กรมคดีปกครอง, ร.5 น. 58/191 หนังสือสัญญา
ที่พระเจ้าเชียงใหม่จะรักษามานเมือง, ร.ศ. 92

² เค้าสนามหลวง เป็นสภาที่ให้คำปรึกษาทั่วไป ทำหน้าที่เสมือนศาลสูงของนคร
นั้นประกอบด้วยสมาชิกซึ่งได้แก่บรรดาเจ้านายท้าวพระยา 32 คน ซึ่งได้รับการแต่งตั้ง
จากเจ้านครและมีเจ้านครทำหน้าที่เป็นประธานเค้าสนามหลวง

³ กระทรวงมหาดไทย, ประมวลพระราชพิธีเฉลิมรัชกาลที่ 5 ที่เกี่ยวกับ
ภารกิจของกระทรวงมหาดไทย, เล่ม 2 ภาค 3 (พระนคร 2513), หน้า 29.

ในปี พ.ศ. 2417 ได้ออกพระราชบัญญัติสำหรับชาวต่างประเทศความหัวเมือง
ร.ศ. 93 มีใจความสำคัญว่าให้ตั้ง "ศาลต่างประเทศไทย" ขึ้นที่นครเชียงใหม่ เพื่อ
ชำระคดีที่คนในบังคับอังกฤษในเชียงใหม่ ลำปาง ลำพูน พังคนสยามหรือเจ้านาย
ในหัวเมืองเหล่านี้¹

พระราชบัญญัตินี้เกิดขึ้นจากสัญญาฉบับลงวันที่ 14 มกราคม ค.ศ. 1874
(พ.ศ. 2416) ระหว่างอังกฤษกับประเทศไทยที่เมืองกัลกัตตา วางระเบียบการพิเศษ
ไว้สำหรับคนในบังคับอังกฤษที่เป็นชาวอินเดียและพม่า ซึ่งเข้ามาอยู่ในเมืองเชียงใหม่
ลำปาง และลำพูน สัญญานี้ ได้กำหนดให้พระเจ้าแผ่นดินกรุงสยามจะตั้งบุคคลที่สมควร
เป็นผู้พิพากษาอยู่ในเมืองเชียงใหม่ และให้มีอำนาจไต่สวนและพิจารณาตัดสินความหรือ
คดีแพ่งทั้งหลายที่คนในบังคับอังกฤษเป็นโจทก์ พังคนในบังคับสยามเป็นจำเลยที่
เมืองเชียงใหม่ ลำปางและลำพูน ส่วนคดีที่คนในบังคับสยามเป็นโจทก์ พังคนในบังคับ
อังกฤษที่มาจากพม่าเข้าไปในเมืองทั้งสามที่กล่าวแล้วเป็นจำเลย ถ้าคนในบังคับอังกฤษ
ไม่มีหนังสือเดินทางสำหรับตัวก็ของขึ้นศาลของที่ คือ ศาลไทยธรรมดา ถ้าไม่มีหนังสือ
เดินทางสำหรับตัว ผู้พิพากษาหรือศาลไทยจะทำการไต่สวนและพิจารณาตัดสินคดีนั้น
ได้ก็ต่อเมื่อบุคคลนั้นยินยอม ถ้าเขาไม่ยินยอมก็ของให้กงสุลอังกฤษที่กรุงเทพฯ หรือ
เจ้าหน้าที่ฝ่ายอังกฤษที่ยองสะดิน (Yoonsaleen) ในพม่าเป็นผู้ทำการไต่สวนและ
พิจารณาตัดสิน

ในข้อความอาญานั้น ได้เป็นที่ตกลงกันว่า สำหรับชาวอินเดียพื้นเมือง
(Native Indian subjects of Her Britannic Majesty) ที่อยู่ในบังคับ
อังกฤษ ซึ่งเดินทางจากพม่าเข้ามาเมืองเชียงใหม่ เมืองลำปางและลำพูน โดยไม่มี

¹ พระวรภักดีพิบูลย์, เรื่องเดิม, หน้า 283.

หนังสือเดินทางสำหรับตัวนั้น ถ้ากระทำความผิดขึ้นในเมืองไทยแล้วให้ศาลไทยพิจารณา และลงโทษตามกฎหมายไทย แต่ถ้ามีหนังสือเดินทางมาด้วยแล้ว ก็ไม่ต้องขึ้นศาลไทย แต่ต้องให้กงสุลอังกฤษที่กรุงเทพฯ หรือเจ้าหน้าที่ฝ่ายอังกฤษที่ยังของสะลิน ในพม่าเป็นผู้พิจารณาและลงโทษตามกฎหมายอังกฤษ

อนึ่ง ในคดีที่คนในบังคับอังกฤษมีส่วนได้เสียอยู่ด้วย ซึ่งผู้พิพากษาไทยที่พระเจ้าแผ่นดินกรุงสยามทรงตั้งขึ้นตามความในสัญญาที่พิจารณานั้น เจ้าหน้าที่ฝ่ายอังกฤษจะแต่งตั้งผู้แทนให้ไปนั่งฟังไต่สวนก็ได้ และถ้าเจ้าหน้าที่ฝ่ายอังกฤษต้องการ เจ้าหน้าที่ฝ่ายสยามจะส่งสำเนาจำนวนเรื่องไปให้โดยไม่ได้คิดค่าอย่างไร สำหรับคดีที่คนในบังคับสยามมีส่วนได้เสียอยู่ด้วย ซึ่งเจ้าหน้าที่ฝ่ายอังกฤษที่ยังของสะลินพิจารณานั้น ฝ่ายอังกฤษก็ยอมยกข้อที่ถือปฏิบัติอย่างเดียวกันนี้เหมือนกัน คือยอมให้เจ้าหน้าที่ฝ่ายสยามตั้งผู้แทนเข้าไปนั่งฟังการพิจารณาได้ และถ้าเจ้าหน้าที่ฝ่ายสยามต้องการ เจ้าหน้าที่ฝ่ายอังกฤษก็จะส่งสำเนาจำนวนเรื่องไปให้โดยไม่ได้คิดเงินจุกกัน

สัญญา พ.ศ. 2416 ฉบับนี้ไม่สู้สะดวกแก่คนในบังคับอังกฤษที่ไม่อยู่หรือไม่ยอมอยู่ที่อำนาจของศาลไทยเพราะเหตุว่าถ้ามีคดีเกิดขึ้นแล้วก็ต้องให้กงสุลอังกฤษที่กรุงเทพฯ หรือเจ้าหน้าที่อังกฤษที่ยังของสะลินในพม่าเป็นผู้พิพากษาคัดสินให้ ดังนั้น ผู้มีคดีหรือผู้ที่เกี่ยวข้องกับคดีต้องลงมากองกรุงเทพฯ ตามเดิมหรือไม่ก็ต้องเดินทางไปพม่า เนื่องจากความไม่สะดวกดังกล่าวนี้ในปี ค.ศ. 1883 (พ.ศ. 2426) ไทยและอังกฤษจึงได้ตกลงทำสัญญาในเรื่องเดียวกันนี้ขึ้นใหม่อีกฉบับหนึ่งในวันที่ 3 กันยายน พ.ศ. 2426 ที่กรุงเทพฯ ยกเลิกสัญญาฉบับ พ.ศ. 2416 ซึ่งมีข้อความสำคัญดังต่อไปนี้

1. ตามสัญญาใหม่นี้ ไทยยอมให้อังกฤษตั้งสถานกงสุลขึ้นที่เชียงใหม่ได้
2. ในส่วนที่เกี่ยวกับอำนาจศาลนั้น สัญญาฉบับใหม่นี้ได้วางระเบียบ

การใหม่ไว้สำหรับคนในบังคับอังกฤษทั้งหมด ที่เข้าไปอยู่ในเมืองเชียงใหม่ เมือง

ลำปาง และเมืองลำพูน โดยกำหนดอำนาจศาลไทยให้กว้างออกไปกว่าแต่ก่อน กล่าวคือ สัญญาปี ค.ศ. 1874 (พ.ศ. 2416) จำกัดว่าศาลไทยมีอำนาจชำระคนในบังคับอังกฤษ ได้ก็เฉพาะแต่พวกที่ไม่มีหนังสือเดินทางสำหรับตัวเท่านั้น ถ้ามีหนังสือเดินทางมาด้วยแล้ว ก็ไม่ตองขึ้นศาลไทย แต่ในคดีแพ่งนั้น แม้จะมีหนังสือเดินทางก็ดี ถ้ายินยอมขึ้นศาลไทยแล้ว ศาลไทยก็มีอำนาจชำระได้ แต่ตามสัญญาปี ค.ศ. 1883 (พ.ศ. 2426) นั้น คนในบังคับอังกฤษทั้งหลายที่อยู่ในเมืองเชียงใหม่ เมืองลำปาง และเมืองลำพูน 3 เมืองนี้ ตองอยู่ใต้อำนาจศาลพิเศษของไทยทั้งสิ้น ทั้งในทางแพ่งและในทางอาญา ไม่ว่าคนในบังคับอังกฤษนั้นจะเป็นโจทก์หรือจำเลยหรือผู้ต้องหา ก็ได้ และไม่วาจะเป็นคนเชื้อชาติใด เกิดที่ไหน และมีหนังสือเดินทางสำหรับตัวหรือไม่ก็ตาม ศาลพิเศษของไทยที่วานี้พิจารณาตัดสินความตามกฎหมายไทย และในสัญญาฉบับหลัง ๆ เรียกว่า "ศาลทางประเทศ"

3. แม่ตามสัญญาปี ค.ศ. 1883 (พ.ศ. 2426) นี้ ฝ่ายอังกฤษยอมให้คนในบังคับอังกฤษทั้งหมดในเมืองทั้งสามนี้อยู่ใต้อำนาจศาลไทย ซึ่งพิจารณาความตามกฎหมายไทยก็ได้ แต่ฝ่ายไทยก็ยอมให้กงสุลหรือรองกงสุลอังกฤษเข้าแทรกแซงได้ตามเอกสิทธิ์ที่ใดกำหนดไว้ในสัญญา เช่น เข้านั่งฟังการพิจารณาและให้คำแนะนำแก่ผู้พิพากษาตามซึ่งเห็นสมควรเพื่อประโยชน์แห่งความยุติธรรมได้ และในคดีที่คู่ความทั้งสองฝ่ายเป็นคนในบังคับอังกฤษด้วยกัน หรือที่จำเลยหรือผู้ต้องหาเป็นคนในบังคับอังกฤษนั้น ก่อนมีคำพิพากษากงสุลหรือรองกงสุลอังกฤษมีสิทธิที่จะถอนคดีจากศาลไทยไปชำระเสียเองได้ เป็นต้น

สัญญากับอังกฤษ ปี ค.ศ. 1883 (พ.ศ. 2426) นี้ เป็นสัญญาฉบับแรก ที่ฝ่ายสยามได้ยอมให้กงสุลต่างประเทศมีสิทธิถอนคดีไปจากศาลไทยได้ อย่างไรก็ตาม สัญญานี้กงสุลหรือรองกงสุลอังกฤษจะถอนคดีไปชำระเสียเองได้ ก็โดยมีเงื่อนไขดังต่อไปนี้คือ

1. ถอนได้แต่เฉพาะคดีที่อยู่ในศาลชั้นต้น คือ ศาลพิเศษของไทยซึ่งตั้งขึ้นตามสัญญาที่ว่านี้เท่านั้น คดีที่อยู่ในศาลไทยธรรมดาหรือที่อยู่ในชั้นอุทธรณ์ฎีกานั้นถอนไม่ได้

2. ต้องถอนคดีก่อนมีคำพิพากษา เมื่อศาลได้อ่านคำพิพากษาแล้วถอนไม่ได้ ทั้งนี้ ในสัญญามักถอยคำปรากฏชัดแจ้งเช่นนั้น

3. คดีที่จะถอนนั้น ต้องเป็นคดีที่คู่ความทั้งสองฝ่ายเป็นคนในบังคับอังกฤษด้วยกัน หรือทำเลยหรือผู้ต้องหาเป็นคนในบังคับอังกฤษ

4. ทำคำขอเป็นลายลักษณ์อักษร ยื่นไปยังผู้พิพากษา

อนึ่ง สิทธิถอนคดีนี้ใช้ได้โดยไม่จำกัดเวลาให้เป็นอันสิ้นสุดลงเมื่อใด และคดีที่ถอนไปนั้น ตามสัญญาฉบับนี้ยอมให้ศาลกงสุลอังกฤษ พิจารณาพิพากษาให้เสร็จไปตามสัญญา ปี ค.ศ. 1856 (พ.ศ. 2399) คือให้พิจารณาพิพากษากฎหมายอังกฤษ

5. กงสุลหรือรองกงสุลอังกฤษ มีสิทธิที่จะเข้าไปเยี่ยมคนในบังคับอังกฤษ ซึ่งถูกจำขังตามคำสั่งหรือคำพิพากษาของผู้พิพากษาไทยได้ในเวลาอันสมควรทุกเมื่อ และถ้าเห็นสมควร จะขอให้ยานักโทษนั้นไปจำขังในคุกของกงสุลต่อไปจนกว่าจะครบกำหนด ก็ได้

6. คดีแพ่งและคดีอาญา ซึ่งคนในบังคับอังกฤษเป็นคู่ความ และซึ่งผู้พิพากษาไทยที่เชียงใหม่ เป็นผู้พิจารณาคดีสินนั้น คู่ความมีสิทธิจะฟ้องอุทธรณ์ไปยังกรุงเทพฯ ได้ และในการพิจารณาฟ้องอุทธรณ์นั้น ให้เจ้าหน้าที่ฝ่ายสยามกับกงสุลอังกฤษปรึกษากัน โดยมีเงื่อนไขว่า ถ้าจำเลยหรือผู้ต้องหาเป็นคนในบังคับสยาม ให้ถือความเห็นของเจ้าหน้าที่ฝ่ายสยามเป็นความเห็นเด็ดขาด ส่วนคดีอื่น ๆ ที่คนในบังคับอังกฤษเป็นคู่ความอยู่ด้วยกัน ให้ถือความเห็นของกงสุลอังกฤษเป็นความเห็นเด็ดขาด

สาเหตุที่ไทยยอมตกลงให้กงสุลหรือรองกงสุลอังกฤษมีเอกสิทธิ์เช่นว่านั้นก็เพื่อเป็นประกันแห่งความยุติธรรมของศาลไทย เนื่องด้วยในขณะนั้น บทกฎหมายของไทยเรายังไม่เข้ารูปเป็นระเบียบเรียบร้อย แม้ในเวลานั้นไทยเราจะได้มีบทกฎหมายอย่างที่เราเรียกว่าทันสมัย (modern) ออกใช้อยู่บ้างแล้วก็ตาม แต่สิ่งที่จริงการเปลี่ยนแปลงระเบียบการศาล (judicial reform) ของเราเพิ่งมาเริ่มมีหรือเริ่มจัดทำกันจริง ๆ ในปี พ.ศ. 1892 (พ.ศ. 2435) เท่านั้น โดยเริ่มจัดวางระเบียบราชการใหม่ในกระทรวงยุติธรรมในปีนั้น

อย่างไรก็ดี ระเบียบการศาลตามสัญญาปี ค.ศ. 1883 (พ.ศ. 2426) นี้ได้ดำเนินไปโดยราบรื่นและเป็นที่พอใจของทั้งฝ่ายไทยและฝ่ายอังกฤษมาก จนถึงกับได้ตกลงขยายระเบียบการที่ว่านี้ออกไป เพื่อให้เป็นอันไซ้แก่เมืองอื่น ๆ ในแถบเหนือของกรุงสยามอีกหลายเมือง คือ ท่อไปไค้ขยายให้เป็นอันไซ้แก่เมืองน่านและแพร่¹ และแก่เมืองเงิน เมืองตาก (ระแหง) สวรรคโลก สุโขทัย อุตรดิตถ์ และพิชัย²

ศาลต่างประเทศสำหรับฝรั่งเศส

ความสัมพันธ์ของประเทศไทยและประเทศฝรั่งเศสในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้น คนในบังคับฝรั่งเศสเช่น คนลาวจำนวนมากได้เข้ามาค้าขายในเมืองไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเมืองหลวงพระบาง ซึ่งในขณะนั้นยังเป็นของไทยอยู่ ฝรั่งเศสได้สังเกตเห็นความสะดวกของระเบียบการตามสัญญาระหว่างสยามกับอังกฤษ พ.ศ. 2426

¹ โดยหนังสือแลกเปลี่ยนลงวันที่ 31 ธันวาคม ค.ศ. 1884 (พ.ศ. 2427) และวันที่ 10 มกราคม ค.ศ. 1885 (พ.ศ. 2427)

² โดยหนังสือแลกเปลี่ยนลงวันที่ 27 กันยายน ค.ศ. 1896 (พ.ศ. 2439) และวันที่ 28 ตุลาคม 1896 (พ.ศ. 2439) กุ หลวงสิทธิสยามการ, เรื่องเก็บ

ตั้งที่ใดกล่าวมาแล้ว จึงได้ตกลงทำสัญญากับไทยขอตั้งสถานกงสุลประจำหลวงพระบาง และวางระเบียบการพิเศษสำหรับคนในบังคับฝรั่งเศสที่เข้าไปอยู่ในหลวงพระบางใน ทำนองคล้ายคลึงกับระเบียบการตามสัญญากับอังกฤษ ปี พ.ศ. 2436 สัญญากับฝรั่งเศสฉบับนี้ได้ลงนามกับที่กรุงเทพฯ เมื่อวันที่ 7 พฤษภาคม พ.ศ. 2429 แต่ฝรั่งเศสไม่ได้อภัยให้สัตยาบันแก่สัญญานี้ เพราะมีปัญหาเรื่องเมืองหลวงพระบางที่ตกลงกันกับฝรั่งเศสไม่ได้ว่า เมืองนี้เป็นเมืองประเทศราชของไทยหรือไม่ ถ้าฝรั่งเศสยอมให้สัตยาบันก็เท่ากับรับรองว่า หลวงพระบางเป็นประเทศราชของไทย เมื่อไม่มีการให้สัตยาบัน สัญญานี้จึงไม่มีผลใช้บังคับ¹

ต่อมา ใน ร.ศ. 125 (2449) ไทยกับฝรั่งเศสได้ทำสัญญาทางพระราชไมตรีกันและไทยต้องเสียเขตลพบุรีไปทั้งหมดในสัญญากับฝรั่งเศส ปี พ.ศ. 2436 สัญญานี้ พ.ศ. 2449 นี้ ไทยได้อ่านาสถาถกสูงสุดฝรั่งเศสมา² คือฝรั่งเศสยอมให้คนชาวเอเชียในบังคับหรือในบังคับของฝรั่งเศสเกี่ยวข้องกับอาณาเขตสยามทั้งคดีแพ่งและคดีอาญาขึ้นศาลไทย ศาลไทยชำระคดีได้ตามกระบวนการวิธีพิจารณาความดังปรากฏอยู่ใน "ขอมบังคับ" สำหรับศาลต่างประเทศ ซึ่งตั้งขึ้นตามสัญญาทางพระราชไมตรี พ.ศ. 2449 ดังกล่าวข้างต้นซึ่งมีความสำคัญดังต่อไปนี้คือ³

¹ หลวงสิทธิสยามการ, เรื่องเดิม, หน้า 55 - 56

² ศาลต่างประเทศที่รับฟ้องของคนต่างประเทศที่ฟ้องคนไทยให้เป็นจำเลยส่วนศาลสูงสุดเป็นศาลที่รับฟ้องของคนไทยที่ฟ้องคนต่างประเทศให้เป็นจำเลย

³ พระวรภักดิ์พิบูลย์, เรื่องเดิม, หน้า 284 - 287.

1. คนชาวเอเชียในบังคับหรือในท้องถิ่นของฝรั่งเศส มีคดีเกี่ยวข้องกับ อาณาเขตสยามเป็นความแพ่งหรือความอาญาอีก

1.1 เมื่อคดีเกิดขึ้นในชั้นแรก พิจารณาที่ศาลต่างประเทศ

1.2 กรณีชั้นอุทธรณ์ อุทธรณ์ต่อศาลอุทธรณ์กรุงเทพฯ

1.3 เมื่อจะอุทธรณ์ต่อไป ไซ้ทุกศาลกล่าวฎีกา

2. แม้ว่าจะยอมให้คนเอเชียในบังคับฝรั่งเศสมาขึ้นศาลไทยก็ดี แต่ฝรั่งเศส ก็ยังพิงพิพันในการพิจารณาของศาลไทยอยู่ คือ

ศาลต้องพิจารณาโดยเปิดเผย ศาลต้องอ่านคำพิพากษาโดยเปิดเผย เมื่อมีคดีฟ้องร้องกันขึ้นศาลต้องบอกไปให้กงสุลทราบ ต้องทำการพิจารณาต่อหน้ากงสุล ศาลต้องยอมให้กงสุลยังมีสิทธิอุทธรณ์คดี คือ คดีนี้จึงคนเอเชียในบังคับหรือในท้องถิ่น ฝรั่งเศสเป็นจำเลยในระหว่างพิจารณาชั้นแรกก่อนอ่านคำพิพากษา กงสุลฝรั่งเศสเห็นสมควรที่จะอุทธรณ์ความนั้นออกเสียโดยทำหนังสือขอไป เมื่อใดก็ได้ คดีนั้นต้องโอนไป ยังศาลกงสุลฝรั่งเศสชำระต่อไป

3. ศาลต่างประเทศที่เวลานั้น คือศาลไทยที่มีอยู่แล้วตามธรรมนูญตนเอง แต่ตั้ง ขึ้นเป็นศาลต่างประเทศในเมื่อจะชำระความที่เป็นความต่างประเทศคดีนี้

(1) มณฑลกรุงเทพฯ ศาลคดีต่างประเทศ (เดิม) ให้เรียกว่า "ศาล ตางประเทศในกรุงเทพฯ" ศาลนี้มีอำนาจทั่วไปทั้งมณฑลกรุงเทพฯ และหัวเมืองอื่น ๆ ซึ่งมีได้ศาลต่างประเทศประจำอยู่ และมีอำนาจพิจารณาพิพากษามรภคาคดีแพ่งและคดี อาญาซึ่งเกินกว่าอำนาจของศาลไปรษณีย์ที่ 1

ศาลต่างประเทศสำหรับอังกฤษ

เมื่อไทยได้ทำสัญญาทางพระราชไมตรีกับฝรั่งเศสแล้ว เมื่อ พ.ศ. 2449
 ต่อมาในวันที่ 10 มีนาคม พ.ศ. 2451 ประเทศไทยและอังกฤษได้ทำสัญญากันอีก
 ฉบับหนึ่ง ทำนองเดียวกับสัญญาที่ไทยทำกับฝรั่งเศสในปี 2449 กล่าวคือ มีการยกดิน
 แดนให้แก่อังกฤษซึ่งได้แก่ กดินตัน ตรังกะนู ไทรบุรี ปลัดคีรีบรรดาเกาะต่าง ๆ ที่
 ใกล้เคียง โดยมีข้อกำหนดในสัญญาว่า คนในบังคับสยามซึ่งอยู่ในดินแดนที่กล่าวนี้
 ถ้าสมัครใจจะถือสัญชาติไทยต่อไป จะต้องเข้ามาในภูมิลำเนาอยู่ในเขตสยามภายใน
 กำหนด 6 เดือน หลังจากที่ได้ให้สัตยาบันสัญญานี้กันแล้ว นอกจากเรื่องยกดิน
 แดนให้อังกฤษแล้ว ยังมีการผ่อนอำนาจให้ศาลไทย มีข้อความว่าด้วยกรรมสิทธิ์ใน
 ทรัพย์สิน ดินที่อยู่ การเดินทางไปมา ภาษีอากร และการยกเว้นจากการเกณฑ์ทหาร

ในเรื่องอำนาจศาลนั้น สัญญานี้ 2451 นี้ ได้แบ่งแยกคนในบังคับอังกฤษ
 ในกรุงสยามออกเป็น 2 พวก คือ

1. คนในบังคับอังกฤษพวกนี้ได้จดทะเบียนไว้ที่สถานกงสุลอังกฤษก่อนวันทำ
 สัญญา (ก่อนวันที่ 10 มีนาคม 2451) บุคคลจำพวกนี้จะต้องอยู่ภายใต้อำนาจศาล
 ต่างประเทศซึ่งเป็นศาลพิเศษของไทยที่ได้ตั้งขึ้นตามความในสัญญา ค.ศ. 1883
 (2426) และเมื่อประเทศไทยได้ประกาศใช้ประมวลกฎหมายแล้วครบถ้วน ศาลต่าง
 ประเทศนี้จะต้องเลิกไป และอำนาจศาลเหล่านี้จะต้องโอนไปยังศาลไทยธรรมดา

2. คนในบังคับอังกฤษพวกที่จดทะเบียนภายหลังวันทำสัญญาจะต้องอยู่ภายใต้
 อำนาจศาลไทยธรรมดาโดยมีเงื่อนไขต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

2.1 คนในบังคับอังกฤษยอมขึ้นศาลไทยให้ศาลไทยชำระได้

(ก) คดีแพ่งและพาณิชย์ ซึ่งคนในบังคับอังกฤษเป็นคู่ความ

(ข) คดีอาญา ซึ่งคนในบังคับอังกฤษจะได้กระทำผิดคดี

หรือเป็นผู้ที่ถูกคนอื่นกระทำร้ายก็ควยเหมือนกัน แต่อังกฤษยังคงสงวนอำนาจไว้ดังนี้

(1) อำนาจที่จะถอนคดีในศาลต่างประเทศยังคงใช้อยู่ แต่อำนาจถอนคดีนี้จะเลิกเมื่อไทยได้ประกาศใช้ประมวลกฎหมายต่าง ๆ ครบถ้วนแล้ว

(2) บรรดาคดีอุทธรณ์คำตัดสินศาลต่างประเทศชั้นต้น ให้อุทธรณ์ต่อศาลอุทธรณ์ไทยแทน (ก) ศาลอุทธรณ์ต้องแจ้งความให้กงสุลอังกฤษทราบ เพื่อมีอำนาจที่จะเขียนความเห็นติดไว้ในสำนวนได้ (ข) คำพิพากษาศาลอุทธรณ์ต้องมีผู้พิพากษาชาวยุโรปลงชื่อควยสองนาย

2.2 คดีทุกเรื่องในศาลต่างประเทศคดี ในศาลฝ่ายสยามตามธรรมเนียมคดี ซึ่งคนในบังคับอังกฤษเป็นจำเลยหรือเป็นผู้ของหน้านั้น ในศาลชั้นต้นต้องให้มีผู้รักษากฎหมายที่เป็นชาวยุโรปมานั่งควยผู้หนึ่ง

ถ้าคดีเป็นคู่ความในบังคับอังกฤษ เกิดเป็นคนอังกฤษหรือที่เปลืองชาติเป็นอังกฤษมิใช่เชื้อชาติชาวเอเชีย (คือฝรั่ง แท้ ๆ) ต้องให้มีผู้รักษากฎหมายที่เป็นชาวยุโรปนั่งเป็นผู้พิพากษาพิจารณาในศาลชั้นต้นควย และในคดีที่ (ฝรั่งแท้) เป็นจำเลยหรือผู้ต้องหา คำพิพากษาต้องเป็นไปตามความเห็นของผู้รักษากฎหมาย (ที่นั่งเป็นผู้พิพากษานั้น)

2.3 คดีอุทธรณ์ควยปัญหากฎหมายนั้น ให้ร้องไต่จากศาลอุทธรณ์ต่อศาลฎีกา (คือฎีกาขอเท็จจริงไม่ได้)

2.4 ตามสัญญาว่าด้วยศาลนี้ กระทรวงยุติธรรมได้ออกกฎคำสั่งกำหนด
อำนาจไว้ดังนี้

(1) ในกรุงเทพฯ ให้ศาลต่างประเทศ ณ กรุงเทพฯ ชำระคดี
และให้มีศาลชั้นอีกศาลหนึ่งสำหรับชำระความโน้มน้าว เช่น อย่างศาลปรีศภาได้
ชำระความมาให้ทั้งอยู่ศาลปรีศภา

ศาลคดีต่างประเทศ และศาลที่หนึ่งที่ศาลปรีศภามีอำนาจตลอดเขต
มณฑลกรุงเทพฯ กรุงเก่า นครชัยศรี ราชบุรี ชุมพร นครสวรรค์ พิษณุโลก เพชรบูรณ์
นครราชสีมา อุดร ปราจีน และจันทบุรี

(2) ในมณฑลพายัพ ให้ศาลต่างประเทศที่ตั้งอยู่ในเชียงใหม่
เดี๋ยวนี้นี้เป็นศาลต่างประเทศที่มีอำนาจตลอดเขตมณฑลพายัพ

(3) ในมณฑลนครศรีธรรมราช ให้ศาลมณฑล (ตั้งอยู่ที่สงขลา)
เป็นศาลต่างประเทศ มีอำนาจตลอดเขตมณฑลนครศรีธรรมราช และมณฑลปัตตานีด้วย

(4) ในมณฑลภูเก็ต ให้ศาลมณฑลภูเก็ตเป็นศาลต่างประเทศมี
อำนาจตลอดเขตมณฑลภูเก็ต¹

จากข้างต้นนี้จะเห็นได้ว่า "ศาลต่างประเทศ" นั้นถึงแม้ว่าจะมีที่ปรึกษากฎหมาย
ชาวยุโรปนั่งอยู่ด้วยก็ดี ก็ยังคงเป็นศาลไทยนั่นเอง มิใช่เป็นศาลที่มีตุลาการผสมไม่

¹ พระวรภักดีพิบูลย์ เรื่องเดิม หน้า 287 - 288

เหตุที่อังกฤษยอมผ่อนอำนาจศาลให้แก่ไทย ตามสนธิสัญญาฉบับนี้ ก็เพราะเหตุ
 ว่า อังกฤษต้องการให้คนไทยในบังคับของตนสามารถ ธรรมเนียมในที่คืนในเมืองไทยได้
 และเพราะฝ่ายไทยได้เริ่มลงมือจัดทำประมวลกฎหมายต่าง ๆ อยู่แล้วและการศาล
 ของไทยก็เจริญมาเป็นลำดับ แต่อย่างไรก็ตามถึงแม้อังกฤษจะยอมผ่อนอำนาจศาลให้
 แก่ไทยตามสัญญา พ.ศ. 2451 บางก็ตาม อังกฤษก็ยังไต่ถามเงื่อนไขหลายประการ
 เพื่อประกันความยุติธรรมแห่งศาลไทยเงื่อนไข บางข้อก็เพิ่งมีเป็นครั้งแรกโดย
 สัญญาฉบับนี้ และนอกจากสิทธิถอนคดี ซึ่งจะสิ้นสุดลงเมื่อประเทศไทยได้ประกาศ
 ประมวลกฎหมายครบถ้วนแล้ว ส่วนเงื่อนไขข้ออื่นเช่นการมีที่ปรึกษาชาวยุโรปนั่งฟัง
 การพิจารณาคดีอยู่ด้วยนั้นยังคงจะต้องมีอยู่ต่อไป ในคดีเกี่ยวกับคนไทยในบังคับอังกฤษ
 จนกว่าจะได้มีการตกลงแก้ไขเปลี่ยนแปลงสัญญากันใหม่ และในสัญญาที่ไม่มีข้อความ
 ใดที่ให้โอกาสแก่ฝ่ายไทยในอันที่จะขอเลิกเงื่อนไขได้ ฉะนั้นแม้ไทยจะได้ประกาศ
 ไขกฎหมายครบถ้วนและได้ปรับปรุงระเบียบการศาลใหม่ให้เสร็จเรียบร้อยแล้วก็ตามหรือ
 จะได้ว่ามีผู้พิพากษาไทยมีจำนวนมากพอสมควรที่มีความรู้ความชำนาญดีที่สามารถปฏิบัติ
 หน้าที่ตุลาการได้ระดับมาตรฐานเดียวกับยุโรปก็ตาม ก็ยังไม่ทำให้ประเทศไทย
 สามารถปลดเปลื้องเงื่อนไขที่กำหนดไว้ในสัญญา ปีพ.ศ. 2451 ไม่

ต่อมาใน พ.ศ. 2456 ประเทศเดนมาร์กได้ทำสัญญากับประเทศไทยมี
 ข้อความทำนองเดียวกับสัญญาที่ไทยได้ทำกับอังกฤษ พ.ศ. 2451 ถึงกล่าวข้างต้น

การตั้งกระทรวงยุติธรรม

ก่อน พ.ศ. 2434 (ร.ศ. 110) ประเทศไทยมีศาลต่าง ๆ อยู่มากมาย แยก
 อยู่ตามกระทรวงทบวงกรมต่าง ๆ อย่างที่เป็นมาในสมัยกรุงศรีอยุธยา แต่ได้เปลี่ยนแปลง
 แปลงชื่อศาล เลิกยุบและตั้งใหม่ไปตามกาลสมัย จนถึงรัชกาลที่ 5 กรุงรัตนโกสินทร์

ปรากฏว่าได้มีการเปลี่ยนแปลงศาลเป็นลำดับมาดังนี้¹

พ.ศ. 2417 ตั้ง "ศาลรับสั่ง" มีหน้าที่ชำระความนครบาลเก่าใหม่ คือ ความผู้ร้ายในกรุงเทพฯ ความผู้ร้ายในหัวเมืองที่บอกส่งเข้ามา ความผู้ร้ายปล้นสดมภ์ ซากันตาย ชั้นศาลรับสั่ง ความผู้ร้ายเล็กน้อยเป็นหน้าที่ศาลนครบาล

พ.ศ. 2424 ตั้ง "ศาลอำเภอกอง" ปรากฏตามประกาศฉบับหนึ่งว่า ในขณะนั้น (ก่อน พ.ศ. 2424) มีศาลแขวงอยู่แล้ว 3 ศาล คือ

- (1) "ศาลอำเภอกองกระเวนขวา" ชำระคดีภายนอกกำแพงพระนคร ศาลหนึ่ง
- (2) "ศาลทหารโปลิศ" ชำระความในกำแพงพระนคร ศาลหนึ่ง
- (3) "ศาลอำเภอกองจีน" ชำระความสำหรับคนจีน ศาลหนึ่ง

ในพ.ศ. 2424 ได้ประกาศรวม 3 ศาลนี้เข้าเป็นศาลเดียวกัน เรียกว่า "ศาลอำเภอกอง" มีอำนาจชำระความเล็กน้อย (เทียบด้วยคดีสุโขทัย)

ใน พ.ศ. 2433 หรือ ร.ศ. 109 ปรากฏอยู่ใน "ประกาศเรื่องพินัยความ" ว่า สมัยนั้นมีศาลชั้นอยู่ในกระทรวงและกรมต่าง ๆ 17 กรมมี 32 ศาลคือ

1. กระทรวงมหาดไทย มี 1 ศาล คือ 1. ศาลอุทธรณ์ความหัวเมือง ชั้นกรมมหาดไทย
2. กระทรวงกลาโหม มี 3 ศาล คือ 2. ศาลอุทธรณ์ความหัวเมือง ชั้นกรมพระกลาโหม 3. ศาลอาญานอก 4. ศาลอาญานอกฝ่ายพระราชวังบวร

¹ พระวรภักดิ์พิบูลย์, เรื่องเดิม, หน้า 270 - 273.

3. กระทรวงกรมท่ากลาง มี 2 ศาล 5 ศาลอุทธรณ์ความหวังเมือง
- ขึ้นกรมท่า 6. ศาลกลางประเทศ
4. กระทรวงนครบาล มี 3 ศาล คือ 7. ศาลนครบาล 8. ศาลอำเภอ
9. ศาลนครบาลฝ่ายพระราชวังบวร
5. กระทรวงวัง มี 6 ศาล คือ 10. ศาลแพ่งวัง 11. ศาลอาญาใน
12. ศาลนครบาลวัง 13. ศาลแพ่งวัง 14. ศาลอาญาใน (อีก)
15. ศาลนครบาลฝ่ายพระราชวังบวร
6. กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ มี 2 ศาล คือ 16. ศาลสรรพากร
17. ศาลเจ้าพนักงานสุรாயาณ
7. กระทรวงเกษตราธิการ มี 2 ศาล คือ 18. ศาลกรมนา
19. ศาลกรมนา ฝ่ายพระราชวังบวร
8. กระทรวงยุติธรรม มี 1 ศาล คือ 20. ศาลเปรียบเทียบ
- ความทหารและชำระคนเป็นทหาร
9. กระทรวงศึกษาธิการ มีศาล 1 ศาล คือ 21. ศาลพระธรรมการ
10. กรมพระตำรวจ มีศาล 1 ศาล คือ 22. ศาลผู้ร้ายลักกระบือ
11. กรมศาลฎีกา มีศาล 1 ศาล คือ 23. ศาลรับสั่ง
12. กรมศาลแพ่ง มี 4 ศาล คือ 24. ศาลแพ่งกลาง 25. ศาล
- แพ่งเกษม 26. ศาลแพ่งกลางฝ่ายพระราชวังบวร 27. ศาล
- แพ่งเกษมฝ่ายพระราชวังบวร
13. กรมศาลเจ้า มี 1 ศาล คือ 28. ศาลราชตระกูล
14. กรมศาลมฤค มี 1 ศาล คือ 29. ศาลมฤค
15. กรมทนาย มี 1 ศาล คือ 30. ศาลกรมทนาย
16. กรมท้าว มี 1 ศาล คือ 31. ศาลกรมท้าว
17. กรมพระสุรัส มี 1 ศาล คือ 32. ศาลสัตว์

การปรับปรุงตามกิจการศาลไทย ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว วันที่ 25 มีนาคม ร.ศ. 110 (พ.ศ. 2434) ได้มีการรื้อฟื้นจัดระบบศาลของประเทศไทยใหม่โดยมีการประกาศตั้งกระทรวงยุติธรรม เหตุที่พระมมหากษัตริย์ทรงโปรดให้มีการรื้อฟื้นการจัดระบบศาลใหม่นั้นด้วยสาเหตุใหญ่ ๆ 2 ประการดังต่อไปนี้

1. วิฤติการณ์ของศาลไทยดั้งเดิม
2. สนธิสัญญาไมเสมอภาคระหว่างประเทศไทยและมหาอำนาจตะวันตก

1. วิฤติการณ์ของศาลไทยดั้งเดิม

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ นั้น" ราชการฝ่ายบริหารและฝ่ายตุลาการก็ไม่ได้แยกจากกัน เพราะในสมัยนั้นถือว่าการชำระความโดยเฉพาะอย่างยิ่งการชำระความอาญา เป็นเรื่องเกี่ยวแก่การใช้อำนาจปกครองเพื่อปราบปราม และลงโทษผู้กระทำความผิดโดยตรง.....ก่อนจัดตั้งกระทรวงยุติธรรมขึ้นในรัชกาลที่ 5 ชำร าชการพลเรือนในสังกัดกรมที่ศาลก็อาจได้รับมอบหมายให้เป็นที่ตุลาการชำระความได้.....มีคำกล่าวกันว่า ในสมัยนั้นเนื่องจากข้าราชการไม่ได้รับเงินเดือนรับแต่เบี้ยหวัดซึ่งจ่ายเพียงปีละครั้ง และจำนวนเงินก็น้อย ถ้าข้าราชการขนาดชั้นเจ้ากรมรู้สึกว่ารวยโคขของตนไม่ค่อยจะพอเลี้ยงบุตรภรรยา ก็มักจะร้องเรียนให้ผู้บังคับบัญชา หรือเจ้ากระทรวงทราบ ถ้าผู้บังคับบัญชาเห็นว่าผู้ร้องยากจนสมควรช่วยเหลือจริง ก็จะมอบความแพ่งหรืออาญามาให้ข้าราชการผู้นั้นชำระที่บ้าน การชำระความที่บ้านนั้นเป็นประโยชน์แก่ผู้ต้องหา

เป็นอย่างที่ เพราะความตั้งใจที่จำเลยตลอดจนพยานจะต้องมาอ้างที่มานตุลาการ
เป็นเวลาดานานแรมเดือน หรือแรมปีจนกว่าตุลาการจะพิจารณาคดีเสร็จในระหว่างนี้
โจทก์จำเลยและพยานต่างก็ต้องหาข้าวปลาอาหาร ตลอดจนของใช้มาส่งเสียกันเอง
เพื่อเอาใจตุลาการไว้ทั้งโจทก์และจำเลยก็ต้องส่งเสียตุลาการด้วย ทำให้ตุลาการ
คลายความเดือดร้อนได้.....นอกจากจะทำให้หายความเดือดร้อนดังนี้นี้แล้ว
ยังเป็นขอแก้แค้นอำนาจอันใหญ่ด้วย เพราะเมื่อพิจารณาคดีอาญาก็ต้องมีคู่ที่มีตราง
ไว้ใส่พวกจำเลยเก็บไว้ที่บ้านของตุลาการนั่นเอง และบางที่โจทก์เองก็ถูกเก็บไว้
ในคุกเหมือนกัน เมื่อคู่ที่มีตรางก็ยอมมีเครื่องพันธนาการ และมีอำนาจโยกย้ายที่
เกี่ยวข้องในคดีได้ทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นโจทก์จำเลยหรือพยาน เพื่อรักษาวินัยแห่ง
เรือนจำไว้ ข้อดีบางของตุลาการในสมัยนั้นมีอยู่ตอนที่ตัดสินความแล้วคือ ถ้าผู้
ไม่พอใจในคำตัดสินยื่นอุทธรณ์ เขาไม่อุทธรณ์ว่า คำตัดสินนั้นผิดอย่างไรในสมัยนี้
แต่อุทธรณ์ว่า ตุลาการพิจารณาคดีไม่ยุติธรรม เอนเอียง เข้ากับอีกฝ่ายหนึ่งหรือรับ
สินบนเป็นต้น ในกรณีเช่นนี้ตัวตุลาการเองก็ยอมตกเป็นจำเลยมีหน้าที่แก้ตัวแก่
ตุลาการชั้นอุทธรณ์หรือชั้นฎีกาว่า ความจริงตนได้ตัดสินโดยสุจริตไม่มีอคติตุลาการ
ที่ทำหน้าที่ศาลชั้นต้นในสมัยนั้นจึงหาทางป้องกันตัวโดยทำความรู้จักและเอาอกเอาใจ
หรือฝากเนื้อฝากตัวแก่ตุลาการชั้นอุทธรณ์ฎีกาไว้ล่วงหน้า โดยหวังว่าจะช่วยให้ตน
รอดพ้นจากการถูกลงโทษฐานตัดสินคดีโดยอคติ หรืออย่างน้อยก็ได้ฉวยหนีกเป็นเบา
..... ฯลฯ¹

¹ การปฏิรูประบบกฎหมายและการศาล, เรื่องเดิม, หน้า 42;

คุณหลวงจักรปาณีศรีสวัสดิ์สิทธิ์, เรื่องของเจ้าพระยามหิธร, พระนคร: โรงพิมพ์ศรีธรรมสาร,
2499, หน้า 19-21

อนึ่ง ในพระราชปรารภประกาศตั้งกระทรวงยุติธรรม มีข้อความตอนหนึ่งว่า
 ".....ทุกวันนี้คดีของราษฎร ซึ่งเกี่ยวข้องกับซึ่งกันและกันอยู่ตามโรงศาลต่าง ๆ ทั้งปวง
 นั้นมีมากขึ้นทุกวัน เพราะเอาใ้รยราษฎรพลเมือง มีการค้าขายเกี่ยวของพิพพันถึงกัน
 มากขึ้น ประการหนึ่ง ศาลที่จะพิจารณาคดีของราษฎรนั้นก็แยกย้ายอยู่หลายกระทรวง
 ทั้งผู้พิจารณาและผู้พิพากษาที่อยู่ในที่ต่างกัน ผู้พิพากษาจะบังคับความชำระปรับสัดยศตัดสิน
 ก็เอาใ้รยแต่ในล้อยคำสำนวนที่ในกระตาศสมุค ไม่ได้เห็นด้วยจักษ์ในการพิจารณาเลย
 จึงเป็นของอุปายทางทุจริตของตระลาการแลคความ แมแต่อย่างคำก็เป็นทางที่จะจัก
 ประวิงให้ความช้าไปไ้ต่าง ๆ คดีของราษฎรจึงไ้คั่งคางทับถมอยู่ตามกระทรวงโรง
 ศาลนั้น ๆ มากขึ้นทุกที่ กว่าจะแล้วไ้แต่ละเรื่อง ก็ช้านานเป็นการเสียเวลาทำมาหา
 กินของราษฎรไ้ความลำบากในเรื่องนี้เป็นอันมาก ฯลฯ ผู้สังเกตการชาวต่างประเทศ
 ผู้หนึ่งกล่าวว่า จำเลยเป็นจำนวนไม่น้อยต้องชั่งอยู่ในเรือนจำเป็นแรมปีเพื่อรอการพิจารณา
 ของศาล และมีผู้อยอย ๆ เหมือนกันที่โจทก์เองก็ตายไปก่อนนานแล้ว หรือหาตัวโจทก์
 ก็ไม่พบ การลงโทษที่รุนแรงเกินไปก็มีมาก ²

อนึ่ง เมื่อตอนผลิตคแผนดินนั้น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาคำรง
 ราชานุภาพ ทรงกล่าวถึงการปราบโจรผู้ร้ายชุกชุมของเจ้าพระยาตรีสุริยวงษ์ผู้สำเร็จ
 ราชการแผ่นดินในขณะนั้นว่า "....พอจับหัวหน้าโจรไ้ เจ้าพระยาตรีสุริยวงษ์ก็ขึ้น
 ไปยังพระนครศรีอยุธยาพร้อมด้วยผู้พิพากษาคุลาการ ไปตั้งศาลรับสั่งชำระพิพากษา

¹ พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์, เรื่องเดิม, หน้า 168 - 169.

² การปฏิรูปกฎหมายและการศาล, เรื่องเดิม, หน้า 42; ดู Ernest Yong, The Kingdom of the Yellow Role. London; Archibald Constable, 1898, p. 224.

ทันที พวกหัวหน้าโจรที่ตองโงถึงประหารชีวิตนั้น เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์สั่งให้ประหาร
ชีวิตด้วยเอาขวานตัดหัวให้ขาดเป็น 2 ทอนที่หน้าพะเนียงคดองข้างหนึ่ง 1 ให้ปาก
ที่วัดชีตาเห็น (บ้านฉักไ้) อีกหนึ่ง 1 ป่าวร้องให้คนมากโดยหวังจะให้คนพาลสยดสยอง
เรื่องนี้แม้ใครจะตั้งเตียนว่าสงอาชญาอย่างทารุณ ก็ต้องยอมว่าได้ผลตามท่านหวัง
ด้วยโจรผู้ร้ายตามหัวเมืองเงี้ยวสงบลงในทันใจ¹

ในตอนผลิตแผนดินนั้นจะเห็นได้ว่า แม้ว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้า
อยู่หัว จะได้ทรงมีความห่วงใยในทุกซุซุของประชาราษฎรของพระองค์ และได้ทรง
พยายามทุกวิถีทางที่จะปรับปรุงกระบวนการยุติธรรมให้ดีขึ้น แต่ก็ไม่สามารถหลีกเลี่ยง
วิกฤตการณ์อันใหญ่หลวงครั้งนั้นได้ ปัญหาแต่ละเรื่อง กล่าวคือ วิถีพิจารณาความอัน
วิปริต ผู้พิพากษาระดับการกินสินบนคดีความล่าช้าและค้างพิจารณาในศาลเป็น
จำนวนมาก และการลงโทษอันเหี้ยมโหดเหล่านี้ เป็นปัญหาใหญ่และยุ่งยากทั้งสิ้น
วิกฤตการณ์ของการศาลจึงหนักกว่าวิกฤตการณ์ในระบบกฎหมายดั้งเดิมมากนัก และ
การแก้ไขวิกฤตการณ์นี้อาจจะจัดให้ได้แก่ขาดในฉบับพินัยโทษ พระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงหนักพระทัยในเรื่องนี้อย่างยิ่งอยู่เป็นเวลานาน
พระองค์ทรงแต่งตั้งพระราชธิดาธิบายเรื่องนี้ให้หลังจากเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติแล้ว
19 พรรษาว่า

".....การตำแหน่งยุติธรรมในเมืองไทยนี้ เป็รียบเทียบเรือกำปั่น
ที่ถูกเพลิงและปลวกกินผู้โถมทั้งดำ แต่ก่อนทำมานั้นเหมือนร้วแหงโค ก็เข้าไม่ความ
อดุยาแต่เฉพาะที่ตรงร้วนั้น ที่อื่นก็โถมลงไปอีก ครั่งชานานเข้าก็ยิ่งชำรุดหนักลง

¹ ความทรงจำ, สำนักพิมพ์สมคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, พ.ศ.
2509, หน้า 131 - 132.

ทั้งลำ เป็นเวลาสมควรที่ตองตั้งกั้งขึ้นกระดานใหม่ให้ เป็นของมั่นคงถาวรสืบไป และ
เป็นการสำคัญยิ่งใหญ่ว่าจะตองรับจัดการโดยเร็ว หากไม่ก็จะตองจมลงด้วยยุบไปเหมือน
เรือกำปั่นที่ซำรุกเหลือที่จะเยี้ยวจากตองจมลงฉะนั้น ฯลฯ" ¹

เกี่ยวกับเรื่องการศึกษาในศักราชที่ 5 นั้นกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ได้ทรง
กล่าวถึงความยุ่งเหยิงของการศึกษาไทยว่า

"ในศักราชนั้น การพิจารณาและตัดสินความทั้งหลายแบ่งเป็นหลายหน้าที่
หลายกรม เป็นต้น คือ กรมรับฟ้อง ลูกขุน ผู้รับและขุนศาลตระกูลการ ศาลนครบาล
ศาลแพ่งกลาง แพ่งเกษม ศาลมหาดไทย ศาลกลาโหม และกรมท่า เป็นศาลที่มีแต่
ตระกูลการผู้ชำระ แต่ผู้รับฟ้องนั้นเป็นกรมหนึ่งต่างหาก กรมรับฟ้องนำฟ้องเสนอลูกขุน
ที่เป็นกรมอยู่ต่างหาก ไม่ขึ้นกระทรวงเหมือนกัน เมื่อลูกขุนตรวจฟ้องว่าเป็นฟ้องแล้ว
กรมรับฟ้องจึงจะได้อำนาจฟ้องนั้นไปยังศาลนครบาล ศาลแพ่งกลาง แพ่งเกษม ศาล
มหาดไทย กรมท่า ศาลหนึ่งศาลใดแล้วแต่ความนั้นจะลงในเขตอำนาจของใคร เมื่อ
ได้ฟ้องไปตั้งนี้แล้ว ศาลนั้นจึงจะชำระได้เว้นไว้แต่ในความอาญา โจรกรรมบาง
รายที่ศาลกระทรวงนั้น ๆ เอามาชำระซักไซ้โดยไม่มีโจทก์ ถ้าโดยเป็นโจทก์เอง
ชำระเองถืออำนาจว่าเป็นการปราบโจรผู้ร้าย เช่นนี้เมื่ออยู่บางไม่ยอม เมื่อศาลทั้ง
หลายนี้ได้อำนาจความเสร็จจำนวนแล้ว ตองส่งขึ้นไปยังลูกขุนให้ชี้ขาดและลูกขุนเอง

¹ เจ้านายและข้าราชการกราบบังคมทูลความเห็นจัดการเปลี่ยนแปลง
ราชการแผ่นดิน ร.ศ. 103 และ พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ทรงแถลงพระบรมราชาธิบายแก้ไขการปกครองแผ่นดิน, โรงพิมพ์กรม
สรรพสามิต, 2510, หน้า 85.

เมื่อได้ชี้ขาดแล้วว่าผู้ใดมีบุญใดถูก ยังต้องส่งสำนวนไปให้ผู้รับให้วางบทอีกต่อไป
กว่าคดีจะได้ถึงเค็ดขาดมีคำพิพากษา จึงเห็นได้ว่า ศาลที่เป่นกลางไม่ขึ้นกระหวาง
ใดนั้น คือ ลูกขุนและผู้รับแทนนั่นเองมีอำนาจก็จริง แต่ควน ๆ มือต้นอยู่แก่กระหวาง
ทั้งสิ้น แลกระหวางทั้งหลายที่มีนายสำคัญกำหนดลูกขุนผู้รับเสียเสมอ ๆ การชำระ
ความทั้งหลายเป็นแบบันกับคนละนัดคนละหนอมักมีด้วยกัน ไม่เชื่อกันเลย การรวน
เรออย่างไรไม่เป็นการปลาด จะจับผิดในกองอันใดก็ยาก ฯลฯ ซึ่งชี้ให้เห็นได้ว่า
ระเบียบวิธีของศาลยุ่งยาก สับสนล้าช้ำทำให้คดีความหึ่งแพงและอาญาคั่งค้างพิจารณา
ในศาลต่าง ๆ ในขณะนั้นมีเป็นจำนวนมาก" 1

กรมที่มีอำนาจศาลในยุคนั้นก็ยิ่งแยกย้ายขึ้นอยู่กักระหวางต่าง ๆ ศาลในหัวเมือง
ฝ่ายเหนือขึ้นอยู่ในกระหวางมหาดไทย

อนึ่ง มีข้อนาสังเกตเกี่ยวกับศาลทหารในยุคนี้ด้วย เสด็จในกรมหลวงราชบุรี
ดิเรกฤทธิ์ทรงกล่าววว่า "...ศาลกรมตำรวจที่ตั้งอยู่ในกลาโหมเดี๋ยวนี ที่ยังสังเกต
ไม่ได้ว่าเป็นโรงศาลแต่มีวิธีพิจารณาอย่างไร แลศาลทหารในกรมยุทธนาธิการ แลใน
กรมทหารเรือที่มีอยู่ในปัจจุบัน แลไม่ปรากฏแต่เดิม ๆ มา จะเป็นขึ้นได้ก็เห็นว่าจะได้
อำนาจต่อเนื่องจากอำนาจกลาโหม ที่ได้มีบัญชาการฝ่ายทหารทั้งหลาย แต่หาที่ประกาศ
เป็นลายลักษณ์อักษรไม่ วิธีพิจารณาของศาลเหล่านี้ยังไม่เป็นรูปพอจะอธิบายอย่างไร
พูดแล้วจะไม่มีผิด" 2

1 พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์, เรื่องเดิม, หน้า 153-154.

2 พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์, เรื่องเดียวกัน,

นอกจากเรื่องระเบียบวิธีของศาลแล้ว เรื่องวิธีพิจารณาโจรผู้ร้ายตามจารีต
นครบาลก็เป็นเรื่องที่ยากและหาเหตุแก้คดีของหาและไม่ได้ให้ความเที่ยงธรรมในการ
ไต่สวนและพิจารณาแก่จำเลยในเรื่องนี้ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ทรงกล่าวว่
"..... ในครั้งนั้นผู้ใดต้องหาเป็นความอาญาแล้ว ใดความเค็ดครอนอย่างที่สุด
เพราะในชั้นต้นถูกจับขังก่อนเสมอกว่าจะได้มีใครพิจารณาก็นานมากกว่าทุกวันนี้
แลในเวลาพิจารณานั้น ถ้อยกันว่าใครต้องหาแล้ว ต้องเป็นผู้รายอยู่แล้ว ทบตีเขียน
จะเอาหลักฐานให้ไต่จากตัวคนที่ต้องหานั้นเอง ถ้าคนนั้น ๆ นำพยานมาสืบความ
บริสุทธิ์ของตนได้กรอกไป คือ ผู้ต้องหาต้องเป็นผู้สืบ..... ธรรมดาการครั้งนั้นไม่ได้
ลดหย่อนการเช่นเขี้ยวในราษฎรบางเคย เห็นจะเป็นเพราะเวลานั้น ธรรมดาการ
อยู่ในอำนาจเจ้าบ้านผานเมือง ๆ เขี้ยวเข็ญผู้พิพากษาตราดการตลอดไป จนเอา
ผู้รายให้ไต่ เพื่อเอานาตอนายทอขึ้นไต่ ผู้พิพากษาตราดการจึงกลายเป็นโจทก์เอง
ชำระเอาความแก่ตัวจำเลย ฯลฯ" ¹

วิธีพิจารณาโจร ผู้ร้าย ที่มีในพระราชกำหนดกฎหมายในขณะนั้น สำหรับใช้
กับผู้ต้องหาที่มีอาทิ เช่น ทบปากคุกคาม จำคุกผู้ละเมิดกลางคืน จำชื่อผู้ขัดหมาย มัด
เขี้ยวตากแดด เร่งสินไหม ทบปากผู้อุทธรณ์เกินกำหนด จำชื่อผู้รายที่ยังไม่รับ ทบปาก
คุกคามผู้เถียง และเขียน 3 ยก

นอกจากความยุ่งยากของเรื่องดังกล่าวมาแล้วยังมีความยุ่งยากในเรื่องการฎีกา
อีกด้วย

¹ พระเจ้าสุภยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์, พระราชบัญญัติในยุคนั้น, หน้า 621.

เก็บผู้ใดจะหลุดเกล้า ๆ ถวายฎีกาในขณะที่คดียังอยู่ในระหว่างการพิจารณาของศาลชั้นใดก็ได้ แทร่ระหว่าง พ.ศ. 2435 ถึง พ.ศ. 2443 นั้นจะฎีกาใดต่อเมื่อศาลอุทธรณ์ตัดสินแล้ว โดยฎีกาทอกรมการองมนตรี ซึ่งโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งขึ้นทำการทางพระเนตรพระกรรณ และไม่ถือเป็นศาลเพราะมิได้นำพิจารณา หากแต่ใช้อำนาจพระเจ้าแผ่นดินที่บังคับความตามพระบรมเดชาภาพ ฎีกาเหล่านี้มีจำนวนมากเกินกว่า ".....ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จะทรงเป็นพระธุระได้ ฎีกาจึงคอยทางพระองค์ไป รวบรวมเป็นศาลชั้นเหมือนกัน พอครั้งรวบรวมมาเป็นศาลดังนี้เกิดโกลาหลขึ้น ด้วยมีฎีกาอุทธรณ์กรมการฎีกาขึ้นอีก ราษฎรเรียกกันว่า ฎีก์แก่โดยเยาะคือ เกิดอุทธรณ์ใดอีกชั้นหนึ่งแปลกมา คนทั้งเมืองเหมากันว่าส่วนความไม่มีที่สุดแล้วคนที่ต้องถูกเคื้อจรรองกว่าจะได้ความสุกกันนานนักหรือไม่เลย การเฉียมขาดเกิดขึ้นจึงนี้ประมาณถึง 5 ปี คือระหว่าง ร.ศ. 115 และ 119 แต่ในศก 117 ทรงพระกรุณาโปรดมีประกาศเปลี่ยนแปลงตัวกรมการทั้งสำหรับวิธีฎีก์แก่งหาเปลี่ยนไป จนมี 119 การขัดแย้งหลายก็ยังไม่หายไยอย่างไร ปี 119 นั้นเป็นอันตกลงห้ามฎีก์แก่ ให้ฎีกาเป็นศาลสูงสุดในเมืองไทย การแก้ไขนี้ไม่ช้าไปเลย ศาลฎีกาใหม่ที่ทำการอยู่เดี๋ยวนี้นี้รวมมาเป็นศาลมากขึ้นกว่ากรมการเก่า เพราะได้นำพิจารณาแล้ว แลวิธีพิจารณานั้นก็ยกเอาวิธีของศาลมาทุกประการ มีอำนาจตัดสินความได้เป็นเคื้อขาดบังคับได้ทันทีถ้าเรื่องใดควรทอหลุดเกล้าถวายเรื่องใดไม่ควร กรมการฎีกาผู้เดียวเป็นผู้วินิจฉัย ไม่ใช่ตัวความเองตั้งแต่เดิมที่มีอำนาจห้ามการบังคับโดยเขียนหนังสือฉบับเดียวทั้งไว้ที่กรมพระตำรวจเรียกว่า ฎีกาแล้ว ตัวหนีไปไหนได้ไม่มีใครห้ามเท่ากับคุณความทุกคนทำลายศาลและกฎหมายได้ทุกเมื่อไม่ให้มีผล วิธีฎีก์แก่งได้ตรงกับการทำลายกฎหมายซึ่งเป็นหลักของการบัญชาการแผ่นดินให้สำเร็จ แลเป็นการทำลายอย่างดีที่สุดที่จะคิดทำลายได้ ¹

¹ พระเจ้าดึกษาเชอ กรมหมื่นราชบุรุษศิริเรกฤทธิ, พระราชบัญญัติในยุคปัตยุมัน, หน้า 991-992; อนึ่งแม้ในปัจจุบันก็ยังมีกรห้ามฎีกาอยู่ พระธรรมนูญศาลยุติธรรม มาตรา 20 วรรค 2 บัญญัติว่า "คดีใดซึ่งศาลฎีกาได้พิจารณาพิพากษาแล้ว คุณความหาบีสันหิที่จะหลุดเกล้าถวายฎีกาคัดค้านคดีนั้นต่อไปอีกไม"

2. สนธิสัญญาไมเสมอภาคระหว่างประเทศไทยกับมหาอำนาจตะวันตก

อุปสรรคสำคัญในการพิจารณาพิพากษาคดีภายในประเทศไทย ในสมัยนั้นมีผลสืบเนื่องมาจากสิทธิสภาพนอกอาณาเขตอันเกิดขึ้นจากสนธิสัญญาไมเสมอภาคระหว่างประเทศไทยกับมหาอำนาจตะวันตก ชาวจีน เขมร ลาว ญวน และคนไทย นิยมโอนไปเป็นคนในบังคับของคนต่างชาติมาก เพื่อที่จะได้ไม่ต้องขึ้นศาลไทย เมื่อกระทำความผิดศาลไทยก็ไม่มีสิทธิตัดสินคดีเรื่องสิทธิสภาพนอกอาณาเขต จึงเป็นอุปสรรคของความสงบเรียบร้อยและความมั่นคงของประเทศไทย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเร่งปรับปรุงกิจการบ้านเมืองทุกวิถีทาง เพื่อให้ประเทศไทยก้าวหน้าไปสู่ฐานะที่เสมอภาคกับประเทศต่าง ๆ รวมทั้งเรื่องเอกราชในทางศาลของประเทศไทย การที่ประเทศไทยต้องเสียสิทธิสภาพนอกอาณาเขตให้แก่ต่างชาติ เนื่องจากชาวต่างชาติไม่รับรองระเบียบการศาลยุติธรรมของไทย ดังนั้นวิธีที่จะเรียกเอาอธิปไตยทางการศาลกลับคืนมาก็คือ การปฏิรูปประมวลกฎหมายและระเบียบการศาลของไทยให้เป็นหลักแห่งความยุติธรรมที่แท้จริง ในเรื่องนี้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงยึดพระราชโองบายตามแบบอย่างของประเทศญี่ปุ่น ซึ่งเป็นประเทศแรกในภาคตะวันออกที่ไถ่ริเริ่มคิดจัดการกับสิทธิสภาพนอกอาณาเขตของชาวต่างประเทศ โดยวิธีเลือกหาเนติบัณฑิตยสถานแห่งราชอาณาจักร ระเบียบกฎหมายฝรั่งมารับราชการ เป็นที่ปรึกษาาร่วมดำเนินงานกับข้าราชการญี่ปุ่น ในการตรวจชำระกฎหมายของประเทศญี่ปุ่น จัดเข้าระเบียบเรียบเรียงตามแบบแผนทำนองเดียวกับกฎหมายของประเทศในยุโรป ทั้งได้จัดงานด้านศาลยุติธรรมให้มั่นคงเป็นึกแผ่น เมื่อประเทศทั้งปวงเห็นว่ากฎหมายและศาลของญี่ปุ่นเป็นระเบียบแบบแผนดีแล้ว ก็ยอมยกเลิกอำนาจศาลกงสุลให้คนในบังคับของตนขึ้นกับกฎหมายและศาลของญี่ปุ่นตั้งแต่นั้นมา ¹

¹ พระราชปรารภของรัชกาลที่ 5 ในกฎหมายลักษณะอาญา หน้า 5.

ภัยเหตุอันใหญ่ ๆ ซึ่งเป็นวิกฤตการณ์ทางศาลตั้งสองประการดังกล่าวข้างต้น
 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงสถาปนาระทรวงยุติธรรมขึ้น
 เมื่อวันที่ 25 มีนาคม 2434 เพื่อ 1) รวบรวมศาลซึ่งกระจัดกระจายอยู่ตามกระทรวง
 ต่าง ๆ ให้มาขึ้นอยู่กับกระทรวงยุติธรรมเพียงกระทรวงเดียว 2) แก้ไขปัญหาเรื่อง
 ระยะเวลาการทุจริต 3) แก้ไขปัญหาเรื่องคดีความลาซาตั้งศาลและ 4) แยกฝ่าย
 ตุลาการออกจากฝ่ายตุลาการ¹ ในการก่อตั้งกระทรวงยุติธรรมนี้ พระบาทสมเด็จพระ
 จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชปรารภไว้ในที่รัฐมัตร์ไว้ 2 แฉก คือ เรื่อง
 "ศาลสถิตย์ยุติธรรม" และเรื่อง "ทรงพระราชดำริห์สร้างศาลหลวง" ซึ่งบรรจุอยู่
 ในแทนหินแก้วศิลาปฐมฤกษ์ อาคารสถิตย์ยุติธรรม เมื่อ พ.ศ. 2424 ที่ค้นพบใน
 ระหว่างที่กระทรวงยุติธรรมหรืออาคารศาลแพ่งเดิมเพื่อปลูกสร้างใหม่ เมื่อวันที่ 23
 มกราคม พ.ศ. 2503 มีข้อความตอนหนึ่งในที่รัฐมัตร์ซึ่งแสดงถึงพระบรมราชประสงค์
 อันแรงกล้าในอันที่จะประศาสน์คดีสุขและคัมยัคเชญให้แก่ประชาชนและแสดงถึงความ
 สำคัญของศาลยุติธรรมว่า

"ในการทั้งปวงเหล่านี้ การยุติธรรมอันเดียวเป็นภาระที่สำคัญยิ่งใหญ
 เป็น หลัก การชำระตัดสินความทุกโรงศาล เป็นเครื่องประกอบรักษาให้
 ประชาน ความยุติธรรมเป็นไป ถ้าจัดได้ดังนี้เพียงใดประโยชน์ความสุขของราษฎรก็จะเจริญ
 ยิ่งขึ้นเท่านั้น เพราะฉะนั้น จึงได้ทรงพระอุทิศส่วนใดส่วนในพระราชกำหนดกฎหมาย
 เก่าใหม่ แล การที่ ลึกซึ้ง ได้กระทำแต่ก่อน ๆ สืบมาจนทุกวันนี้ จนทราบ
 ระยะเวลาจร แสงตลอดความหนักหน่วงแล้วทรงพระราชพินิจนัยสอบควมกฎหมายอย่างธรรมเนียม
 เนียมในประเทที่ใหญ่ทั้งปวงที่ในทุกวันนี ภาษาปรากฏกันว่า ราษฎรใดความสุขเป็น

¹ การปฏิรูปกฎหมายและการศาล เรื่องเดิม, หน้า 48.

เป็นอย่างยิ่งนั้น ๆ โดยละเอียดตลอดแล้ว ทรงพระราชดำริเห็นว่า การอย่าง
 ธรรมเนียมที่จารณาตัดสินความ มากมายหลายศาล หลายกระทรวง แลผู้มีอำนาจ
 ต่าง ๆ ทั้งปวง บังคับบัญชาจากใจเอาเอง แพบจะทุกกระทรวง พนักงานสืบสน
 ประปนกันกับราชการอื่น ๆ นั้น เป็นเครื่องกักกันให้การยุติธรรมเกิดยาก จำเป็น
 จะต้องจกรวมเข้าให้เป็นแห่งเดียวกัน แลจัดให้ผู้พิพากษา มีอำนาจพนักงานแต่ที่
 จะทูลำรุงรักษายุติธรรมอยู่ฝ่ายเดียวมิให้เกี่ยวในราชการอื่น ๆ ได้คดีเหตุที่เป็น
 ของของการทำงานที่ไม่เป็นธรรมดาเพิ่มเติมเปิดช่องโอกาสของการที่จะให้เจริญในทาง
 ยุติธรรมทุกอย่างที่คิดเห็นได้ ฯลฯ"

พระราชปราชญ์นี้ได้แสดงให้เห็นหลักนิติธรรม (The Rule of Law)
 ในการบริหารราชการแผ่นดินไทยซึ่งสอดคล้องกับธรรมเนียมของนานาประเทศในสมัย
 นั้นคือ การที่ศาลสถิตยุติธรรมเท่านั้นมีอำนาจอิสระ และเด็ดขาดในการตัดสินข้อพิพาท
 ตามกฎหมายของบ้านเมือง ¹

ประกาศกระทรวงยุติธรรมวันที่ 25 มีนาคม ร.ศ. 110 (พ.ศ. 2434)
 ได้กำหนดเกี่ยวกับเรื่องกระทรวงยุติธรรมและศาลดังต่อไปนี้ ²

¹ เรื่องเดียวกัน หน้า 47.

² พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวิมลฉัตร, เรื่องเดิม, หน้า 273 - 275; ประกาศตั้ง
 กระทรวงยุติธรรม ลงวันที่ 25 มีนาคม ร.ศ. 110, ราชกิจจานุเบกษา ฉบับ
 วันที่ 10 เมษายน 111 หน้า 200.

1. กระทรวงยุติธรรมนี้ เสนาบดีเป็นประธาน เพื่อจะได้บังคับแก้ไข ข้อของมีในคดี และรับผิดชอบให้การพิพากษาและพิจารณาเป็นไปโดยสะดวกและเป็น การยุติธรรมหน้าที่แผนกหนึ่งทางหาก จากการพิพากษาและพิจารณาคดีนั้น

2. สรรพคดีทั้งปวงที่ได้พิจารณาอยู่ในกระทรวงต่าง ๆ คือ ศาลนครบาล 1 ศาล แพ่งเกษม 1 ศาลแพ่งกลาง 1 ศาลกรมวัง 1 ศาลอาญานอก 1 ศาลอุทธรณ์ กรม มหาคไทย 1 ศาลกรมนา 1 ศาลกรมทาสหวง 1 ศาลกรมทาสชาย 1 ศาลกรมทาสวา 1 ศาลทางประเทศ 1 ศาลราชตระกูล 1 ศาลมณฑก 1 ศาลสรรพากร 1 ศาลธรรมการ 1 รวมทั้งศาลฎีกาค่ายเป็น 16 ศาล กับศาลฝ่ายพระราชวังบวร ๆ ที่ตั้งอยู่ในกรุงเทพฯ ได้พิจารณาคดีทั้งปวง และที่ขึ้นอยู่แก่อธิบดีกรมต่าง ๆ นั้น ให้ยกคดีเหล่านี้แก่ผู้พิพากษา ธรรมดาการ ให้กระทรวงศาลทั้งปวงมารวมยังศาลสถิตยุติธรรมที่ตั้งขึ้นเป็นกระทรวง ใหญ่ ได้บังคับทั้งปวงเป็นแห่งเดียวกัน

3. ศาลทั้งปวงที่ได้พิจารณาคดีมาแต่เดิมนั้น มากกว่าสมควรแก่การ ปัจจุบันนี้ไม่ไหวแบ่งคดีศาลเหล่านี้เสียบ้าง รวมกันบ้าง ให้คงมีเป็นศาลใหญ่อยู่แค่ 7 ศาล คือ ยกศาลฎีกาเรียกเป็นศาลอุทธรณ์คดีหวง 1 ศาลอุทธรณ์มหาคไทยเป็นศาล อุทธรณ์คดีวัง 1 ศาลนครบาลกับศาลอาญานอกรวมกันเรียกว่า ศาลพระราชอาญา 1 ศาลแพ่งเกษม ศาลกรมวัง ศาลกรมนา รวมกันเรียกว่า ศาลแพ่งเกษม 1 ศาลแพ่ง กลาง ศาลกรมทาสหวง ศาลกรมทาสชาย ศาลกรมทาสวา ศาลธรรมการ ศาลราช ตระกูล รวมกันเรียกว่า ศาลแพ่งกลาง 1 ศาลสรรพากร ศาลมณฑก รวมกันเรียก ว่า ศาลสรรพากร 1 ศาลทางประเทศคามเดิม 1 รวมเป็น 7 ศาลเท่านั้น

4. ราษฎรที่มีอรรถคดีทุกวัน บางคนก็ไปฟ้อง ณ ศาลหวง บางคน ก็ทำเรื่องราวยื่นต่ออธิบดีเจ้ากระทรวงศาลต่าง ๆ เป็นการยุ่งก้าวกาย มีเหตุที่แย่ง

กระทรวงกันเป็นต้น เพราะฉะนั้น จึงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งกระทรวงฟ้องขึ้นใน
กระทรวงยุติธรรมอีกกรมหนึ่ง สำหรับฟ้องและเรื่องราวทั้งปวงของราษฎรนี้จะเกิด
ขึ้นใหม่ ให้ผู้ประทับฟ้องประทับไปยังศาลทั้ง 7 นั้น ให้ถูก控告ด้วยพระธรรมนูญ
และตามรูปความที่เป็นแพ่ง หรืออาญามีให้ประทับตามความเป็นพิเศษแห่งบุคคล
ดังเป็นมาแต่เดิมและห้ามมิให้ราษฎรนี้มีอรรถคดีไปทำเรื่องรายอื่นขอรับคดี
เจ้ากระทรวงและกรมอื่น ๆ เว้นไว้แต่เรื่องราวร้องทุกข์ หรือร้องกล่าวด้วย
เรื่องในกระทรวงนั้น

5. เมื่อยกศาลฎีกาไปเป็นศาลอุทธรณ์คดีที่หลวงในกระทรวงยุติธรรม
สำหรับพิจารณาความอุทธรณ์คำพิพากษาคัดสินของศาลชั้นนั้นแล้ว ให้ยกฎีกาทั้งปวง
ที่ยังค้างอยู่ไปพิจารณาทั้งสิ้น ส่วนที่จะเป็นฎีกาต่อไปนั้น ให้ราษฎรทูลเกล้าฯ ถวาย
ฎีกาได้ แต่ในการกล่าวโทษ (1) คำพิพากษาศาลอุทธรณ์คดีที่หลวง และศาลอุทธรณ์
คดีราษฎรและ (2) กล่าวโทษเสนาบดีเจ้ากระทรวงทั้งปวง หรือ (3) ในข้อความ
ร้องทุกข์ที่ไม่เกี่ยวในเรื่อง เป็นความฎีกาชนิดนี้เป็นอย่างสูงสุดที่ควรได้รับพระบรมราช
วินิจฉัยในคดีนี้มีเหตุจะต้องพิพากษาพิจารณาไต่สวนต่อไปจะได้โปรดเกล้าฯ ทรง
ตั้งองคมนตรีเป็นครั้งเป็นคราวให้ชำระไต่สวนหรือเรียงความเห็นทูลเกล้าฯ ถวาย
เป็นการพิเศษ หรือจะโปรดเกล้าฯ ให้ประชุมเสนาบดีปรึกษา คัดเลือกความอื่นนอกจาก
นี้ห้ามมิให้ราษฎรทำฎีกาทูลเกล้าฯ ถวาย"

ในท้ายประกาศนี้มีข้อ 7 และข้อ 8 ว่าด้วยค่าธรรมเนียมความ และมีพิกัก
อัตราค่าธรรมเนียมความอยู่ข้างท้าย

ดังนั้นตั้งแต่วันที่ 25 มีนาคม ร.ศ. 110 (พ.ศ. 2434 เป็นต้นมา)
ประเทศไทยมีศาลอยู่ในกรุงเทพฯ เพียง 7 ศาล ดังในประกาศข้อ 4 ที่กล่าวมาแล้ว
ข้างต้น ศาลทั้ง 7 มีดังต่อไปนี้ คือ

1. ศาลฎีกาเรียกเป็นศาลอุทธรณ์คดีหลวง
2. ศาลอุทธรณ์มหาดไทยเป็นศาลอุทธรณ์คดีราษฎร
3. ศาลนครบาลกับศาลอาญานอก รวมกันเรียกว่า ศาลพระราชอาญา
4. ศาลแพ่งกลาง ศาลกรมทากลาง ศาลกรมทนาย ศาลกรมทนาย
ศาลธรรมการ ศาลราชตระกูล รวมกันเรียกว่า ศาลแพ่งกลาง
5. ศาลแพ่งเกษม ศาลกรมวัง ศาลกรมนา รวมกันเรียกว่า ศาลแพ่งเกษม
6. ศาลสรรพากร ศาลมรฎก รวมกันเรียกว่า ศาลสรรพากร
7. ศาลต่างประเทศ

นอกจากนี้ไต่ตั้งกรมรับฟ้องชั้นในกระทรวงยุติธรรมอีกกรมหนึ่ง สำหรับฟ้อง
และรับเรื่องราวของราษฎร แล้วใหญ่ประทับฟ้องประทับไปยังศาลทั้ง 7 นั้นให้ถูกเป็น
พิเศษแห่งบุคคล ดังเป็นมาแล้วแต่เดิม และห้ามมิให้ราษฎรที่มีอรรถคดีไปทำเรื่องราว
ยื่นขอรับคดี เจ้ากระทรวง และกรมอื่น ๆ เว้นไว้แต่เรื่องราวร้องทุกข์หรือร้องกล่าว
ควยเรื่องในกระทรวงนั้น ๆ

เมื่อยกศาลฎีกาไป เป็นศาลอุทธรณ์คดีหลวงในกระทรวงยุติธรรมแล้ว สำหรับ
การพิจารณาความอุทธรณ์คำพิพากษาคัดสินของศาลล่างนั้น ให้ยกฎีกาทั้งปวงที่ยังค้าง
อยู่ไปพิจารณาดำเนินคดี ส่วนความที่จะเป็นฎีกาต่อไปนี้ ให้ราษฎรทูลเกล้าฯ ถวาย
ฎีกาได้ แต่ในการกล่าวโทษคำพิพากษาศาลอุทธรณ์คดีหลวงและศาลอุทธรณ์คดีราษฎร
และกล่าวโทษเสนาคดีเจ้ากระทรวงทั้งปวง หรือในข้อความร้องทุกข์ที่ไม่เกี่ยวใน
เรื่องเป็นความฎีกาที่ควรจะได้รับพระบรมราชวินิจฉัยในคดีนั้น ถ้ามีเหตุที่จะต้อง
พิพากษาพิจารณาใดส่วนต่อไป จะได้โปรดเกล้าฯ ทรงตั้งองคมนตรี เป็นครั้งคราว
ให้ชำระใดส่วนใดเรียงความเห็นทูลเกล้าฯ ถวายเป็นการพิเศษ ฤจะโปรดเกล้าฯ
ให้ที่ประชุมเสนาคดีปรึกษาตัดสินความอื่น นอกจากนี้ ห้ามมิให้ราษฎรทูลเกล้าฯ

ถวายข้อพิงสังเกตุคือ ฎีกาชนิดนี้มีโคขึ้นอยู่กับกระทรวงยุติธรรม อนึ่ง เมื่อ
กรรมการองคมนตรีมาทำหน้าที่เป็นศาลชั้นในภายหลัง ก็ได้เกิดมีการฎีกา อุทธรณ์
กรรมการฎีกาชั้นอีกชั้นหนึ่ง ดังที่ได้เคยกล่าวมาแล้วเกี่ยวกับเรื่องฎีกา

ต่อมาในปี ร.ศ. 111 (พ.ศ. 2435) ได้มีการเปิดศาลสถิตยุติธรรมชั้น
โดยมีประกาศกระแสพระบรมราชโองการฉบับหนึ่ง ว่าด้วย "การ เปิดศาลสถิตยุติ
ธรรม ร.ศ. 111" ซึ่งมีข้อความดังต่อไปนี้

1. ใยกเด็กศาลอุทธรณ์คดีหลวง ให้เอาความอุทธรณ์ที่ยังค้าง
พิจารณาอยู่ในศาลนั้นมารวมพิจารณาในศาลอุทธรณ์คดีราษฎร ถ้าราษฎรจะอุทธรณ์
จากศาลนี้ให้หลุดเกล้าฯ ถวายฎีกาโดยตรง
2. ตั้งศาลราชทัณฑ์พิเจกชั้นอีกศาลหนึ่ง เพื่อช่วยแบ่งเบาความอาญา
ทั้งปวงที่ไต่รับใหม่ และความอาญาที่ค้างค้างอยู่ในศาลพระราชอาญา โดยให้ศาลทั้ง
สองแบ่งกันไปตามสมควร ¹
3. ยกเลิกกรมรับฟ้อง ราษฎรที่มีอร รดคดีให้ฟ้องไปยังศาลโดยตรง
โดยตั้งศาลเป็นเจ้าพนักงานศาลรับฟ้องประจำศาลทุกศาล ²

จะเห็นได้ว่าใน พ.ศ. 2435 ศาลไทยจึงเหลืออยู่เพียง 6 ศาล

¹ ศาลนี้ไต่ยกเลิกไปในปี พ.ศ. 2438

² ประมุข สวัสดิ์มงคล คำสอนชั้นปริญญาตรี ธรรมนุญศาลยุติธรรม,
โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พ.ศ. 2508 หน้า 12.

และในปี 2435 นี้เอง ได้มีการจัดตั้งศาลไปรษณีย์ขึ้นในสังกัดกระทรวงยุติธรรม แทนกองตระเวนที่ขึ้นอยู่กับกระทรวงนครบาล ในปีต่อมาตั้งอีก 3 ศาล เป็นศาลที่พิจารณาคดีอาญาเพียงสุโทษ หรือโทษเข็ญเพียง 50 ที่ ลงมาหรือจำคุก 6 เดือน หรือปรับใหม่ 2 ชั่ง ลงมา หรือชำระคดีความแพ่งที่มีทุนทรัพย์ 2 ชั่ง ลงมา และใน พ.ศ. 2436 ได้ยุบศาลไปรษณีย์เหลือเพียง 3 ศาล ¹

สำหรับศาลกรมวังนี้ แม้วารวมเข้ามาสังกัดกระทรวงยุติธรรมตามประกาศตั้งกระทรวงยุติธรรม แต่ต่อมา พ.ศ. 2438 กลับตั้งขึ้นใหม่โดยพระราชกฤษฎีกาที่ 6 ลงวันที่ 8 มิถุนายน ร.ศ. 114 ว่าเป็นกระทรวงวังมีอำนาจบังคับบัญชาตัดสินความที่เกี่ยวกับคนในพระบรมมหาราชวัง ภายหลังจากได้มีการจำกัดอำนาจศาลดังกล่าวลงเหลือเพียง (1) ชำระความซึ่งจำเลยเป็นคนท่งห้ามออกจากพระราชฐานไม่ได้ (2) ความเกิดในพระราชวัง ²

ข้อที่น่าสังเกตอีกประการหนึ่ง คือ ศาลที่รวมเข้ามาสังกัดกระทรวงยุติธรรมในครั้งนั้น เป็นศาลในกรุงเทพฯ เท่านั้น ส่วนศาลหัวเมืองยังมิได้สังกัดกระทรวงยุติธรรมอย่างใดก็ดี อุทธรณ์จากศาลหัวเมืองเข้ามายังศาลอุทธรณ์กรุงเทพฯ พระธรรมมุนีศาลหัวเมือง ร.ศ. 114 ยังคงแยกศาลหัวเมืองไปสังกัดกระทรวงมหาดไทย และกระทรวงนครบาล ³ ต่อมาใน พ.ศ. 2438 เมื่อได้มีการจัดระเบียบราชการศาลในกรุงเทพฯ เข้ารูปตั้งแล้ว จึงได้เริ่มต้นจัดการปรับปรุงกิจการศาล

¹ พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์, เรื่องเดิม, หน้า 181-191.

² ประมุข สวัสดิมงคล, เรื่องเดิม, หน้า 13.

³ เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน

หัวเมือง เพื่อเตรียมที่จะให้เข้ามาตั้งกักระทรวงยุติธรรมเช่นเดียวกับศาลใน
 กรุงเทพฯ โดยได้มีการตราพระราชบัญญัติตั้งข้าราชการหลวงพิเศษสำหรับจัดการแก้ไข
 ธรรมเนียมศาลยุติธรรมหัวเมืองทั้งปวง ร.ศ. 115 ให้อำนาจข้าหลวง ข้าหลวง
 พิเศษรับอุทธรณ์ได้เอง และมีอำนาจหน้าที่เยี่ยมเยียนศาลหัวเมืองและตรวจตรา
 การงาน จัดการแก้ไขกิจการของศาลหัวเมืองให้เป็นไปโดยถูกต้องตามพระธรรมนูญ
 ศาลหัวเมือง

พระธรรมนูญศาลยุติธรรม ร.ศ. 127 ได้จัดแบ่งศาลออกเป็นสามแผนก
 กล่าวคือ (1) ศาลฎีกา รับผิดชอบโดยตรงของคพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
 (2) ศาลสถิตยุติธรรมกรุงเทพฯ และ (3) ศาลหัวเมือง ศาลสองแผนกหลังนี้
 ขึ้นอยู่ในกระทรวงยุติธรรม

ส่วนศาลหัวเมืองนั้น ในวันที่ 20 กันยายน ร.ศ. 115 ได้มีพระธรรมนูญ
 ศาลหัวเมือง ร.ศ. 115 ซึ่งว่าด้วยการจัดศาลหัวเมือง จึงมีใจความสำคัญดังต่อไปนี้

1. ในหัวเมืองมีศาลประจำ 3 ศาล คือ (1) ศาลมณฑล (2) ศาล
 เมือง (3) ศาลแขวง ก็มีศาลพิเศษซึ่งจัดตั้งเป็นครั้งเป็นคราว เว้นแต่ในหัวเมือง
 จังหวัดกรุงเทพฯ ศาลหลวงเป็นศาลมณฑล อยู่แล้วจึงให้มีแต่ศาลเมืองกับศาลแขวง
 มีศาลพิเศษซึ่งจัดตั้งเป็นครั้งคราวเหมือนกองไตสวน
2. ศาลมณฑลมีอธิบดีผู้พิพากษา 1 กับผู้พิพากษาอื่นรวมกันไม่ต่ำกว่า
 3 นาย บังคับคดีไต่ลอคเขตมณฑล ศาลเมืองมีอำนาจลอคเขตเมืองและศาลแขวง
 มีอำนาจลอคเขตแขวง

พระบรมมณูศาลหัวเมืองนี้ ในพ.ศ. 2440 ได้มีการแก้ไขมาตรา 7 กับ
มาตรา 16 คือ กำหนดให้ศาลแขวงมีสองชั้น และมีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีได้
สูงต่ำผิดกัน

เมื่อได้ตราพระบรมมณูศาลหัวเมืองขึ้นแล้ว ในปี .ร.ศ. 115 จึงได้เริ่ม
ต้นจัดการกับศาลหัวเมือง เพื่อในที่สุดจะได้รวบรวมให้มาสังกัดกระทรวงยุติธรรม
เช่นเดียวกับศาลในกรุงเทพฯ โดยออก พระราชบัญญัติตั้งข้าหลวงพิเศษ สำหรับ
จัดการแก้ไขธรรมเนียมศาลยุติธรรมหัวเมืองทั้งปวงขึ้น เมื่อวันที่ 21 กันยายน
2439 พระราชบัญญัตินี้ มีใจความสำคัญคือ ตั้งข้าหลวงพิเศษขึ้นคณะหนึ่ง ประกอบ
ด้วยข้าหลวงจากกระทรวงยุติธรรม 3 นาย สมุหเทศาภิบาล 1 นาย ผู้ว่าราชการเมือง
ซึ่งกระทรวงยุติธรรมตั้งขึ้นไว้อีก 1 นาย รวมเป็น 5 นาย ทำการจัดศาลในมณฑล
นั้น ๆ ให้เป็นศาลที่มีผู้พิพากษาและการพิจารณาเป็นระเบียบเรียบร้อย คณะข้าหลวง
พิเศษจัดศาลนี้ ได้ออกจัดศาลที่ละมณฑล ๆ จนทั่วราชอาณาจักรตามประกาศลงวันที่
30 มีนาคม พ.ศ. 2450 ได้ตั้งศาลมณฑลพายัพและศาลมณฑลมหाराษฎร์ เป็นที่สุด
จึงได้ประกาศยกเลิกข้าหลวงพิเศษประจำมณฑลเสีย และตั้งตำแหน่งข้าหลวงพิเศษ
ศาลยุติธรรมขึ้นแทน มีอำนาจพิจารณาพิพากษารรคดีแพ่งอาญาและตรวจตรา
ระเบียบราชการศาล แนะนำครอบงำผู้พิพากษาคฤหาการได้ทุกหัวเมือง ในพ.ศ.
2450 ศาลทั้งหลายจึงรวมเข้าอยู่ในกระทรวงยุติธรรมทั้งหมด

สรุปเรื่องศาลในกระทรวงยุติธรรมทั้งหมดในสมัยรัชกาลที่ห้า ได้ย่อ ๆ คือ
ศาลที่อยู่ในกระทรวงยุติธรรมแบ่งออกเป็นสองแผนกคือ

1. ศาลสถิตยุติธรรมในกรุงเทพฯ แบ่งออกเป็น

- 1.1 ศาลฎีกา
 - 1.2 ศาลอุทธรณ์
 - 1.3 ศาลพระราชอาญา
 - 1.4 ศาลแพ่ง
 - 1.5 ศาลต่างประเทศ และศาลคดีต่างประเทศ
 - 1.6 ศาลไปรษณีย์
2. ศาลหัวเมือง แบ่งออกเป็น
 - 2.1 ศาลมณฑล
 - 2.2 ศาลเมือง
 - 2.3 ศาลแขวง

ใน พ.ศ. 2460 มีการประกาศใช้พระธรรมนูญศาลทรัพย์สินฯ ได้มีการจัดตั้งศาลเพิ่มขึ้นในสนามสถิตยัตถุกรรมอีกศาลหนึ่ง เรียกว่า "ศาลทรัพย์สินฯ" เป็นกระทรวงศาลมีอำนาจตลอดอาณาจักรรับบังคับบัญชาสรรพกรณีทรัพย์สินฯ คือ เรือใหญ่และสินค้าของลงระวาง ฯลฯ ส่วนการที่จะเปิดทำการหรือตั้งผู้พิพากษาประจำศาลขึ้นเมื่อใดนั้น จะได้มีประกาศพระบรมราชโองการ เป็นคราว ๆ ไป¹

กิจการศาลในสมัยนั้น แม้จะมีลักษณะที่นับได้ว่าเทียบเท่าศาลแห่งประเทศที่เป็นเอกราชทั้งหลายก็ดี แต่ก็ยังหาได้มีเอกราชอันสมบูรณ์ทุกประการไม่ เพราะยังต้องมีศาลต่างประเทศและศาลคดีต่างประเทศสำหรับพิจารณาพิพากษาคดีเกี่ยวกับคนต่างประเทศบางจำพวกเช่นเดียวกับที่เริ่มมาแต่เริ่มแรก การจัดตั้งศาลต่างประเทศ

¹ สัญญา ธรรมศักดิ์ เรื่องเดิม หน้า 11.

และวิธีการพิจารณาในศาลต่างประเทศที่มีข้อผูกพันอยู่กับสัญญาทางพระราชไมตรี
หลายประการ อันเป็นเหตุประเทศไทยเสียเปรียบในเรื่องเอกราชทางศาล

การเรียกร้องเอกราชในการศาลคืนในสมัยรัชกาลที่ 6

เมื่อเรื่องเกี่ยวกับอำนาจศาลไทยที่เกี่ยวข้องกับต่างประเทศ มีทั้งรูปแบบ
ศาลกงสุลและศาลต่างประเทศดังกล่าวมาแล้วข้างต้น ซึ่งมีลักษณะไม่เสมอภาคกัน
อยู่มาก และไม่สมกับกาลสมัยเพราะ ประเทศไทยในสมัยปลายรัชกาลที่ 5 ถึงสมัย
รัชกาลที่ 6 มีลักษณะแตกต่างกับสมัยรัชกาลที่ 4 เป็นอย่างมาก จากความไม่เหมาะสม
หลายประการ เช่น

1. การที่บุคคลที่อยู่ในประเทศไทยมิได้ขึ้นศาลไทยทั้งหมด ด้วยเหตุ
นี้ข้อจำกัดทางสนธิสัญญาเป็นการบั่นทอนอำนาจอธิปไตยของประเทศไทย
2. การที่ประเทศต่าง ๆ ที่มีศาลกงสุลอยู่ในประเทศไทยใช้กฎหมาย
ของตน ทำให้เกิดความไม่เสมอภาคในกรณีเดียวกัน มีบทกฎหมายใช้บังคับ
อยู่หลายฉบับต่าง ๆ กัน และแบ่งแยกบุคคลในการใช้กฎหมายทำให้เกิดความไม่
ยุติธรรมขึ้น
3. ความยุ่งยากเนื่องจากความเข้าใจผิดและความระหองระแหง
ในระหว่างเจ้าหน้าที่ไทย และพนักงานเจ้าหน้าที่ต่างประเทศของศาลกงสุลเกิดขึ้น
เนื่อง ๆ
4. ความสิ้นเปลืองเป็นภาระมากแก่ประเทศไทยที่จะต้องจ่ายเงิน
เดือนแก่ผู้พิพากษาชาวต่างประเทศ หรือที่ปรึกษากฎหมายชาวยุโรปในศาลต่างประเทศ
5. การเสียเปรียบตามข้อสัญญากับต่างประเทศ เรื่องที่ปรึกษากฎหมาย
ชาวยุโรป ซึ่งไม่มีทางแก้ไขแม้จะได้ใช้ประมวลกฎหมายแล้ว

เนื่องจากความไม่เหมาะสมเกี่ยวกับการศาลของประเทศไทย ในสมัยนั้น จึงกล่าวได้ว่าข้างต้น เมื่อมีการประกาศสงครามโลกครั้งที่ 1 ประเทศไทยภายใต้การนำของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ประกาศสงครามกับประเทศเยอรมัน ออสเตรีย-ฮังการี เมื่อ พ.ศ. 2460 และส่งกองทหารอาสาสมัครออกไปยุโรป เพื่อช่วยฝ่ายสัมพันธมิตรโดยหวังว่าประเทศต่าง ๆ ฝ่ายสัมพันธมิตรคงจะเห็นใจประเทศไทยและเพื่อความยุติธรรมคงจะยอมแก้ไขความไม่เหมาะสมที่เป็นอยู่ภายในประเทศไทย ในเวลานั้นโดยยอมให้ประเทศไทยได้อำนาจศาลกลับคืนมาทั้งหมด ซึ่งการนี้ประเทศไทยได้เคยพยายามมานานแล้วที่จะขอแก้ไข แต่ไม่เป็นผลสำเร็จ

เมื่อสงครามโลกครั้งที่หนึ่งสิ้นสุดลง มีผลให้อำนาจศาลสูงสุดของประเทศเยอรมันและออสเตรีย-ฮังการี ในประเทศไทยสิ้นสุดลงด้วย ตามข้อ 135 แห่งสนธิสัญญาแวร์ซายส์ (The Treaty of Versailles) ลงวันที่ 27 มิถุนายน ค.ศ. 1919 (พ.ศ. 2463) โดยฝ่ายเยอรมันยอมรับว่า หนังสือสัญญาทางพระราชไมตรีอนุสัญญาและความตกลงระหว่างเยอรมันกับสยามตลอดจนสิทธิและเอกสิทธิ์ต่าง ๆ ตามสัญญาหรือข้อตกลงเหล่านี้ รวมทั้งสิทธิที่ไม่ต้องอยู่ภายใต้อำนาจอศาลไทยด้วยนั้น เป็นอันสิ้นสุดลงในวันที่ 22 กรกฎาคม ค.ศ. 1927 (พ.ศ. 2460) เป็นต้นไป ¹

¹ Article 135, WGermany recognises that all Treaties, Conventions and Agreements between her and Siam, and all rights, title and privileges derived therefrom, including all rights of extraterritorial jurisdictions, terminated as from July 22, 1917.

The Treaty of Versailles.

ในสัญญาสันติภาพ (Treaty of Peace) กับออสเตรีย ลงวันที่ 10 กันยายน ค.ศ. 1916 (พ.ศ. 2462) ข้อ 110 และสัญญากับฮังการี ลงวันที่ 4 มิถุนายน ค.ศ. 1920 (พ.ศ. 2463) ข้อ 94 ก็มีข้อความเกี่ยวกับข้อ 135 แห่งสนธิสัญญาแวร์ซายส์¹

ดังนั้น ตั้งแต่วันที่ 22 กรกฎาคม พ.ศ. 2460 ประเทศไทยกับมีอำนาจการศาลอย่างบริบูรณ์เท่าที่เกี่ยวกับคนเยอรมัน ออสเตรีย-ฮังการี

ต่อมาหาประเทศอีกประเทศหนึ่ง คือ ประเทศสหรัฐอเมริกา ได้มีความเห็นใจประเทศที่ต้องทำสัญญากับกับเอกราชทางศาลของตนเองในกาลก่อน จึงได้ยินยอมเปลี่ยนสนธิสัญญาใหม่กับประเทศไทย เมื่อ ค.ศ. 1920 (2463) รับรองเอกราชเท่าเทียมกันและยินยอมที่จะให้คนอเมริกันที่อยู่ในประเทศไทยปฏิบัติตามกฎหมายไทยเช่นเดียวกับคนไทยสหรัฐอเมริกากับประเทศไทยได้ทำพิธีสาร (Protocol) กันไว้เป็นพิเศษ รับรองเอกราชในสารของไทยไว้อย่างสมบูรณ์ แต่มีข้อสงวนไว้ว่าจนกว่าประเทศไทยจะได้ประกาศใช้ประมวลกฎหมายและประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์

ต่อมาใน พ.ศ. 2466 ประเทศญี่ปุ่น ได้ทำสัญญากับประเทศไทยทำนองเดียวกับประเทศสหรัฐอเมริกา (พ.ศ. 2463) ในเรื่องการขอมอบนออำนาจศาลให้แก่ประเทศไทย

¹ Austria (Hungary) recognises, so far as she concerned, that all Treaties, Conventions and Agrerments between the former Aus-tro-Hungarian Monarchy and Siam, and all rights, litle and privileges derived therefrom, including all rights of extraterritorial jurisdiction, terminated as July 22, 1917.

นับแต่ประเทศไทยได้ทำสัญญาใหม่กับอเมริกาแล้ว ประเทศไทยก็ได้พยายาม ทบทวนและร้องขอประเทศต่าง ๆ ในยุโรป เพื่อให้ทำสัญญามิใหม่ตามทำนอง เดียวกันที่ประเทศไทยได้ทำกับประเทศสหรัฐอเมริกาและญี่ปุ่น แต่ประเทศในยุโรป ก็นิ่งเฉย เนื่องจากความไม่สมัครใจจะสละเอกราชที่ต่าง ๆ ตามที่มีอยู่ประกอบ ทั้งยังไม่ทราบแท้จริงถึงเหตุการณ์ของประเทศไทยในสมัยนั้น การที่จะดำเนินการ เจริญจากกันที่กรุงเทพฯ ซึ่งห่างไกลจากประเทศเหล่านั้นคงไม่สำเร็จผล ประเทศไทย จึงได้ให้พระยาภักดีฉานไมตรี (คอกเตอร์ ฟรานซิส บี แชร) ที่รักษาราชการ ต่างประเทศ เป็นผู้แทนออกไปยุโรป เพื่อดำเนินการ เจริญแก้ไขสัญญากับประเทศ ต่าง ๆ ในยุโรป โดยให้ความร่วมมือกับข้าราชการสถานทูตไทยที่เกี่ยวข้อง ในที่สุด ประเทศไทยได้ทำสัญญาใหม่กับประเทศดังต่อไปนี้

1. ฝรั่งเศส	สัญญาลงวันที่	14	กุมภาพันธ์	ค.ศ. 1925 (พ.ศ. 2468)
2. เนเธอร์แลนด์	" "	8	มิถุนายน	ค.ศ. 1925 (พ.ศ. 2468)
3. อังกฤษ	" "	14	กรกฎาคม	ค.ศ. 1925 (พ.ศ. 2468)
4. สเปน	" "	3	สิงหาคม	ค.ศ. 1925 (พ.ศ. 2468)
5. โปรตุเกส	" "	14	สิงหาคม	ค.ศ. 1925 (พ.ศ. 2468)
6. เคนมารัก	" "	1	กันยายน	ค.ศ. 1925 (พ.ศ. 2468)
7. สวีเดน	" "	19	ธันวาคม	ค.ศ. 1925 (พ.ศ. 2468)
8. อิตาลี	" "	9	พฤษภาคม	ค.ศ. 1926 (พ.ศ. 2469)
9. เบลเยียม	" "	13	กรกฎาคม	ค.ศ. 1926 (พ.ศ. 2469)
10. นอร์เวย์	" "	16	กรกฎาคม	ค.ศ. 1926 (พ.ศ. 2469)

สัญญาทั้งหมดนี้ยอมผ่อนผันอำนาจศาลให้แก่ประเทศไทยตามทำนองเดียวกันกับ สัญญาระหว่างประเทศและประเทศสหรัฐอเมริกา ดังกล่าวข้างต้น

ถึงแม้ว่าประเทศทั้งหลายจะยอมทำสัญญากับประเทศไทยเรื่องการถอนตัว
อำนาจศาลแล้วก็ตาม แต่ประเทศทั้งหลายยังคงสงวนสิทธิที่จะถอนคดีที่คนของ
ประเทศนั้น ๆ เป็นจำเลยได้ภายในเวลา 5 ปี นับจากเวลาที่ประเทศไทยประกาศ
ใช้ประมวลกฎหมายครอบครัวแล้ว ดังนั้นทราบเท่าที่ต่างประเทศมีสิทธิถอนคดีไปจาก
อำนาจศาลไทย หรือการที่ฝ่ายไทยจำต้องมีที่ปรึกษาของต่างประเทศมานั่งพิจารณา
ในคดีบางประเภทด้วย ตราบนั้นยอมถือไม่ว่าเขาจะ ในการศาลมีอยู่โดยสมบูรณ์
แต่ก็มีเหตุผลที่ว่าประเทศไทยยอมให้ประเทศที่ยอมแก้ไขสนธิสัญญากับเรามีสิทธิ
จะถอนคดีไปชำระเสียเองนั้นก็เนื่องด้วย เป็นการประกันแห่งความยุติธรรม
กล่าวคือ ถ้าคนของประเทศคู่สัญญาเหล่านั้น เป็นจำเลยหรือผู้ต้องหา คดีว่าประเทศ
นั้น ๆ เห็นว่าศาลของประเทศดำเนินการพิจารณาไปโดยไม่ยุติธรรมแล้ว ประเทศ
ไทยก็ยอมให้ถอนคดีจากศาลไทยไปชำระคดีที่ศาลสูงสุดของประเทศนั้นได้ตามที่เห็น
ว่ายุติธรรม ในระยะเวลานั้น ระบอบการศาลของประเทศไทยได้เจริญพอสมควร
และมีผู้พิพากษาที่มีความรู้ความสามารถที่สำเร็จวิชากฎหมายจากโรงเรียนกฎหมาย
ทั้งในและนอกประเทศแล้ว ดังนั้นการที่ประเทศไทยยอมให้มีสิทธิถอนคดีไปจากศาล
ไทยได้ จึงมิใช่เป็นเรื่องที่น่าวิตก และตั้งแต่ได้มีการทำสนธิสัญญามายังไม่ปรากฏ
ว่ามีเหตุหรือก่งสูงสุดของประเทศใดใช้สิทธิถอนคดีเลย

ดังนั้น ระเบียบการศาลต่างประเทศเป็นอันสิ้นสุดลงในวันที่ประเทศไทยใช้
ประมวลกฎหมายไทยครบถ้วนแล้ว 5 ปี คือวันที่ 1 ตุลาคม 2483 คดีที่ยังค้าง
พิจารณาอยู่ในศาลต่างประเทศในวันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2478 ก็ให้โอนคดีไป
พิจารณาพิพากษาที่ศาลไทยธรรมดา แต่หากให้คงพิจารณาพิพากษาไปตามระเบียบ
วิธีพิจารณาที่วางไว้ในศาลต่างประเทศ¹ รัฐบาลไทยได้ยกเลิกสนธิสัญญาไปยัง

¹ หลวงสิทธิสยามการ, เรื่องเดิม หน้า 114.

ประเทศทั้งหลาย เมื่อวันที่ 5 พฤศจิกายน 2476 แล้วเริ่มเจรจากับประเทศอังกฤษ ฯ ได้ขอสละสิทธิถอนคดีเป็นประเทศแรก เมื่อวันที่ 23 พฤศจิกายน 2478 ประเทศอื่น ๆ ก็พากันสละสิทธิถอนคดีเช่นเดียวกัน โปตุเกสเป็นประเทศสุดท้ายที่สละสิทธิถอนคดี เมื่อ พ.ศ. 2482 ฝรั่งเศสเป็นประเทศสุดท้ายที่ให้สัตยาบันในสนธิสัญญาใหม่ เมื่อวันที่ 27 มกราคม 2483 นับตั้งแต่วันนั้นมาสิทธิสภาพนอกอาณาเขตทั้งหมดไปจากประเทศไทย หลังจากประเทศไทยต้องเสียสิทธิสภาพนอกอาณาเขตเป็นเวลาทั้งสิ้นถึง 83 ปีเศษ การต่อสู้กันรบเพื่อให้ได้เอกราชในการศาลคืนมาเป็นผลสำเร็จก็โดยเพราะปรีชาสามารถของพระมหากษัตริย์ประมุขของชาติ เมื่อเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้วรัฐบาลต่าง ๆ ในระบอบการปกครองใหม่ก็ดำเนินรอยตามพระราชนโยบายนั้นจนเป็นผลสำเร็จซึ่ง เป็นผลทำให้ประเทศไทยมีสิทธิในอำนาจอธิปไตยคือ สิทธิที่จะมีอำนาจอศาล (right of jurisdictions) อย่างเป็นทางการโดยปราศจากการแทรกแซงจากต่างประเทศมาจนถึงปัจจุบันนี้

สิทธิที่จะมีอำนาจอศาล (right of jurisdictions) ของประเทศไทยอันมีผลเนื่องมาจากการมีอำนาจอธิปไตย หรืออาจจะเรียกอีกอย่างหนึ่งได้ว่า สิทธิที่จะมีอำนาจบงการโดยกฎหมาย ซึ่งโดยหลักสากลแล้วได้แบ่งแยกเป็น 2 ชนิด คือ อำนาจบงการโดยกฎหมายในทางบัญญัติ (jurisdiction to prescribe) และอำนาจบงการโดยกฎหมายในทางบังคับ (jurisdiction to enforce)¹ ประเทศไทยในปัจจุบันก็มีสิทธิในกรณีทั้งสองอย่างครบถ้วน ในการที่จะบัญญัติกฎหมายออกมาบังคับใช้แก่ประชาชนชาวไทยภายในประเทศ เพื่อความสงบสุขของประชาชน และความเรียบร้อยเรียบร้อยของบ้านเมืองและการที่มีอำนาจอบังคับให้เป็นไป

¹ O'Connell, D.P., International Law, Vol I, London: Stevens & Sons Limited, 1965 p. 659

ตามบทบัญญัติของกฎหมาย เช่น อำนาจจับกุมพิจารณาพิพากษาและลงโทษผู้กระทำ
 ความผิดไม่ว่าจะเป็นคนไทยหรือต่างชาติที่ได้กระทำความผิดภายใต้เขตอำนาจศาล
 ของประเทศไทย ตามหลักเขตอำนาจศาลเหนือดินแดน (territonal jurisdiction)
 หลักเขตอำนาจศาลเหนือบุคคล (national jurisdiction) หลักเขตอำนาจ
 ศาลลงโทษสากล (universality jurisdiction) และรวมทั้งหลักป้องกัน
 ภัย (protective jurisdiction) แต่ในปลายปี พ.ศ. 2524 ได้มีปรากฏ
 การบางอย่างซึ่งดูลักษณะเป็นการแทรกแซงกิจการ ภายในเกี่ยวกับกระบวนการ
 ยุติธรรมของประเทศไทย คือ ประเทศที่ประมาณคนว่าเป็นชาติที่เจริญแล้วทั้งหลาย
 ในทวีปยุโรป ได้มีการเจรจาร้องขอให้รัฐบาลไทยส่งนักโทษผู้มีสัญชาติประเทศของ
 ตนกลับคืนไปยังประเทศที่ร้องขอเพื่อนำไปลงโทษเสียเอง โดยอ้างว่าระบบราชทัณฑ์
 ของประเทศไทยเก่าแก่อดสมัยไม่เหมาะสมกับนักโทษชาวต่างชาติที่ตัวได้แล้ว
 ซึ่งส่วนใหญ่เป็นนักโทษเหล่านี้มักจะถูกลงโทษในประเทศไทย ในความผิดเกี่ยวกับยาเสพติด
 หรือคดีหลบหนีเข้าเมือง ประเทศทั้งหลายเหล่านี้ส่วนใหญ่เป็นประเทศเป็นภาคี
 สมาชิกของกลุ่มองค์การตลาดรวมยุโรปซึ่งสนธิสัญญาขององค์การตลาดรวมนี้มีบัญญัติ
 ถึงความร่วมมือในการแลกเปลี่ยนนักโทษเพื่อให้กลับมารับโทษในประเทศของตน
 จึงคิดว่าคงจะเรียกนักโทษสัญชาติของตนจากประเทศไทยได้ ดังที่เคยปฏิบัติกับมวล
 ภาคี จากเหตุการณ์นี้จะเห็นได้ว่าเป็นการแทรกแซงกิจการภายในเกี่ยวกับกระบวนการ
 ยุติธรรมของประเทศไทย ซึ่งมีผลเท่ากับเป็นการแทรกแซงอำนาจอธิปไตยของ
 ประเทศไทย ผู้บริหารประเทศที่หน้าที่พิจารณาเกี่ยวกับเรื่องนี้ สมควรจะพิจารณา
 พิเคราะห์ให้ถ่องแท้โดยคำนึงถึงเรื่องอำนาจอธิปไตยของชาติและประวัติศาสตร์
 การต่อสู้เพื่อให้ได้คืนมาซึ่งเอกราชในการศาลของไทย ซึ่งกว่าจะได้กลับคืนมา
 ต้องแลกกับดินแดนของผืนแผ่นดินไทย ทรัพย์สินและเลือดเนื้อของชนชาวไทยไปเป็น
 จำนวนไม่น้อย และถ้าประเทศไทยยอมกระทำตามคำขอก็เท่ากับว่าเรายินดีที่จะสูญเสีย
 อำนาจบังคับการโดยกฎหมายในทางบังคับ (jurisdiction to enforce)
 อีกครั้งหนึ่ง หลังจากได้รับคืนมาเป็นเวลาไม่ถึง 50 ปี

ศาลยุติธรรมภายใต้บทบัญญัติพระธรรมนูญศาลยุติธรรม¹

ศาลยุติธรรมของประเทศไทยในปัจจุบันเป็นศาลยุติธรรมตามพระธรรมนูญศาลยุติธรรม พ.ศ. 2477 ซึ่งพระราชบัญญัติให้ใช้พระธรรมนูญศาลยุติธรรม มาตรา 3 ให้กฎหมายพระธรรมนูญศาลยุติธรรมฉบับนี้มีผลใช้บังคับตั้งแต่วันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2478 เป็นต้นมา โดยให้ใช้บังคับแก่บรรดาคดีที่ยื่นฟ้องภายหลังวันดังกล่าว ไม่ว่ามูลคดีจะเกิดขึ้นเมื่อใด ส่วนคดีที่ยื่นฟ้องไว้แล้วก่อนหน้านั้นคงเป็นไปตามเดิม เช่นคดีที่ยื่นฟ้องไว้ยังศาลต่างประเทศ ก็คงให้ศาลต่างประเทศพิจารณาพิพากษาคดีนั้นต่อไป ส่วนคดีที่ยื่นฟ้องภายหลังวันดังกล่าวต้องยื่นต่อศาลตามพระธรรมนูญศาลยุติธรรมฉบับนี้

การประกาศใช้พระธรรมนูญศาลยุติธรรมนี้ เป็นผลให้ยกเลิกบรรดากฎหมาย กฎและข้อบังคับอื่น ๆ ในส่วนที่มีบัญญัติไว้แล้วในธรรมนูญศาลฉบับนี้หรือซึ่งขัดแย้งกับพระธรรมนูญศาลฉบับนี้

พระธรรมนูญศาลยุติธรรม พ.ศ. 2477 มาตรา 1 วรรค 1 บัญญัติว่า "ศาลยุติธรรมทั้งหลายตามพระธรรมนูญนี้ให้สังกัดอยู่ในกระทรวงยุติธรรม" ศาลยุติธรรมในความหมายของมาตรา 1 วรรค 1 ดังกล่าวนี้นี้ คือ ศาลซึ่งมีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีทั่ว ๆ ไป ของบ้านเมืองมิใช่เป็นศาลที่มีอำนาจชำระคดีประเภทหนึ่งประเภทใดโดยเฉพาะหรือจำกัดอยู่เฉพาะบุคคลบางจำพวก นอกจากนี้ยังมีศาล

¹ พระธรรมนูญศาลเป็นกฎหมายที่อาศัยเรื่องศาลยุติธรรม เช่น การจัดตั้งและยุบเลิกศาล เขต - อำนาจศาล องค์คณะผู้พิพากษา อำนาจหน้าที่ของผู้พิพากษา และผู้เกี่ยวข้องอื่น ๆ เป็นกฎหมายหลักในการจัดวางระเบียบเกี่ยวกับศาลยุติธรรมทั้งหมด

ประเภทอื่น ๆ ซึ่งตามพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลนั้น ๆ บัญญัติให้เป็นศาลยุติธรรม
 ตามพระธรรมนูญศาลยุติธรรมด้วย เช่น ศาลคดีเด็กและเยาวชนตามพระราชบัญญัติ
 จัดตั้งศาลคดีเด็กและเยาวชน พ.ศ. 2494 ความมุ่งหมายของมาตรา 1 วรรค 1
 ก็เพื่อมิให้ศาลต่าง ๆ แยกย้ายกันอยู่ในทางกระทรวงทบวงกรมตั้งแต่ก่อน ซึ่งปัจจุบัน
 นี้ศาลต่าง ๆ นอกจากศาลทหารแล้ว รวมอยู่กระทรวงยุติธรรมทั้งสิ้น มาตรา 1
 นี้บัญญัติขึ้นก็เพื่อความชัดเจนและเป็นการป้องกันมิให้ระบบศาลทยอยหลังเข้าสู่ระบบ
 เดิมก่อนตั้งกระทรวงยุติธรรม ตามคั้งที่กล่าวข้างต้นมาแล้ว การรวมอยู่ในกระทรวง
 เดียวกันย่อมสะดวกในการปกครองและจัดให้อยู่ในระเบียบแบบแผนที่ดี เป็นอย่าง
 เดียวกันทั่วราชอาณาจักรไทย ซึ่งรัฐมนตรว่าการกระทรวงยุติธรรมมีอำนาจหน้าที่
 อยู่ตามพระราชบัญญัติให้ใช้พระธรรมนูญศาลยุติธรรม พ.ศ. 2477 มาตรา 5 ซึ่งให้
 รัฐมนตรว่าการกระทรวงยุติธรรมมีอำนาจออกกฎกระทรวงวางระเบียบการงานส่วน
 ราชการของศาลเพื่อให้เป็นระเบียบเดียวกัน

ความเป็นอิสระของศาลยุติธรรม

พระธรรมนูญศาลยุติธรรม มาตรา 1 วรรค 2 ใ้กว้างหลักเกี่ยวกับความเป็น
 อิสระของศาลยุติธรรมในการพิจารณาพิพากษารรคดี ซึ่งเป็นหลักสำคัญยิ่ง เพราะ
 การตัดสินใจของศาลต้องกระทำโดยอิสระไม่อยู่ในอำนาจของผู้อื่น มิฉะนั้นแล้ว
 จะก่อให้เกิดความลำเอียงขึ้นด้วยประการต่าง ๆ

สถาบันตุลาการไทยได้รักษาความเป็นอิสระของศาลนี้ไว้ได้อย่างยอดเยี่ยม
 แนวศาลยุติธรรมจะสังกัดอยู่ในกระทรวงยุติธรรมอันมีรัฐมนตรีว่าการกระทรวง
 ยุติธรรมเป็นผู้มีอำนาจควบคุมดูแลในการจัดสรรงบประมาณและการแต่งตั้งโยกย้าย
 ผู้พิพากษาซึ่งอาจจะเป็นการให้ทุนหรือให้โทษแก่ศาลอุทธรณ์ แตกมีคณะกรรมการ
 ตุลาการซึ่งประกอบด้วยตุลาการผู้ทรงคุณวุฒิทั้งในและนอกราชการ คอยปกป้อง
 คุ้มครองอยู่ การแต่งตั้งโยกย้ายผู้พิพากษาก็ การลงโทษผู้พิพากษาก็ จะกระทำ
 ได้ก็ต่อเมื่อได้รับความเห็นชอบจากคณะกรรมการตุลาการ

งานของศาลยุติธรรม

งานของศาลยุติธรรมแบ่งออกเป็น 2 ฝ่าย คือ

1. งานฝ่ายตุลาการ
2. งานฝ่ายตุลาการ

งานประเภทแรกนั้นไม่เกี่ยวกับคดีพิพาท กฎหมายกำหนดให้อยู่ใน
 ความรับผิดชอบของรัฐมนตรี เช่น การจัดสรรงบประมาณ จัดหาแบบพิมพ์เครื่องใช้
 และพัสดุอื่นตลอดจนการบรรจุแต่งตั้งโยกย้ายข้าราชการตุลาการและตุลาการ งาน
 ตุลาการนี้แม้จะเป็นคดีพิพาทของกระทรวงยุติธรรมโดยเฉพาะ แต่มิงานตุลาการ
 ชนิดหนึ่งซึ่งเกี่ยวข้องกับคดีพิพาทของฝ่ายตุลาการด้วยคือ คณะกรรมการตุลาการ
 ตามพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการตุลาการ พ.ศ. 2497 มาตรา 16

ส่วนงานประเภทที่สองอยู่ในความรับผิดชอบของศาลซึ่งเป็นผู้ใช้อำนาจตุลาการ อันเป็นงานที่ใช้ดุลยพินิจเกี่ยวกับคดีเริ่มตั้งแต่การสั่งให้รับหรือไม่รับคำทูลขอหรือคำร้อง คำขออื่น ๆ เรื่อยไปจนกระทั่งการพิจารณา การตัดสินและการบังคับ จำคุก กักขัง หรือยึดทรัพย์สินของลูกหนี้ชายทอคตลาดชำระหนี้แก่เจ้าหนี้ตามคำพิพากษาเหล่านี้เรียกว่า งานตุลาการตามที่กล่าวมาข้างต้น เป็นงานที่ต้องอาศัยดุลยพินิจของศาลโดยเฉพาะ กฎหมายจึงให้อยู่ในความดูแลของประธานศาลฎีกา ซึ่งเป็นประมุขฝ่ายตุลาการ

นอกจากนี้ ยังมีหน่วยงานอีกสองหน่วยทำหน้าที่ตามคำสั่งและคำพิพากษาของศาลแยกเป็นกองอีกต่างหากขึ้นอยู่กับกระทรวงยุติธรรม คือ

1. กองบังคับคดีแพ่ง
2. กองบังคับคดีล้มละลาย

- กองบังคับคดีแพ่ง แบ่งเป็น 4 แผนก คือ (1) แผนกคำคู่ความ
- (2) แผนกเงินหมาย (3) แผนกยึดทรัพย์สินและชายทอคตลาด
- (4) แผนกคำนวณและเฉลี่ยหนี้

งานของเจ้าหน้าที่แผนกต่าง ๆ ในกองนี้ถือว่าเป็นงานที่อยู่ในส่วนตุลาการ กองบังคับคดีแพ่งนี้ทำงานให้กับ ศาลแพ่ง ศาลอาญา ศาลอุทธรณ์และศาลฎีกา

ส่วนกองบังคับคดีล้มละลาย มีหน้าที่ปฏิบัติตามคำสั่งศาล ในคดีล้มละลาย เฉพาะที่เกี่ยวกับการพิทักษ์ทรัพย์ การเจดีย์หนี้และหน้าที่อื่นตามที่กำหนดไว้ในกฎหมายล้มละลาย กองนี้แบ่งออกเป็น 3 แผนก คือ (1) แผนกคำคู่ความ (2) แผนกติดตามทรัพย์สิ้น (3) แผนกเจดีย์ทรัพย์และจ่ายทรัพย์ งานของกองนี้อยู่ทางฝ่ายตุลาการ เช่นเดียวกัน

ชั้นของศาล

มาตรา 2 ของพระธรรมนูญศาลยุติธรรม แบ่งศาลยุติธรรม ออกเป็น 3 ชั้นคือ

1. ศาลชั้นต้น
2. ศาลอุทธรณ์
3. ศาลฎีกา

การแบ่งศาลออกเป็นหลายชั้นก็เนื่องจากว่า ศาลเป็นหลักประกันความยุติธรรมของประชาชน การพิจารณาคดีของศาลจึงสำคัญอย่างยิ่งในทางที่จะบำบัดทุกข์บำรุงสุขให้แก่ประชาชน เพราะคำพิพากษาของศาลนั้นเกี่ยวข้องกับสิทธิ เสรีภาพ และทรัพย์สินตลอดจนชีวิตของประชาชน ศาลจึงจำต้องพิพากษาพิพากษาให้ถูกต้อง ปรับบทกฎหมายให้ตรงตามรูปคดี มีศาลหลายชั้นเพื่อที่จะให้ศาลชั้นสูงขึ้นไปพิจารณาพิพากษาคดีที่รบกวนการวินิจฉัยชี้ขาดคดีให้เป็นไปโดยถูกต้องแน่นอนยิ่งขึ้น

ศาลชั้นต้น

เป็นศาลที่มีอำนาจพิจารณาชี้ขาดคดีในชั้นต้น (Original jurisdiction) คือเป็นศาลที่ความเริ่มต้นคดีให้ศาลพิพากษาชี้ขาดก่อนที่จะมีการอุทธรณ์ฎีกาต่อไปยังศาลอุทธรณ์และศาลฎีกาซึ่งเรียกว่าศาลสูง จะไปฟ้องหรือเริ่มต้นคดีซึ่งศาลอุทธรณ์หรือฎีกา ไม่ได้ เว้นแต่กฎหมายจะได้กำหนดไว้เป็นกรณีพิเศษหรือขอยกเว้น เช่น

(1) พระราชบัญญัติพรกการเมือง พ.ศ. 2511 มาตรา 13 ให้อำนาจอธิบดีกรมอัยการร้องขอต่อศาลฎีกาให้สั่งเพิกถอนการจดทะเบียนพรกการเมือง

(2) บางกรณีกฎหมายกำหนดให้ศาลชั้นต้นมีอำนาจพิจารณาแล้วให้ศาลสูงพิพากษาหรือสั่งก็มี เช่น พระราชบัญญัติเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร พ.ศ. 2511 มาตรา 63 ให้อำนาจผู้มีส่วนได้เสียยื่นคัดค้านการเลือกตั้งต่อศาลจังหวัดหรือศาลแพ่งแล้วแต่ว่าการเลือกตั้งที่เป็นปัญหานั้นกระทำลงไปกรุงเทพฯ หรือในหัวเมือง ให้ศาลชั้นต้นที่รับคำคัดค้านไว้นั้นทำการพิจารณาแล้ว ทำความเห็นส่งสำนวนไปให้ศาลฎีกาสั่ง

(3) นอกจากนั้นก็มีพระราชบัญญัติทนายความ พ.ศ. 2477 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2481 ให้คณะกรรมการสอดส่องความประพฤติทนายความทำรายงานคดีที่ทนายความถูกกล่าวหาว่าประพฤติผิดมารยาทยื่นต่อศาลอุทธรณ์เพื่อพิจารณาลงโทษทนายความผู้นั้น (ปัจจุบันนี้พระราชบัญญัติทนายความ พ.ศ. 2508 ให้อำนาจเนติบัณฑิตยสภาลงโทษเอง) และ

(4) พระราชบัญญัติอาชญากรรมสงคราม พ.ศ. 2488 กำหนดให้ศาลฎีกาพิจารณาพิพากษาคดีชั้นต้น ซึ่งล้วนเป็นกรณีพิเศษยกเว้นหลักทั่วไปทั้งสิ้น

ศาลชั้นต้นเป็นศาลที่มีอำนาจทั่วไปทั้งทางแพ่งและทางอาญา มีอยู่ในกรุงเทพมหานคร และตามจังหวัดต่าง ๆ อย่างน้อยจังหวัดละ 1 ศาล¹ ทั่วประเทศ ปัจจุบันนี้มีอยู่ทั้งหมด 112 ศาล ทั้งนี้เพื่อให้สะดวกแก่ผู้มีอรรถคดีจะได้ยื่นเปลี่ยนค่าไต่ถามน้อย

นอกจากศาลซึ่งมีอำนาจโดยทั่วไปแล้ว ยังมีศาลที่มีอำนาจชำระคดีเล็ก ๆ น้อย ๆ ในกรุงเทพมหานครและในบางจังหวัดบางจังหวัดคือ ศาลแขวง ซึ่งมีอำนาจเหมือนศาลไปริสภาแต่เดิม เมื่อพระบรมมณูศาลยุติธรรมได้ประกาศใช้ ศาลไปริสภาได้ถูกเรียกชื่อเสียใหม่ว่า ศาลแขวง จึงได้มีพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลแขวงสำหรับกรุงเทพมหานครขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2478 โดยตั้งศาลแขวงพระนครใต้ ศาลแขวงพระนครเหนือและศาลแขวงธนบุรี ซึ่งยังคงอยู่ถึงปัจจุบันนี้

เขตอำนาจศาลแขวง

พระราชกฤษฎีกาให้เปิดศาลแขวง พ.ศ. 2500 ซึ่งออกตามพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลแขวงและวิธีพิจารณาความอาญาในศาลแขวง พ.ศ. 2499 ให้เปิดศาลแขวงขึ้นในจังหวัดต่าง ๆ มีจำนวน 17 ศาล ครั้งแรกให้ศาลแขวงเหล่านั้นมีเขตอำนาจเฉพาะอำเภอเมืองของจังหวัดที่ตั้งศาลแขวงนั้น ๆ ซึ่งศาลแขวงเหล่านี้

¹ ศาลชั้นต้นในจังหวัดหนึ่ง ๆ มีอยู่อย่างน้อยจังหวัดละ 1 ศาล หรือมากกว่านั้นแล้วแต่อาณาเขตของจังหวัด จำนวนคดีและการคมนาคมซึ่งจะอำนวยความสะดวกให้แก่ประชาชน

ต่อมาได้ขยายเขตอำนาจออกไปอีก 2 ครั้ง คือ ตามพระราชกฤษฎีกาเปลี่ยนแปลงเขตอำนาจศาลแขวง พ.ศ. 2517 และพระราชกฤษฎีกา เปลี่ยนแปลงเขตอำนาจศาลแขวงบางศาล พ.ศ. 2520 ทั้งนี้เนื่องจากในระยะต่อมาการคมนาคมติดต่อระหว่างอำเภอเมือง กับอำเภอใกล้เคียงสะดวกรวดเร็วยิ่งขึ้น สมควรให้ประชาชนเหล่านั้นได้รับประโยชน์จากศาลแขวงด้วย ศาลแขวงทั้ง 17 ศาลมีรายชื่อดังต่อไปนี้ คือ

1. ศาลแขวงพระนครศรีอยุธยา
2. ศาลแขวงลพบุรี
3. ศาลแขวงชลบุรี
4. ศาลแขวงนครราชสีมา
5. ศาลแขวงสุรินทร์
6. ศาลแขวงอุบลราชธานี
7. ศาลแขวงอุดรธานี
8. ศาลแขวงขอนแก่น
9. ศาลแขวงเชียงใหม่
10. ศาลแขวงลำปาง
11. ศาลแขวงพิษณุโลก
12. ศาลแขวงนครสวรรค์
13. ศาลแขวงราชบุรี
14. ศาลแขวงสุพรรณบุรี
15. ศาลแขวงนครศรีธรรมราช
16. ศาลแขวงสุราษฎร์ธานี
17. ศาลแขวงสงขลา

ส่วนศาลแขวงซึ่งมีอยู่ก่อนพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลแขวงและวิธีพิจารณา
 ความอาญาในศาลแขวง พ.ศ. 2499 ซึ่งมีอยู่ในกรุงเทพมหานคร 3 ศาล คือ
 ศาลแขวงพระนครใต้ ศาลแขวงพระนครเหนือ และศาลแขวงธนบุรี มาตรา 3
 วรรค 2 ให้คงมีอยู่ต่อไป ศาลแขวงทั้งสามนี้ตั้งขึ้นแทนศาลไปริสภา ที่ 1 - 2 - 3
 และถือเขตอำนาจตามเขตของศาลไปริสภาเดิม ซึ่งกำหนดไว้ดังนี้

1. ศาลแขวงพระนครใต้ (ศาลไปริสภาที่ 1) มีเขตอำนาจตอนใต้
 ทิศเหนือ ตั้งแต่ปากคลองโองอ่าง (คลองรอบพระนคร) ตอนใต้ ไปตามฝั่งคลอง
 โองอ่างฝั่งใต้ไปถึงคลองแยกมหรานาคแล้วเลี้ยวไปตามคลองแยกมหรานาคฝั่งใต้จนถึง
 คลองแสนแสบต่อไปจนถึงเขตจังหวัดฉะเชิงเทรา (ปัจจุบันเขตมีนบุรี) ทิศใต้ตั้งแต่
 ปากคลองโองอ่างตอนใต้ลงไปตามฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาปากตะวันออกจนจรดเขต
 จังหวัดสมุทรปราการ ส่วนหมายเขตนอกจากนี้ติดต่อกับเขตมีนบุรี เขตลาดกระบัง
 และจังหวัดสมุทรปราการ

2. ศาลแขวงพระนครเหนือ (ศาลไปริสภาที่ 2) มีเขตอำนาจของ
 กรุงเทพมหานครตอนเหนือ ทิศใต้ตั้งแต่ปากคลองโองอ่างตอนใต้ไปตามฝั่งคลอง
 โองอ่างฝั่งใต้ ไปจนถึงคลองแยกมหรานาคแล้วเลี้ยวไปตามคลองมหรานาคจนถึง
 คลองแสนแสบ และต่อไปจนถึงเขตมีนบุรี ทิศตะวันตก ตั้งแต่ปากคลองโองอ่าง
 ตอนใต้ขึ้นไปตามฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาปากตะวันออกจนถึงคอแดนจังหวัดนนทบุรี
 และจังหวัดปทุมธานี

3. ศาลแขวงธนบุรี (ศาลไปริสภาที่ 3) มีเขตอำนาจตลอดจังหวัด
 ธนบุรี เดิมทั้งหมดและรวมเขตแม่น้ำเจ้าพระยาทั้งสาย เฉพาะส่วนที่อยู่ในเขตจังหวัด
 ธนบุรี

ศาลแขวงมีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีและมีอำนาจทำการไต่สวนหรือ
ออกคำสั่งใด ๆ ซึ่งผู้พิพากษานายเดิมมีอำนาจตั้งที่ระบุไว้ในมาตรา 21 และ
มาตรา 22 (1) ถึง (4) และวรรค 2

บทบัญญัติพระธรรมนูญศาลยุติธรรม มาตรา 3 ได้แบ่งประเภทของศาลชั้นต้น
ไว้ดังต่อไปนี้

1. สำหรับจังหวัดพระนครและธนบุรี ได้แก่
 - 1.1 ศาลแขวง
 - 1.2 ศาลแพ่งและศาลอาญา
2. สำหรับหัวเมือง ได้แก่
 - 2.1 ศาลแขวง
 - 2.2 ศาลจังหวัด

ศาลอุทธรณ์

ศาลอุทธรณ์เป็นศาลที่มีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีที่อุทธรณ์คำพิพากษาหรือ
คำสั่งของศาลชั้นต้น (appellate or reviewing jurisdiction) คือ
เมื่อศาลชั้นต้นพิพากษาหรือสั่งในคดีหนึ่งคดีใดแล้ว คุณความไม่พอใจในคำวินิจฉัย
ชี้ขาดของศาลชั้นต้นก็มีสิทธิที่จะอุทธรณ์ขอให้ศาลอุทธรณ์พิจารณาพิพากษาหรือสั่งใน
คดีนั้นอีกได้ แต่ทั้งนี้มิได้หมายความว่า เมื่อศาลชั้นต้นพิพากษาหรือสั่งอย่างไรแล้ว
คุณความจะอุทธรณ์ได้เสมอไป คุณความจะมีสิทธิอุทธรณ์หรือไม่เพียงใด ย่อมแล้วแต่
บทบัญญัติแห่งกฎหมายวิธีพิจารณาความ ปกติศาลอุทธรณ์ไม่มีอำนาจพิจารณาพิพากษา
คดีชั้นต้น เว้นแต่จะมีกฎหมายบัญญัติให้ศาลอุทธรณ์มีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีบาง
ประเภทเป็นกรณีพิเศษ เช่น พระราชบัญญัติทนายความ พ.ศ. 2477 ที่ให้ศาล

อุทธรณ์มีอำนาจพิจารณาชี้ขาดคดีที่ผู้ถูกลาวหาว่าทนายความประพฤติผิดมารยาท ตาม
ที่กล่าวมาแล้วในหัวข้อที่ว่าควยศาลชั้นต้น เมื่อเดิมศาลอุทธรณ์มีหลายศาลกล่าวคือ
ในหัวเมืองนั้น ให้ศาลมณฑลทำหน้าที่เป็นศาลอุทธรณ์รับพิจารณาพิพากษาคดีอุทธรณ์
จากศาลเมืองและศาลแขวงและในกรุงเทพฯ ก็มีศาลอุทธรณ์ในสนามสถิตยยุติธรรม
อีกต่างหาก แต่ปัจจุบันนี้ มีศาลอุทธรณ์อยู่เพียงศาลเดียวตั้งอยู่ในกรุงเทพฯ รับพิจารณา
พิพากษาคดีอุทธรณ์จากศาลชั้นต้นทั่วราชอาณาจักรอยู่ในความดูแลรับผิดชอบของอธิบดี
ผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์

ประเทศไทยได้เคยมีความคิดที่จะจัดให้มีศาลอุทธรณ์ขึ้นตามภาคต่าง ๆ เพื่อ
พิจารณาคดีอุทธรณ์จากศาลชั้นต้นในภาคนั้น ๆ นับว่าเป็นความคิดที่ดีที่จะได้กระจาย
ความยุติธรรมออกไปสู่ประชาชน ศาลอุทธรณ์ที่วาง แมหากจะใดตรงขั้นจริงดัง
ดำริจะเป็นศาลที่อำนวยความสะดวกให้แก่ประชาชน ทั้งยังจะเป็นศาลที่อยู่ใกล้ชิด
กับเหตุการณ์และสิ่งแวดล้อมอันจะเป็นผลให้การวินิจฉัยชี้ขาดเป็นไปด้วยความถูกต้อง
เที่ยงธรรมยิ่งขึ้น ศาลอุทธรณ์ประเภทนี้มีอยู่ในต่างประเทศหลายประเทศ

ศาลฎีกา

ศาลฎีกาเป็นศาลสูงขึ้นไปจากศาลอุทธรณ์อีกชั้น เมื่อศาลอุทธรณ์ได้พิพากษา
หรือสั่งในคดีประการใดแล้วถ้าคุณความไม่พอใจ ก็มีสิทธิที่จะฎีกาต่อศาลฎีกาได้
เพื่อศาลฎีกาจะได้พิจารณาพิพากษาหรือมีคำสั่งอีกชั้นหนึ่ง แต่สิทธิที่จะฎีกานี้ก็เช่น
เดียวกับสิทธิที่จะอุทธรณ์ คือ ไม่หมายความว่า ศาลอุทธรณ์ตัดสินคดีใดแล้วคุณความ
จะฎีกาได้เสมอไป จะฎีกาได้หรือไม่เพียงใดย่อมแล้วแต่กฎหมายวิธีพิจารณาความ
ว่าควยการฎีกา อนึ่ง นอกจากจะมีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีที่ฎีกาคัดค้านคำพิพากษา
หรือคำสั่งของศาลอุทธรณ์แล้ว ศาลฎีกายังมีอำนาจวินิจฉัยชี้ขาดคดีที่ศาลฎีกามีอำนาจ

วินิจฉัยได้ตามกฎหมายอื่นด้วย เช่น ตามพระราชบัญญัติเลือกตั้งฯ และพระราชบัญญัติอาชญากรรมสงครามฯ ที่กล่าวมาแล้ว เป็นต้น ศาลฎีกามีศาลเดี่ยวตั้งอยู่ในกรุงเทพมหานครอยู่ในความดูแลรับผิดชอบของประธานศาลฎีกา คำพิพากษาศาลนี้เป็นที่สุด ห้ามมิให้ทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาคัดค้าน และห้ามมิให้ผู้พิพากษาทำความเห็นแย้งกันเอง

ศาลที่จัดตั้งขึ้นเป็นพิเศษ

ศาลคดีเด็กและเยาวชน

นอกจากศาลตามพระธรรมนูญศาลยุติธรรมแล้ว ยังมีศาลอื่น ๆ ซึ่งตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติ เช่น ศาลคดีเด็กและเยาวชนซึ่งจัดตั้งขึ้นโดยพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลคดีเด็กและเยาวชน พ.ศ. 2494 โดยพระราชบัญญัตินี้ได้บัญญัติให้ศาลคดีเด็กและเยาวชนเป็นศาลยุติธรรมชั้นต้นตามพระธรรมนูญศาลยุติธรรม¹ ในปัจจุบันนี้มีอยู่ 4 ศาล คือ

1. ศาลคดีเด็กและเยาวชนกลาง (กรุงเทพฯ)
2. ศาลคดีเด็กและเยาวชนจังหวัดสงขลา (พ.ศ. 2505)
3. ศาลคดีเด็กและเยาวชนจังหวัดนครราชสีมา (พ.ศ. 2507)
4. ศาลคดีเด็กและเยาวชนจังหวัดเชียงใหม่ (พ.ศ. 2515)

¹ พระราชบัญญัติจัดตั้งศาลคดีเด็กและเยาวชน พ.ศ. 2494 มาตรา 6

อำนาจของศาลคดีเด็กและเยาวชน

ศาลคดีเด็กและเยาวชน เป็นศาลพิเศษที่มีอำนาจพิจารณาคดีเด็กและเยาวชน โดยเฉพาะ อำนาจของศาลคดีเด็กและเยาวชนเป็นไปตามบทบัญญัติของพระราชบัญญัติ จัดตั้งศาลคดีเด็กและเยาวชน มาตรา 8 ¹ ดังต่อไปนี้

ศาลคดีเด็กและเยาวชนมีอำนาจเช่นเดียวกับศาลจังหวัดในคดีดังต่อไปนี้

(1) คดีอาญาที่ขอหาวาเด็กหรือเยาวชนกระทำการอันกฎหมายบัญญัติ เป็นความผิด เว้นแต่คดีอาญาที่ขอหาวาเยาวชนซึ่งมีอายุเกินกว่าสิบหกปีบริบูรณ์ กระทำความผิดตามมาตรา 277 ทวิ มาตรา 277 ตร มาตรา 280 มาตรา 288 มาตรา 289 มาตรา 313 มาตรา 314 มาตรา 315 มาตรา 339 มาตรา 339 ทวิ มาตรา 340 และมาตรา 340 ทวิ แห่งประมวลกฎหมายอาญา

ในกรณีที่ศาลที่มีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีธรรมดา พิจารณาคดีซึ่งอยู่นอกอำนาจของศาลคดีเด็กและเยาวชนตามวรรคหนึ่ง คดีใดประกอบด้วยการกระทำหลายอย่าง แม้แต่ละอย่างจะเป็นความผิดได้ในตัวเอง และไม่อยู่ในอำนาจศาลนั้น ก็ดี หรือคดีใดที่ปรากฏตามทางพิจารณาว่าจำเลยกระทำความผิดตามบทกฎหมาย ซึ่งอยู่ในอำนาจของศาลคดีเด็กและเยาวชนด้วยก็ดี ก็ให้ศาลนั้นมีอำนาจพิจารณาคดีดังกล่าวได้

(2) คดีอาญา ซึ่งศาลที่มีอำนาจพิจารณาคดีธรรมดาได้ไต่ถามตามความในมาตรา 9 ในกรณีเช่นว่านี้ให้ถือว่าบุคคลนั้นเป็นเยาวชนเพื่อประโยชน์แห่งพระราชบัญญัตินี้

(3) คดีแพ่งที่ฟ้องหรือร้องขอต่อศาล หรือกระทำการใด ๆ ในทางศาลเกี่ยวกับผู้เยาว์ ซึ่งจะต้องบังคับใช้ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 27

¹ แก้ไขเพิ่มเติมโดยประกาศของคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 163

มาตรา 28 มาตรา 1520 มาตรา 1523 มาตรา 1527 มาตรา 1528 มาตรา 1529 ฯลฯ

(4) คดีที่ศาลจะท้องพิพากษาหรือสั่งเกี่ยวกับตัวเด็กและเยาวชน ตามบทบัญญัติของกฎหมายซึ่งบัญญัติให้เป็นอำนาจหน้าที่ของศาลคดีเด็กและเยาวชน

เมื่อพิจารณาบทบัญญัติของมาตราดังกล่าวข้างต้นนี้ จะเห็นได้ว่าบทบัญญัติของมาตรานี้ได้โยงไปเอาศาลจังหวัดเป็นหลักในการกำหนดอำนาจของศาลคดีเด็กและเยาวชน ซึ่งทำให้ศาลคดีเด็กและเยาวชนมีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีได้อย่างไม่มีข้อจำกัดเฉพาะคดีที่บัญญัติไว้ในอนุมาตราทั้ง 4 ดังกล่าวข้างต้น

ปัญหาที่จะท้องพิจารณาตามบทบัญญัติมาตรา 8 นี้มีประการหนึ่ง คือ อายุของบุคคลที่อยู่ในอำนาจศาลคดีเด็กและเยาวชนในกรณีนี้ พระราชบัญญัติจัดตั้งศาลคดีเด็กและเยาวชน พ.ศ. 2494 มาตรา 4 ได้บัญญัติไว้ว่า

"เด็ก" หมายความว่า บุคคลอายุเกินกว่าเจ็ดปีบริบูรณ์ แต่ยังไม่ถึงสิบปีบริบูรณ์

"เยาวชน" หมายความว่า บุคคลอายุเกินกว่าสิบสี่ปีบริบูรณ์ แต่ยังไม่ถึงสิบแปดปีบริบูรณ์ แต่ไม่โทหมายความว่าถึงบุคคลบรรลุนิติภาวะแล้วควยการ สโมสร

อายุของเด็กและเยาวชนนี้ ให้นับอายุในขณะที่คดีมาสู่ศาล

อย่างไรก็ดี มิได้หมายความว่าเฉพาะคดีที่เกี่ยวกับเด็กและเยาวชนตามที่กฎหมายกำหนดไว้ในที่นั้นที่จะมาขึ้นศาลคดีเด็กและเยาวชน คดีอาญาที่ผู้กระทำความผิดอายุเกินกว่า 18 ปี คือมิใช่เยาวชนแล้ว แต่อายุยังไม่ครบ 20 ปี และมีเหตุฉพาะแล้วก็อาจโอนคดีขึ้น ศาลคดีเด็กและเยาวชนได้ คือที่บัญญัติไว้ในมาตรา 8 (2) การโอนคดีมานี้กระทำให้โอนอัยอำนาจมาตรา 9 ซึ่งบัญญัติไว้ว่า

"ในกรณีที่บุคคลอายุยังไม่ครบยี่สิบปี ซึ่งยังไม่บรรลุนิติภาวะด้วยการสมรส กระทำการอันกฎหมายบัญญัติเป็นความผิด และเป็นคดีที่อยู่ในอำนาจศาลที่มีอำนาจพิจารณาคดีธรรมดา ถ้าศาลนั้นเห็นว่าร่างกายจิตใจของบุคคลผู้นั้นยังมีสภาพเช่นเดียวกับเยาวชน ก็ให้มีอำนาจสั่งให้โอนคดีไปพิจารณาในศาลคดีเด็กและเยาวชนที่มีอำนาจ"

ลักษณะพิเศษคดีเด็กและเยาวชน

(1) เขตอำนาจ สำหรับคดีแพ่งคงเป็นไปตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง แต่สำหรับคดีอาญาแล้วถือถิ่นที่อยู่หรือภูมิลำเนาของเด็กหรือเยาวชนเป็นประการสำคัญ (มาตรา 28 พระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดีเด็กและเยาวชน พ.ศ. 2494) คือ ถ้าเด็กหรือเยาวชนมีถิ่นที่อยู่ในเขตศาลคดีเด็กและเยาวชนแล้วไม่ว่าเด็กหรือเยาวชนนั้นจะไปกระทำความผิดที่อื่นโดยยอมอยู่ในอำนาจศาลคดีเด็กและเยาวชนนั้นก็จะพิจารณาพิพากษา เช่น เด็กชาย ก. อายุ 14 ปี มีถิ่นที่อยู่ในเขตศาลคดีเด็กและเยาวชนจังหวัดสงขลา ไปกระทำความผิดที่กรุงเทพฯ ซึ่งอยู่ในเขตศาลคดีเด็กและเยาวชนกลาง แมกระนั้นก็ถอนำเด็กชาย ก. มาพิจารณาพิพากษาคดีเด็กและเยาวชนจังหวัดสงขลา อย่างไรก็ตาม มาตรา 28 ดังกล่าว ให้อำนาจศาลคดีเด็กและเยาวชนที่เด็กหรือเยาวชนกระทำความผิดในเขตอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีได้ หากว่าเด็กหรือเยาวชนที่กระทำความผิดนั้นไม่มีถิ่นที่อยู่ในเขตศาลคดีเด็กและเยาวชน เช่น เด็กชาย ข. มีถิ่นที่อยู่ในจังหวัดอ่างทองมากระทำความผิดในกรุงเทพฯ กฎหมายให้ศาลคดีเด็กและเยาวชนกลางมีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีนั้นได้ เพราะในจังหวัดอ่างทองที่เด็กมีถิ่นที่อยู่ไม่มีศาลคดีเด็ก¹

¹ สติชัย เล็งไธสง คำอธิบายพระธรรมนูญศาลยุติธรรม เรื่องมาตราเปรียบเทียบกับหลักกฎหมายต่างประเทศพร้อมด้วยการบังคับคดีตามคำพิพากษาต่างประเทศ พ.ศ. 2517 โรงพิมพ์ดำรงธรรม พระนคร หน้า 28 - 29.

(2) การควบคุมเด็กเมื่อถูกจับ เมื่อเด็กหรือเยาวชนถูกจับหาว่ากระทำความผิดอาญา เด็กหรือเยาวชนนั้นจะถูกส่งตัวไปยังสถานพินิจและคุ้มครองเด็ก ซึ่งเป็นส่วนราชการที่ให้ความร่วมมือกับศาลคดีเด็ก เจ้าหน้าที่ผู้จับกุมไม่มีอำนาจควบคุมตัวเด็กไว้ร่วมกับผู้ใหญ่ เมื่อสถานพินิจและคุ้มครองเด็กได้รับตัวเด็กไว้จากเจ้าหน้าที่ตำรวจแล้ว สถานพินิจและคุ้มครองเด็ก มีหน้าที่ควบคุมเด็กไว้หรือจะให้ประกันตัวไปก็ได้ ที่สำคัญคือ สถานพินิจและคุ้มครองเด็กนั้นจะต้องจัดให้พนักงานคุมประพฤติ ซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่ของสถานพินิจและคุ้มครองเด็ก ได้สอบปากคำเด็กหรือเยาวชนผู้ต้องหา บิดามารดา ผู้ปกครอง ครู อาจารย์ หรือบุคคลอื่นที่ทราบเรื่องราวเกี่ยวกับเด็กหรือเยาวชนนั้น เพื่อให้ได้ความว่าเด็กหรือเยาวชนนั้นอายุเท่าใด เกิดจากบิดามารดาซึ่งมีอาชีพและที่อยู่อาศัยที่ใด เด็กเคยได้รับการศึกษาเล่าเรียนมาแล้วหรือกำลังเป็นนักเรียนอยู่ ตลอดจนฐานะของบิดามารดาและสภาพแวดล้อมที่ปลูก เพื่อประมวลข้อเท็จจริงเสนอให้ศาลทราบ ในขณะที่เกี่ยวกับการสอบเพื่อให้ได้ข้อเท็จจริงดังกล่าว เด็กหรือเยาวชนทุกคนจะได้รับการตรวจร่างกายและจิตใจ เพื่อที่จะได้ทราบว่าเด็กและเยาวชนแต่ละคนมีสุขภาพสมบูรณ์แข็งแรงหรือป่วยเป็นโรค แล้วจะได้รักษาพยาบาลรวมทั้งการทดสอบสติปัญญาของเด็กว่าฉลาดหรือโง่ทึบเพียงใด จะไดรู้อัตลักษณ์ของเด็กนั้น เช่น อาจถูกชักจูงให้กระทำความผิดได้ง่ายหรือไม่ เมื่อตรวจได้ผลประการใดแล้ว ก็จะรวมเป็นรายงานของแพทย์ รายงานทั้งหมดนี้ใช้ประกอบการพิจารณาพิพากษาของศาลคดีเด็กและเยาวชน¹

(3) การพิจารณาพิพากษา เนื่องจากศาลคดีเด็กและเยาวชนตั้งขึ้นเพื่อชำระคดีที่เกี่ยวกับเด็กและเยาวชนโดยเฉพาะ ทั้งนี้เพื่อต้องการแยกพิจารณาพิพากษาเด็กออกจากผู้ใหญ่โดยวิธีการพิเศษ เพราะเด็กมีลักษณะแตกต่างจากผู้ใหญ่

¹ เรื่องเดียวกัน

ในด้านความเจริญเติบโตทางจิตใจ ร่างกาย และความรู้สึกนึกคิด วัตถุประสงค์ของการพิจารณาจึงมุ่งหาสาเหตุแห่งการกระทำผิดของเด็กและมุ่งแก้ไขให้เด็กได้กลับตนเป็นพลเมืองดี มิใช่เป็นการลงโทษหรือใช้วิธีการรุนแรง การพิจารณาคดีถือว่าเป็นการพิจารณาดับ ไม่เปิดเผยต่อสาธารณชน เพื่อมิให้เด็กอับอาย ก่อนพิจารณาศาลจะตั้งที่ปรึกษาให้เด็กโดยที่เด็กไม่ทงเสียค่าใช้จ่ายที่ปรึกษานี้มิได้ทำหน้าที่อย่างหมายความว่า ช่วยเหลือศาลในการแก้ไขและชี้แนวทางให้แก่เด็กที่กระทำผิด การพิจารณาคดีนั้น ศาลยึดถือความเห็นของสถานพินิจ¹ ประกอบการวินิจฉัย

(4) องค์คณะผู้พิพากษา

องค์คณะของศาล องค์คณะของศาลคดีเด็กและเยาวชนประกอบด้วยผู้พิพากษาสองประเภท คือ ผู้พิพากษาธรรมดา ซึ่งมีความรู้ทางกฎหมายที่เรารู้จักกันโดยทั่วไปไม่ประเภทหนึ่ง กับ ผู้พิพากษาสมทบ ซึ่งเป็นบุคคลธรรมดาที่มีอาชีพราชการ แต่เป็นผู้ที่มีคุณสมบัติเหมาะสมกับการพิจารณาคดีเด็กอีกประเภทหนึ่ง ถ้าเป็นคดีที่อยู่ในอำนาจของผู้พิพากษานายเดี่ยว ผู้พิพากษานายเดี่ยวของศาลคดีเด็ก ๆ พิจารณาพิพากษาได้เหมือนดังคดีธรรมดา หรือจะเรียกผู้พิพากษาสมทบเข้ามาร่วมพิจารณาคดีก็ได้

¹ สถานพินิจและคุ้มครองเด็กเป็นหน่วยงานที่สังกัดกระทรวงยุติธรรมขึ้นตรงต่ออธิบดีศาลคดีเด็กและเยาวชนกลาง แต่หน้าที่ให้ความร่วมมือกับศาลคดีเด็กและเยาวชนโดยเฉพาะ เริ่มแต่รับตัวเด็กจากพนักงานสอบสวนเพื่อควบคุมดูแลตรวจร่างกาย สอบประวัติ ทำความเห็นเสนอศาล เมื่อศาลมีคำสั่งหรือคำพิพากษาแล้วยังมีหน้าที่ควบคุมสอดส่องดูแลประพฤติหรือให้การฝึกอบรมแล้วแต่กรณีเพื่อให้เด็กกระทำผิดกลับตนเป็นคนดี

แต่คงมีอำนาจเท่าเดิม แต่ไม่เป็นคดีที่ไม่อยู่ในอำนาจของผู้พิพากษานายเดี่ยวแล้ว นอกจากจะต้องมีผู้พิพากษาธรรมดาสองนายนั่งเป็นศาลแล้ว ยังจะต้องมีผู้พิพากษาสมทบอีกไม่น้อยกว่าสองคน ซึ่งอย่างน้อยต้องเป็นสตรีหนึ่งคนมานั่งรวมเป็นองค์คณะด้วย จึงจะมีอำนาจพิจารณา ส่วนการพิพากษานั้น ผู้พิพากษาและผู้พิพากษาสมทบที่เป็นองค์คณะพิจารณาที่มีเสียงข้างมากเป็นองค์คณะพิพากษาคดีได้ (มาตรา 18 และ 19 แห่งพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลคดีเด็กและเยาวชน)²

ศาลแรงงาน

ศาลพิเศษนอกจากศาลคดีเด็กและเยาวชนแล้ว ในปัจจุบันประเทศไทย ได้จัดตั้งศาลแรงงานขึ้น โดยให้สังกัดกระทรวงยุติธรรมและให้นำบัญญัติแห่งธรรมนูญศาลยุติธรรมมาใช้บังคับแก่ศาลแรงงานโดยอนุโลม

สาเหตุที่ตั้งศาลแรงงานขึ้นในประเทศไทยนั้น เนื่องจากในระหว่างปี พ.ศ. 2517 - 2518 ประเทศไทยประสบปัญหาความแรงงานอย่างรุนแรง ทั้งนี้สืบเนื่องมาจากความผันผวนทางเศรษฐกิจและการเมือง ทั้งในประเทศและนอกประเทศ รัฐบาลในขณะนั้นได้เล็งเห็นถึงความสำคัญของปัญหาแรงงานจึงได้กำหนดแนวนโยบายแห่งรัฐเรื่องแรงงานและศาลแรงงานไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2517 มาตรา 89 ว่า "รัฐพึงส่งเสริมประชากรวัยทำงานให้ปฏิบัติงานและได้รับค่าตอบแทนตามควรแก่ศักยภาพ และคุ้มครองแรงงาน ให้เป็นไปโดยธรรม และพึงจัดให้ผู้ทำงานรับจ้างมีความมั่นคงก้าวหน้าในการทำงานและมีหลักประกันเมื่อเจ็บป่วย และชราภาพ" มาตรา 212 "ศาลปกครองและศาลในสาขาแรงงาน

¹ สภิกข์ เล็งโรสง เรื่องเดิม

สาขาภาวหรือสาขาสังคม จึงตั้งขึ้นได้ก็แต่โดยพระราชบัญญัติ การแต่งตั้งและการ
ให้ผู้ที่พิพากษาพ้นจากตำแหน่ง อำนาจหน้าที่ของศาลตลอดจนวิธีพิจารณาของศาลให้
เป็นไปตามกฎหมายว่าด้วยการจัดตั้งศาลนั้น" จากบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญ รัฐบาล
ในยุคนั้นและยุคต่อมา ก็พยายามที่จะจัดตั้งศาลแรงงานชั้นแรกไม่อาจกระทำสำเร็จ
เพราะมีการเปลี่ยนแปลงรัฐบาลบ่อย ๆ จนกระทั่งกลางปี พ.ศ. 2521 กระทรวงยุติธรรม
ได้ยกทรงพระราชบัญญัติศาลแรงงานและวิธีพิจารณาคดีแรงงาน พ.ศ.
เสร็จเรียบร้อย และรัฐบาลได้เสนอเข้าสู่การพิจารณาของสภานิติบัญญัติแห่งชาติ
สภานิติบัญญัติแห่งชาติได้พิจารณาและลงมติเป็นเอกฉันท์ ให้นำหลักการร่าง
พระราชบัญญัติจัดตั้งศาลแรงงานและวิธีพิจารณาคดีแรงงาน พ.ศ.
และให้บังคับใช้เป็นกฎหมายต่อไป¹

ความคิดที่จะให้ศาลแรงงาน เข้ามาเป็นองค์กรทำหน้าที่ระงับข้อพิพาทนั้น
เกิดจากประชาชนมีความเชื่อถือ และศรัทธาต่อองค์กรของศาล การจัดตั้งศาลแรงงาน
แยกต่างหากจากศาลธรรมดานั้น ยิ่งเพิ่มความเชื่อถือและความมั่นใจให้แก่ประชาชน
ทำให้มองเห็นความมุ่งมั่นของรัฐที่จะช่วยแก้ไขปัญหาแรงงานอย่างแท้จริง เพราะ
การดำเนินคดีในศาลธรรมดาเป็นการดำเนินคดีที่ล่าช้ามีขั้นตอนและวิชาการมากมาย
ทั้งคู่ความต้องเสียค่าใช้จ่ายในการดำเนินคดี เช่น ค่าธรรมเนียมศาล ค่าจ้างทนาย
ความ วิธีการดำเนินคดีในศาลธรรมดานั้น ทำให้ผู้มีปัญหาแรงงานโดยเฉพาะฝ่าย
ลูกจ้าง ซึ่งเป็นผู้มีรายได้น้อย และเมื่ออยู่ในสภาวะการว่างงาน เกิดความท้อแท้
และไม่อยากนำคดีมาสู่ศาล นอกจากนี้การพิจารณาคดีในศาลธรรมดาผู้พิพากษาต้อง

¹ สมโชค สุขารมณ์, "กฎหมายใหม่ที่น่าสนใจ" คู่สหภาพ 26,
(กรกฎาคม 2522) หน้า 107.

พิจารณาพิพากษาตามตัวกฎหมาย แต่การพิจารณาคดีในศาลแรงงานเป็นการพิจารณา โดยคำนึงถึงความยุติธรรมสภาพทางเศรษฐกิจและสังคมควบคู่กันไปกับกฎหมาย ฉะนั้น การจัดตั้งศาลแรงงานจึงมีส่วนช่วยให้ลูกจ้างและผู้มีปัญหาแรงงานเกิดความ มั่นใจ และเชื่อมั่นต่อรัฐ ในการพยายามแก้ปัญหาแรงงาน และผู้ที่ประชาชนเชื่อถือ ว่าจะเป็นผู้ให้ความยุติธรรมได้ เป็นผู้พิจารณาพิพากษาคดี โดยมีกระบวนการพิจารณาคดีที่ตอบสนองความต้องการ หรือวัตถุประสงค์ของกฎหมายแรงงาน คือ ต้องมีการ ดำเนินคดีที่สะดวกรวดเร็วและสามารถให้ความเป็นธรรมแก่คู่กรณี โดยมุ่งประสาน ประโยชน์ของคู่กรณี ให้สามารถกลับไปทำงานร่วมกันได้มากที่สุด¹ ศาลแรงงาน ของประเทศไทยซึ่งจัดตามพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลแรงงานและวิธีพิจารณาคดีแรงงาน พ.ศ. 2522 ก็ได้จัดตั้งขึ้นด้วยแนวความคิดดังกล่าวข้างต้น

อำนาจพิจารณาพิพากษาคดีของศาลแรงงาน

ศาลแรงงานมีอำนาจพิจารณาพิพากษาเฉพาะคดีแพ่ง² โดยไม่มีอำนาจ พิจารณาคดีอาญาที่เป็นความผิดตามกฎหมายแรงงาน พระราชบัญญัติจัดตั้ง ศาลแรงงานและวิธีพิจารณาคดีแรงงาน พ.ศ. 2522 จึงให้นำบทบัญญัติแห่งประมวล กฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งมาใช้บังคับแก่การดำเนินกระบวนการพิจารณาในศาล แรงงานโดยอนุโลม เท่าที่ไม่ขัดหรือแย้งกับบทบัญญัติของพระราชบัญญัติจัดตั้งศาล แรงงานและวิธีพิจารณาคดีแรงงาน พ.ศ. 2522³ ถ้าการดำเนินกระบวนการพิจารณา

1 ไพศิษฐ์ พิพัฒน์กุล "ศาลแรงงาน" บทบัญญัติ 34, หน้า 568.

2 พระราชบัญญัติจัดตั้งศาลแรงงานและวิธีพิจารณาคดีแรงงาน พ.ศ. 2522 มาตรา 8

3 พระราชบัญญัติจัดตั้งศาลแรงงานและวิธีพิจารณาคดีแรงงาน พ.ศ. 2522 มาตรา 31

ในศาลแรงงานเรื่องใดที่พระราชบัญญัตินั้น ๆ มาใช้บังคับ เช่น ความในศาลแรงงานได้รับการยกเว้นค่าฤชาธรรมเนียม¹ การอุทธรณ์คำพิพากษา หรือคำสั่งของศาลแรงงาน อุทธรณ์ได้เฉพาะปัญหาข้อกฎหมายโดยอุทธรณ์ไปยังศาลฎีกาโดยตรง²

ศาลแรงงานแบ่งออกเป็นศาลแรงงานกลาง ศาลแรงงานภาคหรือศาลแรงงานจังหวัด

ศาลแรงงานกลาง ตั้งอยู่ในกรุงเทพมหานคร และกำหนดให้มีเขตอำนาจตลอดกรุงเทพมหานคร จังหวัดสมุทรปราการ จังหวัดสมุทรสาคร จังหวัดนครปฐม จังหวัดนนทบุรี และ จังหวัดปทุมธานี สำหรับสถานที่จัดตั้งศาลแรงงานกลาง ปัจจุบันกระทรวงยุติธรรมได้ปรับปรุงใช้สถานที่ของโรงงานยาสูบสะพานเหลืองเป็นที่ทำการของศาลแรงงานกลางเป็นการชั่วคราว

ส่วนศาลแรงงานภาคหรือศาลแรงงานจังหวัดนั้น จะเปิดทำการเมื่อใดให้ประกาศโดยพระราชกฤษฎีกา หรือกระทำโดยพระราชบัญญัติแล้วแต่กรณีซึ่งจะต้องระบุเขตอำนาจศาลและกำหนดที่ตั้งศาลในเขตศาลนั้นไว้ด้วย

ในปัจจุบันศาลแรงงานกลางมีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีแรงงานทั่วราชอาณาจักร จนกว่าจะจัดมีการเปิดทำการศาลแรงงานภาคหรือศาลจังหวัดแล้ว³

¹ พระราชบัญญัติจัดตั้งศาลแรงงานและวิธีพิจารณาคดีแรงงาน พ.ศ. 2522
มาตรา 27

² พระราชบัญญัติจัดตั้งศาลแรงงานและวิธีพิจารณาคดีแรงงาน พ.ศ. 2522
มาตรา 54

³ พระราชบัญญัติจัดตั้งศาลแรงงานและวิธีพิจารณาคดีแรงงาน พ.ศ. 2522
มาตรา 60

ส่วนอำนาจพิจารณาพิพากษาของศาลแรงงาน ได้บัญญัติไว้ในพระราชบัญญัติ
จัดตั้งศาลแรงงาน และวิธีพิจารณาคดีแรงงาน พ.ศ. 2522 มาตรา 8 ให้ศาล
แรงงานมีอำนาจพิจารณาหรือมีคำสั่ง เฉพาะคดีแรงงานเท่านั้นซึ่งหมายถึง

1. คดีพิพาทเกี่ยวกับควยสิทธิ หรือหน้าที่ตามสัญญาจ้างแรงงาน หรือ
ความชดถดลงเกี่ยวกับสภาพการจ้าง
2. คดีพิพาทเกี่ยวกับควยสิทธิหรือหน้าที่ตามกฎหมายว่าควย การคุ้มครอง
ครองหรือกฎหมายว่าควยแรงงานสัมพันธ์
3. กรณีที่จะต้องใช้สิทธิทางศาลตามกฎหมายว่าควยการคุ้มครอง
แรงงานหรือกฎหมายแรงงานสัมพันธ์
4. คดีอุทธรณ์คำวินิจฉัยของเจ้าพนักงานตามกฎหมายว่าควยการ
คุ้มครองแรงงานหรือของคณะกรรมการแรงงานสัมพันธ์ หรือรัฐมนตรีตามกฎหมาย
แรงงานสัมพันธ์
5. คดีอื่นที่เกิดแต่มูลละเมิดระหว่างนายจ้างและลูกจ้างสืบเนื่องจาก
ข้อพิพาทแรงงาน หรือเกี่ยวกับการทำงานตามสัญญาจ้างแรงงาน
6. ข้อพิพาทแรงงานที่รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย ขอให้
ศาลแรงงานชี้ขาดตามกฎหมายว่าควยแรงงานสัมพันธ์

ในกรณีมีปัญหาว่าคดีใดจะอยู่ในอำนาจศาลแรงงานหรือไม่ ไม่ว่าจะเกิด
ปัญหาขึ้นในศาลแรงงานหรือศาลอื่น ให้อธิบดีผู้พิพากษาศาลแรงงานกลางเป็นผู้
วินิจฉัยคำวินิจฉัยของอธิบดีผู้พิพากษาศาลแรงงานกลางให้เป็นที่สุด¹

¹ พระราชบัญญัติจัดตั้งศาลแรงงานและวิธีพิจารณาคดีแรงงาน พ.ศ. 2522

องค์คณะผู้พิพากษาในศาลแรงงาน

องค์คณะผู้พิพากษาในศาลแรงงาน แตกต่างไปจากองค์คณะผู้พิพากษาในศาล
 ธรรมดา เนื่องจากศาลแรงงานมีอำนาจในการพิจารณาพิพากษาคดีที่เกี่ยวกับการ
 จ้างแรงงานหรือข้อพิพาทตามกฎหมายว่าด้วยการคุ้มครองแรงงานและกฎหมายว่า
 ด้วยแรงงานสัมพันธ์ ซึ่งในการพิจารณาพิพากษาคดี ผู้พิพากษาต้องใช้ดุลพินิจเพื่อ
 ให้เกิดความถูกต้องเหมาะสมและเที่ยงธรรมที่สุด ความคู่ไปกับควมทกกฎหมาย อีกทั้ง
 ทั้งสองคำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวมด้วย ฉะนั้นผู้พิพากษาในศาลแรงงาน จึงต้อง
 ประกอบด้วยผู้มีความรู้ทางกฎหมายและผู้มีความรู้และความเข้าใจในปัญหาแรงงาน
 และระบบแรงงานสัมพันธ์สำหรับประเทศไทย องค์การที่ช้ชาควินิจฉัยข้อพิพาทแรงงาน
 เป็นระบบไตรภาคี (Tripartite System) คือมีตัวแทนฝ่ายรัฐบาล ตัวแทน
 ฝ่ายนายจ้างและลูกจ้าง ดังนั้นองค์คณะผู้พิพากษาในศาลแรงงาน จึงประกอบด้วย
 บุคคล 3 ฝ่าย คือ ผู้พิพากษาประจำตามกฎหมายว่าด้วยระเบียบข้าราชการฝ่าย
 ตุลาการ ผู้พิพากษาสมทบฝ่ายนายจ้าง และผู้พิพากษาสมทบฝ่ายลูกจ้าง โดยเฉพาะ
 ผู้พิพากษาสมทบ ฝ่ายนายจ้าง และผู้พิพากษาสมทบฝ่ายลูกจ้าง ให้มีจำนวนฝ่ายละ
 เท่ากัน¹ และไม่จำเป็นต้องมีฝ่ายใดหนึ่งคน

¹ พระราชบัญญัติจัดตั้งศาลแรงงานและวิธีพิจารณาคดีแรงงาน

1. ผู้พิพากษาประจำตามพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการ
พ.ศ. 2521

ในเรื่องผู้พิพากษาประจำในศาลแรงงานนี้ ในชั้นพิจารณาของสภานิติบัญญัติแห่งชาติ ซึ่งทำหน้าที่รัฐสภากรรมาธิการบางคนได้ขอแปรญัตติ เพื่อจะเปิดโอกาสให้บุคคลภายนอกเข้ามารวมเป็นผู้พิพากษาศาลแรงงาน โดยให้มีการเปิดสอบคัดเลือกเข้ามา และมีการกำหนดคุณสมบัติต่าง ๆ เช่น ต้องเป็นผู้มีคุณวุฒิไม่ต่ำกว่าปริญญาตรีทางนิติศาสตร์ และหรือเคยเป็นกรรมการผู้มีหน้าที่ตามกฎหมายว่าด้วยการคุ้มครองแรงงาน หรือตามกฎหมายว่าด้วยแรงงานสัมพันธ์ หรือ เป็นผู้มีความรู้ประสบการณ์ศาลแรงงาน และมีจำนวนอย่างน้อย 1 ใน 3 ของผู้พิพากษาศาลแรงงาน โดยให้เหตุผลว่า ผู้พิพากษาในกระทรวงยุติธรรมที่มีความรู้ความเข้าใจปัญหาแรงงานมีจำนวนจำกัด จึงควรเปิดโอกาสให้บุคคลภายนอกเข้ามารวมเป็นผู้พิพากษาศาลแรงงานด้วย แต่มีกรรมาธิการบางคนเห็นว่า การที่จะให้บุคคลภายนอกรวมเป็นผู้พิพากษาศาลแรงงาน จะก่อให้เกิดความแตกแยกและความยุ่งยากลำบากในการบังคับบัญชา นอกจากนั้นยังมีข้อของอีกหลายประการ เช่น ขัดต่อพระบรมมณูศาลยุติธรรม และเป็นการตัดโอกาสก้าวหน้าของผู้พิพากษาธรรมดาที่มีอยู่ จะทำให้สถาบันตุลาการกระทบกระเทือน เพราะผู้ที่ไม่เคยผ่านงานตุลาการมาก่อน อาจตัดสินความบกพร่องได้ นอกจากนั้น ยังมีผู้ให้ความเห็นอีกว่า นักกฎหมายที่มีความรู้ความเข้าใจในปัญหาแรงงานนั้นมีจำกัดจริง มีข้อแต่เฉพาะในวงการศาลเท่านั้น แม้แต่ในวงการนักกฎหมายฝ่ายอื่นก็มีอยู่จำกัดเช่นกัน และผู้กฎหมายแรงงานดังกล่าวส่วนใหญ่ดำรงตำแหน่งที่ค้ำอยู่แล้ว จึงยากที่จะได้บุคคลเหล่านั้นมาเป็นผู้พิพากษาศาลแรงงาน และกระทรวงยุติธรรมมีผู้พิพากษาที่รู้และเข้าใจปัญหาแรงงานอยู่ในอ้อยที่เดียว เพราะมีผู้พิพากษาหลายท่านผ่านการ ศึกษาหรือฝึกอบรมหรือทำการวิจัยกฎหมายแรงงานมาแล้ว ที่ผ่านการทำงานด้านแรงงานและการพิจารณาคดีแรงงานก็มีจำนวนไม่น้อย

นอกจากนั้น ยังมีผู้พิพากษาหลายท่านได้รับเชิญจากมหาวิทยาลัยและสถาบันการศึกษา
 ที่กระทำความดีคุณศึกษาให้ไปทำการสอน กฎหมายแรงงานอีกด้วย¹ ในที่สุดได้
 คกลงให้มีผู้พิพากษาประจำตามพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการ
 พ.ศ. 2521 ทำหน้าที่เป็นผู้พิพากษาในศาลแรงงานร่วมกับผู้พิพากษาสมทบที่มาจาก
 ฝ่ายนายจ้างและลูกจ้าง ส่วนผู้เชี่ยวชาญหรือผู้ทรงคุณวุฒิทางด้านแรงงานให้ศาล
 แรงงานมีอำนาจเชิญมาให้ความเห็นได้²

การแต่งตั้งผู้พิพากษาของศาลแรงงานจากข้าราชการตุลาการตามกฎหมาย
 ว่าด้วยระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการดังกล่าว กฎหมายกำหนดให้แต่งตั้งจากบุคคล
 ซึ่งเป็นผู้มีความรู้ความเข้าใจในปัญหาแรงงาน³ ส่วนในศาลแรงงานกลางและ
 ศาลแรงงานภาคให้มีอธิบดีผู้พิพากษาศาลแรงงานกลางและอธิบดีผู้พิพากษาศาล
 แรงงานภาคศาลละ 1 คน และให้มีรองอธิบดีผู้พิพากษาศาลแรงงานกลางและรอง
 อธิบดีผู้พิพากษาศาลแรงงานภาคตามจำนวนที่รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม
 จะได้กำหนดความจำเป็นของแต่ละศาลส่วนในศาลแรงงานจังหวัดให้มีผู้พิพากษา
 หัวหน้าศาลแรงงานจังหวัดละ 1 คน⁴

¹ พรเพชร วิชิตชลชัย, คำอธิบายกฎหมายแรงงาน, กฎหมายคุ้มครอง
 แรงงาน กฎหมายแรงงานสัมพันธ์, กฎหมายจัดตั้งศาลแรงงานและวิธีพิจารณาคดี
 แรงงาน, หน้า 216.

² พระราชบัญญัติจัดตั้งศาลแรงงานและวิธีพิจารณาคดีแรงงาน พ.ศ. 2522
 มาตรา 30

³ พระราชบัญญัติจัดตั้งศาลแรงงานและวิธีพิจารณาคดีแรงงาน พ.ศ.
 2522 มาตรา 12

⁴ พระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการ พ.ศ. 2521 มาตรา 13

ในปัจจุบันเรามีศาลแรงงานกลางแห่งเดียว ซึ่งประกอบด้วย อธิบดีผู้พิพากษา
ศาลแรงงานกลาง 1 คน รองอธิบดีผู้พิพากษาศาลแรงงานกลาง 1 คน ผู้พิพากษา
ที่เป็นข้าราชการตุลาการ 13 คน และเลขาธิการ (ซึ่งเป็นข้าราชการตุลาการ)
1 คน

2. ผู้พิพากษาสมทบ (Associate Judge) ในศาลแรงงาน

ตามพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลแรงงาน และวิธีพิจารณาคดีแรงงาน พ.ศ.
2522 มาตรา 11 ผู้พิพากษาสมทบในศาลแรงงานจะมี 2 ฝ่าย คือ ผู้พิพากษา
สมทบฝ่ายนายจ้างและผู้พิพากษาสมทบฝ่ายลูกจ้าง โดยรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติ
ธรรมเป็นผู้กำหนดจำนวนตามความจำเป็น ฝ่ายละเท่า ๆ กัน ในระยะแรกรัฐมนตรี
ว่าการกระทรวงยุติธรรมได้กำหนดให้มีฝ่ายละ 20 คน ต่อมาปรากฏว่ามีคดีขึ้นสู่
การพิจารณาพิพากษาของศาลแรงงานกลางมากกว่าที่ศาลสามารถไต่ถามก่อนจะเปิด
ทำการ และยังมีอุปสรรคปัญหาบางประการในเรื่องอื่น ในส่วนที่เกี่ยวกับผู้พิพากษา
สมทบ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรมจึงได้กำหนดให้มีผู้พิพากษาสมทบเพิ่มขึ้น
อีกฝ่ายละ 10 คน รวมเป็นฝ่ายละ 30 คน

2.1 การคัดเลือกและแต่งตั้งผู้พิพากษาสมทบ

การคัดเลือกและแต่งตั้งผู้พิพากษาสมทบ ทั้งฝ่ายนายจ้างและลูกจ้าง
เป็นไปตามพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลแรงงาน และวิธีพิจารณาคดีแรงงาน พ.ศ.
2522 และกฎกระทรวง พ.ศ. 2523¹

¹ กฎกระทรวงมหาดไทย (พ.ศ. 2523) ออกตามความในพระราชบัญญัติ
จัดตั้งศาลแรงงาน และวิธีพิจารณาคดีแรงงาน พ.ศ. 2522 ประกาศในราชกิจจา
นุเบกษา เล่มที่ 97, ตอนที่ 37, ลงวันที่ 7 มีนาคม พ.ศ. 2523

2.2 คุณสมบัติของผู้ที่พำนักข้ามพรม

ผู้ที่ได้รับการเสนอชื่อเพื่อแต่งตั้งเป็นผู้ที่พำนักข้ามพรมนั้น มาตรา 14 วรรคสอง แห่งพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลแรงงานและวิธีพิจารณาคดีแรงงาน พ.ศ. 2522 ได้กำหนดไว้ว่า ต้องมีคุณสมบัติ และไม่มีลักษณะของห้าม ดังนี้

1. มีสัญชาติไทย
2. บรรลุนิติภาวะ
3. มีภูมิลำเนา หรือสถานที่ทำงานอยู่ในเขตศาลแรงงานนั้น
4. ไม่เป็นบุคคลล้มละลาย คนไร้ความสามารถหรือคนเสมือนไร้ความสามารถ
5. ไม่เคยต้องโทษจำคุกโดยคำพิพากษาถึงที่สุดให้จำคุก เว้นแต่เป็นโทษสำหรับความผิดที่ได้กระทำโดยประมาท หรือความผิดลหุโทษ
6. เป็นผู้มีความเต็มใจในการปกครองตามระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข
7. ไม่เคยต้องคำพิพากษาว่าได้กระทำความผิดตามกฎหมายว่าด้วยการคุ้มครองแรงงานหรือกฎหมายว่าด้วยแรงงานสัมพันธ์ เว้นแต่พ้นโทษมาแล้ว ไม่น้อยกว่า 2 ปี หรือพ้นเวลาที่ศาลได้กำหนดในการรอกการลงโทษมาแล้ว
8. ไม่เป็นข้าราชการการเมือง กรรมการพรรคการเมือง หรือเจ้าหน้าที่ในพรรคการเมือง สมาชิกรัฐสภา หรือสมาชิกสภากรุงเทพมหานครหรือสมาชิกสภาท้องถิ่น ที่มาจากการเลือกตั้ง หรือทนายความ

จากที่กล่าวมาแล้วจะเห็นได้ว่าพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลแรงงาน และวิธีพิจารณาคดีแรงงาน มีได้กำหนดคุณสมบัติ หรือความรู้น้ำของ ผู้พิพากษาสมทบไว้ ซึ่งทำให้เห็นเจตนารมณ์ ได้ว่ามุ่งประสงค์ที่จะให้นายจ้างและลูกจ้างทุกคนมีสิทธิได้รับเลือกเป็นผู้พิพากษาสมทบได้อย่างเสมอหน้ากัน และหากฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเลือกผู้ที่ไม่ออก เขียนไม่ได้เข้ามาเป็นผู้พิพากษาสมทบ ผู้นั้นก็ไม่ขาดคุณสมบัติในการที่จะได้รับแต่งตั้ง¹ ซึ่งขณะนี้ยังไม่ปรากฏว่าสมาคมนายจ้างหรือสหภาพแรงงานเลือกบุคคลดังกล่าว เป็นผู้พิพากษาสมทบ

ผู้พิพากษาสมทบจะไต่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งจากบุคคลผู้ได้รับการคัดเลือก โดยการลงคะแนนเสียงเลือกผู้แทนของสมาคมนายจ้าง และสหภาพแรงงาน ที่จดทะเบียนที่ตั้งสำนักงานในเขตศาลแรงงานใดไม่มีสมาคมนายจ้างหรือสหภาพแรงงาน ซึ่งจดทะเบียนที่ตั้งสำนักงานไว้ กรมแรงงานจะทำการคัดเลือกแทนสมาคมนายจ้างหรือสหภาพแรงงาน²

สมาคมนายจ้าง หมายถึง องค์การของนายจ้างที่ตั้งขึ้นตามกฎหมายว่าด้วยแรงงานสัมพันธ์³

¹ จำรัส เขมะจารุ, ศาลแรงงาน และวิธีพิจารณาคดีแรงงาน หน้า 20.

² พระราชบัญญัติจัดตั้งศาลแรงงานและวิธีพิจารณาคดีแรงงาน พ.ศ. 2522 มาตรา 14

³ พระราชบัญญัติจัดตั้งศาลแรงงานและวิธีพิจารณาคดีแรงงาน พ.ศ. 2522 มาตรา 3 วรรค 2

สหภาพแรงงาน หมายถึง องค์การของลูกจ้างที่จัดตั้งขึ้นตามกฎหมาย
ว่าด้วยแรงงานสัมพันธ์¹

หลักเกณฑ์และวิธีการ เพื่อให้ได้มาซึ่งรายชื่อผู้แทนฝ่ายนายจ้าง และผู้แทน
ฝ่ายลูกจ้างที่จะได้รับการแต่งตั้ง เป็นผู้พิพากษาสมทบเป็นหน้าที่ของกรมแรงงาน ซึ่ง
มีกฎกระทรวงมหาดไทย พ.ศ. 2523 ออกโดยอาศัยอำนาจตามความในมาตรา 4
และมาตรา 14 แห่งพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลแรงงานและวิธีพิจารณาคดีแรงงาน
พ.ศ. 2522 กำหนดแบบและวิธีปฏิบัติไว้ดังนี้

อธิบดีกรมแรงงาน จะมีหนังสือแจ้งให้สมาคมนายจ้างและสหภาพ
แรงงานซึ่งจดทะเบียนสำนักงานในเขตศาลแรงงานกลาง เสนอชื่อผู้แทนของสมาคม
นายจ้างหรือสหภาพแรงงาน เข้าสมัครรับเลือกตั้ง เพื่อจะดำรงตำแหน่งผู้พิพากษา
สมทบฝ่ายนายจ้าง หรือ ผู้พิพากษาสมทบฝ่ายลูกจ้าง แล้วแต่กรณี ต่ออธิบดีกรม
แรงงาน ตามจำนวนที่อธิบดีกรมแรงงานกำหนดภายใน 30 วัน นับแต่วันที่ได้รับ
แจ้งจากอธิบดีกรมแรงงาน² ในเขตศาลแรงงานใดไม่มีสมาคมนายจ้าง
ให้อธิบดีเรียกประชุมผู้แทนฝ่ายนายจ้างของสถานประกอบกิจการทุกแห่ง ซึ่งอยู่ใน
เขตศาลแรงงานนั้น ที่มีลูกจ้างตั้งแต่ 50 คนขึ้นไป โดยให้นายจ้างสถานประกอบ
กิจการ แต่ละแห่งส่งผู้แทนเข้าร่วมประชุมได้แห่งละ 1 คน และให้ผู้แทนดังกล่าว

¹ พระราชบัญญัติจัดตั้งศาลแรงงานและวิธีพิจารณาคดีแรงงาน พ.ศ. 2522
มาตรา 3 วรรคท้าย

² กฎกระทรวงมหาดไทย พ.ศ. 2523 ข้อ 2 ออกตามความในพระราช
บัญญัติ จัดตั้งศาลแรงงานและวิธีพิจารณาคดีแรงงาน พ.ศ. 2522

เสนอชื่อผู้สมัครรับเลือกตั้งใดก็ตามจำนวนที่อธิบดีกำหนด¹ และในเขตศาลแรงงาน
ใดที่ไม่มีสหภาพแรงงาน ให้อธิบดีเรียกประชุมผู้แทนฝ่ายลูกจ้างของสถานประกอบ
กิจการทุกแห่งซึ่งอยู่ในเขตศาลแรงงานนั้นที่มีลูกจ้างตั้งแต่ 50 คนขึ้นไป โดยให้
ลูกจ้างของสถานประกอบกิจการแต่ละแห่งเลือกผู้แทนส่งมารวมประชุมใดแห่งละ
1 คน และขอให้ผู้แทนดังกล่าวเสนอชื่อผู้สมัครรับเลือกตั้งใดก็ตามจำนวนที่อธิบดี
กำหนด² นอกจากนั้นอธิบดีกรมแรงงานจะดำเนินการตรวจสอบคุณสมบัติ ผู้สมัคร
รับเลือกตั้งว่ามีคุณสมบัติและมีลักษณะต้องห้าม ตามมาตรา 14 แห่งพระราชบัญญัติ
จัดตั้งศาลแรงงานและวิธีพิจารณาคดีแรงงาน พ.ศ. 2522 หรือไม่ และแจ้งผล
การตรวจสอบคุณสมบัติให้ผู้สมัครรับเลือกตั้ง สมาคมนายจ้างและสหภาพแรงงาน
ซึ่งเสนอชื่อผู้สมัครรับเลือกตั้งทราบ ในกรณีที่อธิบดีกรมแรงงานแจ้งว่า ผู้สมัครรับ
เลือกตั้งรายใด ขาดคุณสมบัติ หรือมีลักษณะต้องห้าม และไม่มีสิทธิเข้ารับเลือกตั้ง
เป็นผู้พิพากษาสมทบสมาคมนายจ้าง หรือสหภาพแรงงาน ซึ่งเสนอชื่อผู้สมัครรับ
เลือกรับเลือกตั้งดังกล่าวมีสิทธิดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่งคือ

1. ถ้าเห็นว่าผู้สมัครรับเลือกตั้งดังกล่าว มีคุณสมบัติครบถ้วน และ
ไม่มีลักษณะต้องห้าม สมาคมนายจ้าง หรือสหภาพแรงงานนั้นมีสิทธิอุทธรณ์ต่อ
รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยภายใน 7 วัน นับแต่วันที่ได้รับแจ้ง และให้

¹ กฎกระทรวงมหาดไทย พ.ศ. 2523 ข้อ 3 วรรคแรก ออกตามความ
ในพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลแรงงานและวิธีพิจารณาคดีแรงงาน พ.ศ. 2522

² กฎกระทรวงมหาดไทย พ.ศ. 2523 ข้อ 2 วรรค 2 ออกตามความ
ในพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลแรงงานและวิธีพิจารณาคดีแรงงาน พ.ศ. 2522

ถือว่าคำวินิจฉัยอุทธรณ์ของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย เป็นที่สุด หรือ

2. สมาชิกนายจ้าง หรือสหภาพแรงงาน จะเสนอข้อบุคคลอื่นเข้าสมัครรับเลือกตั้งแทนผู้สมัครรับเลือกตั้งเดิมได้อีกครั้งหนึ่ง ภายใน 7 วัน นับแต่วันที่ได้รับแจ้ง แลต่ออธิบดีกรมแรงงาน ได้ดำเนินการตรวจสอบคุณสมบัติแล้วปรากฏว่าผู้สมัครรับเลือกตั้งใหม่ขาดคุณสมบัติ หรือมีลักษณะต้องห้ามและไม่มีสิทธิเข้ารับเลือกตั้งอีก ในกรณีนี้สมาชิกนายจ้าง หรือสหภาพแรงงาน จะมีสิทธิดำเนินการได้เพียงการใช้สิทธิอุทธรณ์ตามข้อ 1 เท่านั้น ¹

เมื่ออธิบดีกรมแรงงานตรวจสอบคุณสมบัติ และลักษณะต้องห้ามของผู้สมัครรับเลือกตั้งเสร็จแล้ว ก็จะประกาศกำหนด วัน เวลา และสถานที่ทำการเลือกตั้ง สมาชิกนายจ้างและสหภาพแรงงาน ต้องแจ้งชื่อผู้แทนแห่งละ 1 คน ที่จะเป็นผู้ลงคะแนนเสียงเลือกตั้งต่ออธิบดีกรมแรงงาน ก่อนวันเลือกตั้งไม่น้อยกว่า 5 วัน ²

ในการดำเนินการเลือกตั้ง อธิบดีกรมแรงงานจะแต่งตั้งผู้ลงคะแนนเลือกตั้งอย่างน้อย 3 คน เป็นคณะกรรมการตรวจคะแนน ³ ซึ่งในทางปฏิบัติการคัดเลือก

¹ กฎกระทรวงมหาดไทย พ.ศ. 2523 ข้อ 4 ออกตามความในพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลแรงงานและวิธีพิจารณาคดีแรงงาน พ.ศ. 2522

² กฎกระทรวงมหาดไทย พ.ศ. 2523 ข้อ 5 และข้อ 6 ออกตามความในพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลแรงงานและวิธีพิจารณาคดีแรงงาน พ.ศ. 2522

³ กฎกระทรวงมหาดไทย พ.ศ. 2523 ข้อ 8 ออกตามความในพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลแรงงานและวิธีพิจารณาคดีแรงงาน พ.ศ. 2522

ด้วบุคคลเพื่อเป็นกรรมการตรวจคะแนน จะใช้วิธีการชาวเสียงระหว่างผู้ลงคะแนน
 เสียงเลือกทั้งด้วยกัน แล้วเสนอข้อบังคับกรมแรงงานแต่งตั้ง คณะกรรมการตรวจ
 คะแนนนี้จะทำหน้าที่จัดระเบียบและควบคุมดูแลให้ความสะดวกแก่ผู้ลงคะแนนเสียง
 เลือกตั้ง ตรวจสอบบัญชีรายชื่อผู้ลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง และรับบัตรเลือกตั้งที่ผู้
 ลงคะแนนเสียงเลือกตั้งทำเครื่องหมายเสร็จแล้วนำมาส่งให้ ใส่งในหีบบัตร
 เลือกตั้ง¹ ผู้ลงคะแนนเสียงเลือกตั้งคนหนึ่ง จะลงคะแนนเสียงเลือกตั้งได้ไม่
 เกินจำนวนผู้พิพากษาสมทบที่รัฐมนตรีกำหนด คณะกรรมการตรวจคะแนนจะประกาศ
 ผลของการนับคะแนนเสียงเลือกตั้ง ณ ที่เลือกตั้งนั้น และจัดทำบัญชีรายชื่อผู้ได้รับ
 การเลือกตั้ง ซึ่งได้รับคะแนนเสียงเลือกตั้งมากที่สุด ตามลำดับจนครบจำนวนผู้
 พิพากษาสมทบที่รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรมกำหนดไว้ แล้วมอบให้อธิบดีกรม
 แรงงานโดยเร็ว เพื่ออธิบดีกรมแรงงานจัดได้แจ้งให้กระทรวงยุติธรรมโปรดเกล้าฯ
 แต่งตั้ง เป็นผู้พิพากษาสมทบต่อไป ซึ่งในทางปฏิบัติจริง ๆ เมื่อเดือนเมษายน
 พ.ศ. 2523 หลังจากที่มีการคัดเลือกแล้วกรมแรงงานได้ทำหนังสือของกระทรวง
 มหาดไทยส่งบัญชีรายชื่อผู้ได้รับการคัดเลือกมายังกระทรวงยุติธรรม กระทรวงยุติ
 ธรรมจึงได้ดำเนินการเพื่อนำความกราบบังคมทูล ขอให้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
 แต่งตั้ง²

¹ กฎกระทรวงมหาดไทย พ.ศ. 2523 ข้อ 9 ออกตามความในพระราช
 บัญญัติจัดตั้งศาลแรงงานและวิธีพิจารณาคดีแรงงาน พ.ศ. 2522

² จำรัส เหมะจารุ, ศาลแรงงานและวิธีพิจารณาคดีแรงงาน, หน้า 21.

ในกรณีที่ผู้ได้รับคะแนนเสียงเลือกตั้งเท่ากัน ในลำดับสุดท้ายมากกว่าหนึ่ง
 คนขึ้นไป ซึ่งทำให้จำนวนผู้ได้รับเลือกตั้งจำนวนผู้พิพากษาสมทบที่รัฐมนตรีว่าการ
 กระทรวงยุติธรรม กำหนดไว้ คณะกรรมการตรวจคะแนนอาจมอบหมายให้กรรมการ
 ตรวจคะแนนด้วยกันคนหนึ่งคนใด เป็นผู้จับสลากระหว่างผู้ได้รับคะแนนเท่ากันในลำดับ
 สุดท้าย เพื่อให้ได้จำนวนผู้พิพากษาสมทบเท่าที่กำหนด ¹

เมื่อคณะกรรมการตรวจคะแนนประกาศผลการเลือกตั้งแล้ว ถ้าสมาชิกนาย
 จ้างหรือสหภาพแรงงานที่เกี่ยวข้องในการเลือกตั้งเห็นว่าการที่บุคคลใดได้รับการ
 เลือกตั้งเพื่อดำรงตำแหน่งเป็นผู้พิพากษาสมทบเป็นไปโดยมิชอบ ให้มีสิทธิยื่นคำร้อง
 คัดค้านต่ออธิบดีภายใน 7 วันนับแต่วันประกาศผลการเลือกตั้ง เพื่อให้มีการเลือกตั้ง
 ใหม่ ² ในกรณีที่ไม่มีสมาชิกนายจ้างหรือสหภาพแรงงานในเขตศาลแรงงานใดให้
 ผู้แทนฝ่ายนายจ้างหรือผู้แทนฝ่ายลูกจ้าง ตามที่กล่าวแล้ว มีสิทธิเช่นเดียวกับสมาชิ
 กนายจ้างหรือสหภาพแรงงานในการคัดค้านการเลือกตั้งนี้ ³ คำวินิจฉัยของอธิบดี
 ให้เป็นที่สิ้นสุด ⁴

¹ กฎกระทรวงมหาดไทย พ.ศ. 2523 ข้อ 17 วรรคท้าย ออกตามความ
 ในพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลแรงงาน และวิธีพิจารณาคดีแรงงาน พ.ศ. 2522

² กฎกระทรวงมหาดไทย พ.ศ. 2523 ข้อ 21 วรรคแรก ออกตาม
 ความในพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลแรงงานและวิธีพิจารณาคดีแรงงาน พ.ศ. 2522

³ กฎกระทรวงมหาดไทย พ.ศ. 2523 ข้อ 21 วรรค 2 ออกตามความ
 ในพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลแรงงานและวิธีพิจารณาคดีแรงงาน พ.ศ. 2522

⁴ กฎกระทรวงมหาดไทย พ.ศ. 2523 ข้อ 21 วรรคท้าย

ในกรณีที่มีการเลือกตั้งได้จำนวนผู้พิพากษาสมทบไม่ครบตามที่รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรมกำหนดสำหรับศาลแรงงานใด ให้อธิบดีดำเนินการให้มีการเลือกตั้งผู้พิพากษาสมทบสำหรับศาลแรงงานนั้นจนครบจำนวนที่กำหนดไว้¹

ผู้ที่ไต่ทวงพระกรุณาไปรอดแล้ว แ่่งทั้งเป็นผู้พิพากษาสมทบจะต้องเข้ารับการอบรมในเรื่องเกี่ยวกับศาลแรงงาน อำนาจหน้าที่ของผู้พิพากษาสมทบ และระเบียบที่เกี่ยวข้องของตลอดจนการดำรงตนในฐานะเป็นผู้พิพากษาสมทบตามระเบียบการอบรมที่กระทรวงยุติธรรมกำหนด

ตามที่ไต่ทวงถึงอำนาจพิจารณาพิพากษาและองค์คณะของศาลแรงงานมาแล้วข้างต้นเมื่อศาลแรงงานพิจารณาพิพากษาคดีเสร็จแล้วความสามารถอุทธรณ์ไปยังศาลฎีกา ซึ่งมีองค์คณะพิจารณาพิพากษาคดีเป็นผู้พิพากษาประจำตามพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการ และอุทธรณ์ได้เฉพาะข้อกฎหมายโดยถือตามข้อเท็จจริงที่ศาลแรงงานกลางได้วินิจฉัยมา ถ้าข้อเท็จจริงไม่พอศาลฎีกาจะสั่งให้ศาลแรงงานกลางฟังข้อเท็จจริงเพิ่มเติมได้ซึ่งจะเห็นได้ว่าปัญหาข้อเท็จจริงสิ้นสุด ศาลแรงงานกลางเท่านั้น ดังนั้น จึงควรจะจัดหาคณะผู้พิพากษาในศาลแรงงานกลางให้เหมาะสมเพื่อจะได้อำนวยประโยชน์แก่ประชาชนมากที่สุด จากการที่ได้ตั้งศาลแรงงานกลางขึ้นประมาณ 2 - 3 ปี ที่ผ่านมานี้มีปัญหาดหลายประการที่ควรจะกล่าวถึง คือ

1. ปัญหาเรื่องเวลาในการพิจารณาคดีของศาลแรงงานหนึ่งตรงกับเวลาทำงานประจำของผู้พิพากษาสมทบฝ่ายนายจ้างและลูกจ้าง ซึ่งอาจจะทำหาคดีล่าช้าเนื่องจากผู้พิพากษาสมทบขาดการพิจารณา ในเรื่องนี้เป็นเรื่องที่ควรจะหามาตรการแก้ไข

¹ กฎกระทรวงมหาดไทย พ.ศ. 2523 ข้อ 22 ออกตามความในพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลแรงงาน และวิธีพิจารณาคดีแรงงาน พ.ศ. 2522

2. ปัญหาการไปพิจารณาภาคีในศาลต่างจังหวัด ทำให้สิ้นเปลืองงบประมาณ และประสบปัญหาความไม่พร้อมของคดี
3. ปัญหาผู้พิพากษาแรงงานไม่เพียงพอตามความต้องการของสังคม
4. ปัญหาผู้พิพากษาสมทบขาดทักษะ

ปัญหาทั้ง 4 ปัญหานี้อาจแก้ไขได้โดยการจัดตั้งศาลแรงงานเพิ่มเติมหลาย ๆ ศาลทั่วราชอาณาจักร สนับสนุนส่งเสริมให้ผู้พิพากษาแรงงานสามารถทำงานในศาลแรงงานได้อย่างต่อเนื่องและสนับสนุนให้โรงเรียนกฎหมายเน้นหนักในเรื่องกฎหมายแรงงานและประการที่สำคัญคือ มีการอบรมเพิ่มพูนทักษะให้ผู้พิพากษาสมทบและกำหนดกฎเกณฑ์เรื่องคุณสมบัติของผู้พิพากษาสมทบใหม่โดยเฉพาะเรื่องอายุและประสบการณ์

ศาลที่ประเทศไทยควรจัดตั้งขึ้นในอนาคต

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในข้างต้นว่าศาลพิเศษ เช่น ศาลแรงงานให้ประโยชน์ในทางที่จะเอื้ออำนวยความยุติธรรมให้แก่ประชาชนได้มากกว่าที่จะพิจารณาคดีบางชนิดในศาลยุติธรรมธรรมดา ในคดีประเภทอื่น ๆ นอกจากคดีเกี่ยวกับแรงงานที่มีความยุ่งยากซับซ้อนก็สมควรจะได้รับการพิจารณาจากศาลพิเศษโดยเฉพาะศาลพิเศษอื่น ๆ นอกจากศาลแรงงานที่ประเทศไทยสมควรที่จะได้จัดตั้งในปัจจุบัน มี 2 ศาล คือ

1. ศาลภาษี
2. ศาลปกครอง

ศาลาภาษี

เหตุผลในการสมควรจัดตั้งศาลาภาษีขึ้นในประเทศไทย

ประเทศไทยสมควรที่จะได้มีการจัดตั้งศาลาพิเศษที่เรียกว่า "ศาลาภาษี" ขึ้น เนื่องจากในสภาวะปัจจุบันคดีที่เกี่ยวกับภาษีอากรในประเทศไทยมีความยุ่งยาก ในด้านบทบัญญัติของกฎหมาย ซึ่งมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องติดตามตัวบท และกฎหมายภาษีอากรจะต้องพิจารณาควบคู่ไปกับภาคธุรกิจด้วย ดังนั้น ในการพิจารณาคดีภาษีจึงควรได้รับการพิจารณาจากผู้พิพากษาที่มีความรู้เกี่ยวกับนโยบายภาษีอากร การบริหารภาษีอากร การที่ความตามประมวลรัษฎากร การบัญชีและการชื้อธุรกิจด้วย นอกจากนี้ การพิจารณาคดีภาษียังมีความสำคัญต่อความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจ การที่คดีภาษีอยู่ในการพิจารณาของศาลยุติธรรมธรรมดาเป็นเวลานานจะทำให้การเศรษฐกิจหยุดชะงัก ด้วยเหตุผลดังที่ได้กล่าวมานี้ จึงสมควรที่ประเทศไทยจะได้จัดตั้งศาลาภาษีขึ้นเพื่อจะได้อำนวยความสะดวกให้แก่ประชาชนได้มากที่สุดและเพื่อความเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจของประเทศด้วย

ตามปกติแล้ว การพิจารณาคดีภาษีของประเทศไทยอยู่ในอำนาจของคณะกรรมการพิจารณาอุทธรณ์และศาลยุติธรรมตามลำดับซึ่งทำให้ประชาชนทั่วไปที่เป็นคู่ความในคดีไม่ได้รับประโยชน์เต็มที่เพราะในการศึกษาภาษีอากรของผู้ที่ศึกษาวิชากฎหมายนั้นส่วนใหญ่ไม่ใช่เป็นการศึกษาอย่างจริงจังและระบบการคัดเลือกตัวผู้พิพากษาของประเทศไทยเป็นระบบที่ผู้พิพากษาขาดประสบการณ์ชื้อธุรกิจในเชิงปฏิบัติ ประกอบการพิจารณาคดีภาษีในศาลใช้วิธีพิจารณาความแพ่งธรรมดาทำให้เสียเวลานานและสิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายมาก และขั้นตอนการอุทธรณ์ภาษีของประเทศไทยคือ

การอุทธรณ์การประเมินภาษีต่อคณะกรรมการพิจารณาการอุทธรณ์จนถึงกระบวนการ
 ศาลมีข้อบกพร่องมาก เช่น เรื่องแผนการแจ้งภาษีซึ่งใช้ถ้อยคำสั้น ๆ ไม่สื่อความ
 หมายให้ประชาชนทั่วไปเข้าใจ รายการใดถ้าเป็นคำฟ้องก็ถูกศาลตัดสินว่าฟ้อง
 เคลือบคลุม นอกจากนี้องค์ประกอบของคณะกรรมการพิจารณาการอุทธรณ์ประกอบด้วย
 ผู้แทนกรมการปกครอง ผู้แทนกรมอัยการ อธิบดีกรมสรรพสามิต ซึ่งทำหน้าที่คล้าย
 จูริช (Jury) แต่ในทางปฏิบัติ คณะกรรมการทำหน้าที่ออกเสียงตามความเห็นของ
 คนที่วางถูกข้อ โดยฟังข้อเท็จจริงและข้อกฎหมายที่เจ้าหน้าที่อุทธรณ์ผู้ทำเรื่อง
 เสนอซึ่งเจ้าหน้าที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจของคณะกรรมการในทางปฏิบัติ ซึ่ง
 ตามความจริงแล้วกฎหมายก็ไม่อาจใช้สำนึกได้ เพราะว่า เป็นกฎหมายที่มี
 รากฐานทางเศรษฐศาสตร์ ผลของการพิจารณาของคณะกรรมการพิจารณาการอุทธรณ์
 มักจะถูกอุทธรณ์ทำเป็นคดีภาษี ขึ้นสู่การพิจารณาของศาลเป็นจำนวนมาก ดังนั้นประ
 เทศไทยจึงจำเป็นต้องพัฒนากระบวนการยุติธรรมให้สอดคล้องกับสภาพเศรษฐกิจ
 และการพาณิชย์ของชาติที่กำลังขยายตัวไปเป็นอันมาก จึงสมควรที่จะได้จัดตั้งศาล
 ภาษีขึ้นเป็นศาลที่มีวิพิจารณาความเฉพาะเป็นพิเศษ เพื่อจะได้อำนวยความสะดวก
 รวดเร็วทำให้ประชาชนได้รับประโยชน์อย่างเต็มที่ ผู้เขียนมีข้อเสนอแนะในการ
 จัดตั้งศาลภาษีในประเทศไทยโดยอาศัยแนวทางในการจัดตั้งศาลพิเศษของประเทศ
 ต่างๆ และศาลภาษีของประเทศสหรัฐอเมริกา ซึ่งเป็นศาลพิเศษที่มีวิพิจารณา
 ความโดยเฉพาะและมีผู้พิพากษาเป็นผู้ที่มีความเชี่ยวชาญในด้านกฎหมายอากร
 ดังต่อไปนี้

อำนาจของศาลภาษี ถ้าประเทศไทยจัดตั้งศาลภาษีขึ้น ก็สมควรให้ขอจัด
 แยกทางด้านภาษีทุกประเภท เช่น ภาษีสรรพากร ภาษีศุลกากร และภาษีสรรพสามิต
 ขึ้นอยู่ในเขตอำนาจของศาลนี้และเขตอำนาจของศาลนี้ครอบคลุมทั่วราชอาณาจักร

ผู้พิพากษาศาลฎีกา ผู้พิพากษาศาลฎีกา ควรเป็นผู้ที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญทางด้านกฎหมายอากรและด้านพาณิชย์กรรม และผู้พิพากษาในศาลฎีกา ควรจำแนกเป็น 2 ประเภทคือ

1. ผู้พิพากษาตามกฎหมายว่าด้วยระเบียบข้าราชการตุลาการ ของกระทรวงยุติธรรม เนื่องจากประเทศไทยยังให้ความสำคัญแก่สถาบันศาลว่าเป็นที่เมือและหทัยคัมของประชาชนในเรื่องความยุติธรรมแต่ผู้พิพากษานี้ควรพิจารณาจากผู้ที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญด้านกฎหมาย

2. ผู้พิพากษาสมทบ ประเทศไทยควรมีผู้พิพากษาสมทบในกิจการศาลฎีกาโดยเลือกจากบุคคลภายนอกที่มีความเชี่ยวชาญทางด้านธุรกิจ หรือผู้ทรงคุณวุฒิจากบริษัทหรือบริหารธุรกิจ เพื่อที่จะได้ช่วยเหลือให้คำแนะนำและข้อคิดเห็นในทางปฏิบัติแก่ผู้พิพากษาประเภทแรก

องค์คณะผู้พิพากษานั้นควรจะเป็น 2 หรือ 4 ซึ่งควรมีผู้พิพากษาประเภทละเท่า ๆ กัน

วิธีพิจารณาคดีฎีกา วิธีพิจารณาคดีฎีกาควรมีวิธีคล้ายกับวิธีพิจารณาในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง แต่ควรจะรวบรัดกว่า เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่ประชาชนให้มากที่สุดรวมทั้งก่อให้เกิดความรวดเร็วประหยัดและเป็นธรรมแก่คู่ความด้วย ในกระบวนการพิจารณาซึ่งวัตถุประสงค์ในการมีวิธีพิจารณาความของศาลฎีกาโดยเฉพาะนี้คล้ายคลึงกับวิธีพิจารณาของศาลสหรัฐ¹ และเพื่อให้การดำเนินการตาม

¹ Rules of Practice and Procedure, United States Tax Court, rule 1 (B)

พิจารณาคดีภาษีเป็นไปโดยเป็นธรรม ศาลภาษีควรมีอำนาจในการขอให้ผู้ทรงคุณวุฒิ หรือผู้เชี่ยวชาญมาให้ความเห็นประกอบในการพิจารณาคดีได้ ตามแนวอำนาจพิจารณา คดีปกครองของศาลปกครองฝรั่งเศส¹ อันจะไดกล่าวต่อไป ส่วนการที่จะให้ผู้ทรง คุณวุฒิเป็นผู้ให้ความเห็นในปัญหาข้อเท็จจริงหรือปัญหาข้อกฎหมายหรือทั้งสองประการ เป็นเรื่องที่มีอำนาจของ กระทรวงยุติธรรมควรจะต้องพิจารณาเพื่อความเหมาะสมต่อไป

การพิจารณาคดีของศาลภาษีนั้นควรจะเป็นไปอย่างรวดเร็วต่อเนื่องเพื่อผล ประโยชน์ของความและผลประโยชน์ทาง เศรษฐกิจและการพาณิชย์ของชาติ ศาล ภาษีควรจะมีคดีการพิจารณาคดีที่ได้บัญญัติไว้ ในมาตรา 37 ของประมวลกฎหมาย พิพากษา คือ ให้ศาลดำเนินการนั่งพิจารณาคดีติดต่อกันไปเท่าที่สามารถจะทำได้โดย ไม่ต้องเลื่อนจนกว่าจะเสร็จการพิจารณาและพิพากษาคดี²

ศาลปกครอง

ศาลปกครองเป็นองค์กรที่ยังไม่เคยตั้งขึ้นในประเทศไทยมาก่อนเลย แต่ เป็นองค์กรที่สมควรจะจัดตั้งขึ้นในอนาคต เพราะประเทศไทยยังขาดมาตรการที่จะ ให้ความคุ้มครองแก่ประชาชนผู้ที่อยู่ใต้อาณาเขตปกครองและฝ่ายปกครองการควบคุม

¹ Harvard Law School, International Tax Program, Taxation in France, World Tax Series, p 93.

ฝ่ายปกครองเท่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบันเป็นการควบคุมโดยศาลยุติธรรมและการควบคุมโดยฝ่ายปกครองเอง ทำให้ไม่อาจจะหาหลักประกันในการให้ความเป็นธรรมแก่ประชาชนได้อย่างเต็มที่ เพราะศาลยุติธรรมไม่อาจเข้าไปก้าวกายการใช้อำนาจบริหารได้ในทุกกรณีและฝ่ายปกครองก็อาจได้รับการระแวงสงสัยว่าจะเข้าข้างพวกเดียวกัน

แนวความคิดที่จะตั้งศาลปกครองขึ้นในประเทศไทย ได้มีขึ้นตั้งแต่สมัยการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชเป็นประชาธิปไตย ตั้งแต่ พ.ศ. 2475 ทั้งนี้โดยรัฐบาลในขณะนั้น เห็นว่าการใช้อำนาจบริหารของฝ่ายบริหารหรือการใช้อำนาจปกครองของเจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองมีความเกี่ยวข้องกับประชาชนผู้อยู่ภายใต้การปกครองอย่างใกล้ชิดและตลอดเวลา ดังนั้น ปัญหาการกระทบกระทั่งระหว่างกันและกันย่อมเกิดขึ้นได้เสมอ เมื่อมีเหตุการณ์เช่นนี้เกิดขึ้นก็มีการนำคดีขึ้นศาลยุติธรรม ซึ่งในบางครั้งศาลยุติธรรมก็ขาดความรู้ประสบการณ์ในทางปกครองหรือบางครั้งประสบปัญหาเรื่องการเข้าไปก้าวกายอำนาจฝ่ายปกครองหรืออำนาจบริหาร แต่ถ้าวจะให้ฝ่ายปกครองด้วยกันเองเป็นผู้ตัดสินปัญหา ประชาชนผู้อยู่ภายใต้การปกครองก็ย่อมจะสงสัยในความยุติธรรมที่ได้รับ ดังนั้นรัฐบาลจึงเห็นว่าเป็นการสมควรที่จะหามาตรการที่ทำให้เกิดผลดีแก่ทั้งสองฝ่าย คือ ฝ่ายปกครองและประชาชนผู้ถูกปกครองในอันที่จะยุติปัญหาข้อพิพาท คือให้ประชาชนได้รับความเป็นธรรมและฝ่ายปกครองสามารถบริหารงานปกครองต่อไปได้สะดวก

จากการดำริดังกล่าวข้างต้น ในปี พ.ศ. 2476 ได้มีการตราพระราชบัญญัติคณะกรรมการกฤษฎีกา พ.ศ. 2476 ขึ้น ซึ่งกำหนดหน้าที่ของคณะกรรมการกฤษฎีกาให้ใช้อำนาจหน้าที่เป็นศาลปกครอง

โดยบัญญัติไว้ในมาตรา 5, 8 และ มาตรา 15¹

ใน พ.ศ. 2478 รัฐบาลได้เสนอร่างพระราชบัญญัติว่าด้วยอำนาจของคณะกรรมการกฤษฎีกาในคดีปกครอง และร่างพระราชบัญญัติว่าด้วยวิธีพิจารณาคดีปกครองต่อสภาผู้แทนราษฎร และในขณะที่สภาผู้แทนราษฎรได้พิจารณา ร่างพระราชบัญญัติฉบับดังกล่าว รัฐบาลในสมัยนั้นได้ขอให้รอการพิจารณาไว้ก่อน เนื่องจากอาจจะเห็นได้ว่าประเทศไทยยังไม่ถึงเวลาอันสมควรที่จะมีการจัดตั้งศาลปกครองใน พ.ศ. 2489 สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรได้เสนอร่างพระราชบัญญัติว่าด้วยอำนาจพิจารณาคดีปกครอง พ.ศ. 2489 ต่อรัฐสภาและรัฐบาลได้ขอรับร่างพระราชบัญญัตินี้ไว้พิจารณาก่อนรับหลักการจนกระทั่ง พ.ศ. 2492 รัฐบาลจึงได้เสนอพระราชบัญญัติเรื่องราวจ้างทุกซ์ พ.ศ. 2492 และได้ประกาศใช้บังคับเป็นกฎหมายเรื่อยมาจนถึง พ.ศ. 2522 จึงได้ถูกยกเลิกไปโดยพระราชบัญญัติคณะกรรมการกฤษฎีกา พ.ศ. 2522

ใน พ.ศ. 2499 คณะรัฐมนตรีได้เสนอร่างพระราชบัญญัติศาลปกครองให้พรรคเสรีชนสังกัดคือ ซึ่งเป็นพรรครัฐบาลในขณะนั้นโดยสาระสำคัญให้ศาลปกครองที่จัดตั้งขึ้นเป็นองค์กรส่วนหนึ่งซึ่งสังกัดศาลยุติธรรม โดยกำหนดประเภทคดีปกครองที่ศาลปกครองมีอำนาจพิจารณาวินิจฉัยไว้ 7 ประเภทด้วยกัน

¹ ประยูร กาญจนกุล, คำบรรยายกฎหมายปกครองเปรียบเทียบชั้นปริญญาโท ภาควิชานิติศาสตร์ มหาวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525, (อค์สำเนา) หน้า 188.

1. คดีฟ้องเสียหายขอให้หมอกด้างหนังสือของทางราชการ ประกาศ หรือคำสั่งของกระทรวง ทบวง กรม ราชการบริหารส่วนภูมิภาค ราชการบริหารส่วนท้องถิ่น หรือ องค์การของรัฐซึ่งได้ออกเกินอำนาจของกฎหมายหรือฝ่าฝืนกฎหมาย หรือหมอกด้างการกระทำของเจ้าพนักงานซึ่งได้กระทำเกินอำนาจกฎหมาย หรือฝ่าฝืนกฎหมาย
2. คดีเกี่ยวกับการปฏิบัติ หรือไม่ปฏิบัติตามกฎหมายตามสัมปทาน หรือตามสัญญาระหว่างกระทรวง ทบวง กรม ราชการบริหารส่วนภูมิภาค ราชการบริหารส่วนท้องถิ่น หรือองค์การของรัฐมาดกับเอกชน
3. คดีเกี่ยวกับฆ่าเห็นเจ้านาย
4. คดีเกี่ยวกับการเรียกค่าเสียหายจากการกระทำละเมิดของเจ้าพนักงานซึ่งกระทำการตามหน้าที่กับเอกชน
5. คดีเกี่ยวกับการคัดค้าน
6. คดีเกี่ยวกับการเสียภาษีอากร หรือ
7. คดีซึ่งมีพระราชกฤษฎีกาบัญญัติให้เป็นคดีปกครอง¹

อีก 17 ปีต่อมา ใน พ.ศ. 2517 ได้มีการรื้อฟื้นแนวความคิดที่จะให้มีศาลปกครองขึ้นในประเทศไทยอีก โดยมีบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2517 มาตรา 212 ให้มีการจัดตั้งศาลปกครองขึ้นได้โดยพระราชบัญญัติและให้เป็นศาลแยกออกเป็นส่วนหนึ่งต่างหากจากศาลยุติธรรม และในกรณีที่มีปัญหาเกี่ยวกับอำนาจหน้าที่ระหว่างศาลยุติธรรมกับศาลปกครองหรือศาลอื่น ให้คณะกรรมการตุลาการ เป็นผู้วินิจฉัย ต่อมาประเทศไทยได้ตราพระราชบัญญัติเพื่อรับรอง มาตรา 212 แห่งรัฐธรรมนูญฉบับนี้ คือ

¹ ประยูร กาญจนกุล, เรื่องเดียวกัน, หน้า 189.

(1) พระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือน พ.ศ. 2518 มาตรา 107 ในเรื่องการอุทธรณ์คำสั่งลงโทษ หรือถูกสั่งให้ออกจากราชการที่ได้ อุทธรณ์ต่อผู้บังคับบัญชาหรืออุทธรณ์ต่อคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน (ก.พ.) ให้นัดวินิจฉัยแล้ว แต่ถูกสั่งลงโทษเห็นว่าตนไม่ได้รับความเป็นธรรม ก็มีสิทธิฟ้องคดี ต่อศาลปกครองได้ แต่ในระหว่างที่ยังมิได้มีพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลปกครองตาม ความในมาตรา 212 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย สิทธิฟ้องคดีต่อศาล ปกครองของผู้ถูกสั่งลงโทษยังไม่ใช้บังคับตามมาตรา 120 แห่งพระราชบัญญัติระเบียบ ข้าราชการพลเรือนฯ

(2) พระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการกรุงเทพมหานคร พ.ศ. 2518 มาตรา 31 ที่ได้บัญญัติว่า เมื่อรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยได้มีคำสั่ง ให้อูวราชการกรุงเทพมหานคร หรือรองผู้วราชการกรุงเทพมหานครออกจาก ตำแหน่ง เพราะกระทำการอันต้องห้ามตามมาตรา 29 หรือขาดคุณสมบัติของผู้ สมัครรับเลือกตั้งตามที่บัญญัติไว้ในมาตรา 25 หรือมีลักษณะต้องห้ามที่บัญญัติไว้ใน มาตรา 26 ยกเว้นมาตรา 26 (4) ผู้ถูกสั่งให้ออกจากตำแหน่งมีสิทธิยื่นฟ้องต่อ ศาลปกครองภายใน 15 วัน นับแต่วันที่ได้รับคำสั่ง คำพิพากษาของศาลปกครอง ให้อื้อคือ เป็นที่สุด

ในระหว่างที่ยังมิได้มีกฎหมายว่าด้วยการจัดตั้งศาลปกครอง ให้อูมี สิทธิฟ้องคดีต่อศาลปกครองฟ้องคดีต่อศาลแพ่ง และให้คำพิพากษาของศาลแพ่งเป็น ที่สุด (ดูมาตรา 40)

(3) พระราชบัญญัติผังเมือง พ.ศ. 2518 มาตรา 70 ที่บัญญัติว่า เมื่อคณะกรรมการบริหารการผังเมืองส่วนท้องถิ่น หรือคณะกรรมการอุทธรณ์แล้วแต่ กรณี้ ได้มีคำวินิจฉัยอุทธรณ์ของผู้มีสิทธิอุทธรณ์ในกรณีต่าง ๆ ตามมาตรา 70 แล้ว

งานต่อเนื่องกันงานร่างกฎหมายและงานให้ความเห็นในทางกฎหมายของคณะกรรมการกฤษฎีกา จึงสมควรรวมสำนักงานคณะกรรมการเรื่องราวจุติการเข้ากับสำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา และสมควรกำหนดคุณสมบัติของผู้ที่จะได้รับแต่งตั้งเป็นกรรมการเรื่องราวจุติการกับคุณสมบัติของกรรมการกฤษฎีกาใหม่มีความสอดคล้องต่อเนื่องกันด้วย นอกจากนี้ เนื่องจากขณะนี้ประชาชนอาจยื่นร้องทุกข์ต่อรัฐบาลได้สองทาง คือ ทางสำนักงานคณะกรรมการเรื่องราวจุติการ และทางสำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี ซึ่งก่อให้เกิดความสับสนแก่ประชาชนสมควรรวมไว้แห่งเดียวกันคือสำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา

บทบัญญัติของพระราชบัญญัติคณะกรรมการกฤษฎีกาในส่วนที่เกี่ยวกับการวินิจฉัยร้องทุกข์และการพิจารณาวินิจฉัยเรื่องร้องทุกข์ส่วนใหญ่มาจากร่างพระราชบัญญัติการร้องทุกข์ที่กล่าวมาข้างต้นและมีหลักการตรงกันที่จะให้คณะกรรมการวินิจฉัยร้องทุกข์ที่เตรียมวางรากฐานของศาลปกครองที่จะจัดตั้งขึ้นต่อไปในภายหน้า เพราะเห็นว่าเวลาอันสมควรที่จะจัดตั้งศาลปกครองขึ้นที่เดียว ตามเหตุผลที่กล่าวไว้ในบันทึกเหตุผลประกอบร่างพระราชบัญญัติการร้องทุกข์ที่ได้นำมากล่าวไว้อย่างละเอียดข้างต้น ทั้งนี้เพื่อให้ทราบทัศนคติของฝ่ายปกครองในประเทศไทยอันมีต่อศาลปกครองซึ่งเป็นเหตุผลสำคัญที่ให้ออกการจัดตั้งศาลปกครองมาจนกระทั่งทุกวันนี้

ต่อมาในปี พ.ศ. 2523 กระทรวงยุติธรรมได้เสนอร่างพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลปกครองและวิธีพิจารณาคดีปกครอง พ.ศ. ต่อคณะรัฐมนตรีและคณะรัฐมนตรีได้ลงมติรับหลักการ และส่งให้สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกาตรวจพิจารณา เลขาธิการคณะกรรมการกฤษฎีกาได้พิจารณาเห็นว่าร่างพระราชบัญญัติดังกล่าวเป็นกฎหมายที่ก่อให้เกิดความเชื่อวางใจเฉพาะด้าน สมควรตั้งกรรมการ

ร่างกฎหมายพิเศษพิจารณา จึงได้ตั้งคณะกรรมการ ร่างกฎหมายพิเศษจำนวน
15 คน เพื่อตรวจพิจารณาร่างพระราชบัญญัติดังกล่าว ในปัจจุบันพระราชบัญญัตินี้ร่าง
เสร็จเรียบร้อยแล้ว และอยู่ในการพิจารณาของรัฐสภา

มีข้อที่ควรสังเกตว่า การที่พระราชบัญญัติคณะกรรมการกฤษฎีกา พ.ศ. 2522
จัดตั้งคณะกรรมการวินิจฉัยร้องทุกข์ เพื่อพิจารณาวินิจฉัย เรื่องร้องทุกข์แทนคณะกรรมการ
การเรื่องราวร้องทุกข์นั้น ก็เป็นการกลับมาใช้หลักการเดิมของพระราชบัญญัติว่า
ด้วยคณะกรรมการกฤษฎีกา พ.ศ. 2476 ที่ให้คณะกรรมการกฤษฎีกาพิจารณาวินิจฉัย
คดีปกครองอีกครั้งหนึ่งหลังจากที่ได้ใช้ระบบการพิจารณาวินิจฉัยโดยคณะกรรมการ
เรื่องราวร้องทุกข์ตามพระราชบัญญัติเรื่องการร้องทุกข์ พ.ศ. 2492 แทนการตั้ง
ศาลปกครองมาเป็นเวลาถึง 30 ปีโดยไม่บรรลุผลสำเร็จที่จะวางรากฐานในการจัดตั้งศาล
ปกครองขึ้นตามอุดมคติที่ตั้งไว้และในที่สุดก็ถูก ถัดมาตั้งต้นใหม่อีกโดยคณะกรรมการวินิจฉัย
ร้องทุกข์ตามพระราชบัญญัติคณะกรรมการกฤษฎีกา พ.ศ. 2522 เพื่อเตรียมการจัดตั้ง
ศาลปกครองต่อไป

อย่างไรก็ดี หลังจากได้ประกาศใช้บังคับพระราชบัญญัติคณะกรรมการกฤษฎีกา
พ.ศ. 2522 แล้ว ความจำเป็นจะจัดตั้งศาลปกครองขึ้นก็ยังเป็นนโยบายของรัฐบาล
ในสมัยต่อมา ซึ่งมี พลเอก เปรม ติณสูลานนท์ เป็นนายกรัฐมนตรี ดังนั้น เมื่อ
กลางปี พ.ศ. 2523 กระทรวงยุติธรรมจึงได้เสนอร่างพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลปกครอง
และวิธีพิจารณาคดีปกครอง พ.ศ. ทอคณะรัฐมนตรี และคณะรัฐมนตรี
ได้ประชุมปรึกษา เมื่อวันที่ 17 มิถุนายน 2523 ลงมติรับหลักการและให้ส่งสำนักงาน
คณะกรรมการกฤษฎีกาตรวจพิจารณาส่งสำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกาได้พิจารณาเห็น
ว่าร่างพระราชบัญญัติดังกล่าวเป็นกฎหมายที่ค่อนข้างมีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน
จึงได้ตั้งกรรมการร่างกฎหมายคณะพิเศษ ประกอบด้วยกรรมการร่างกฎหมาย 15 ท่าน
ขึ้นตรวจพิจารณา และในเวลาี่ร่างพระราชบัญญัติตั้งศาลปกครองและวิธีพิจารณา
คดีปกครอง พ.ศ. กำลังอยู่ในระหว่างการตรวจพิจารณาของกรรมการร่าง
กฎหมายคณะพิเศษนี้

อุปสรรคของการจัดตั้งศาลปกครอง

นับเป็นเวลานานถึง 50 ปี ที่ประเทศไทยมีแนวความคิดที่จะจัดตั้งศาลปกครอง แต่มาจนกระทั่งทุกวันนี้ประเทศไทยก็ยังไม่สามารถจะจัดตั้งศาลปกครองได้ ทั้งนี้ เพราะมีอุปสรรคขัดข้องในหลายประการต่าง ๆ กัน

ในระหว่างปี พ.ศ. 2517 - 2519 ในขณะที่สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกาได้ร่างพระราชบัญญัติการร้องทุกข์ตามที่โลกกล่าวไว้แล้วในข้างต้น ในร่างพระราชบัญญัติการร้องทุกข์ที่คณะกรรมการกฤษฎีกาได้ร่างขึ้นนั้น ได้มีบันทึกประกอบร่างพระราชบัญญัตินี้ ซึ่งได้แสดงถึงข้อขัดข้องหลายประการเกี่ยวกับการจัดตั้งศาลปกครองขึ้นในทันทีโดยได้กล่าวว่

"จริงอยู่การจัดตั้งศาลปกครองขึ้นนั้นย่อมมีประโยชน์ต่อราชการบริหารของประเทศเป็นอย่างมาก เพราะในปัจจุบันประเทศไทยไม่มีองค์กรใดปฏิบัติหน้าที่ควบคุมราชการบริหารและสิทธิเสรีภาพของประชาชนโดยเฉพาะ ยิ่งกว่านั้นการกระทบกระทั่งระหว่างราชการประจำกับราชการการ เมือง หรือระหว่างราชการบริหารส่วนภูมิภาคกับราชการบริหารส่วนท้องถิ่นในปัจจุบันก็มีอยู่ในระดับสูงและยากจะป้องกันได้ เพราะขาดองค์กรผู้ชี้แนวทางความถูกต้องทางกฎหมายระหว่างหน่วยราชการเหล่านั้น แต่การจะจัดตั้งศาลปกครองขึ้นโดยทันทีนั้นเห็นว่า เป็นกรณีที่เป็นไปไม่ได้ เพราะประเทศไทยยังขาดปัจจัยที่จะเกื้อหนุนการปฏิบัติงานของศาลปกครอง

การที่หน่วยราชการหรือพนักงานเจ้าหน้าที่ของรัฐปฏิบัติหน้าที่โดยไม่ชอบด้วยกฎหมายมีวิธีแก้ไขเท่าที่ไซกันอยู่โดยทั่ว ๆ ไปในปัจจุบันก็ได้แก่ เอาผิดกับตัวผู้กระทำในทางความผิดอาญา หรือทางวินัยประการหนึ่ง แต่ในกรณีที่การกระทำของ

เจ้าหน้าที่นั้นก่อให้เกิดผลเสียหายต่อประชาชนหรือผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาด้วยแล้วก็ควรจะต้องมีการเยียวยาแก้ไขความเสียหายเหล่านั้นโดยวิธีทางอื่นอีกด้วย การเอาผิดทางอาญานั้นเป็นหน้าที่ของผู้บังคับบัญชานักงานสอบสวน ศาล และคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตและประพฤติมิชอบ ในวงราชการอยู่แล้ว แต่การเยียวยาแก้ไขความเสียหายโดยการเพิกถอนการกระทำหรือแก้ไขเปลี่ยนแปลงผลของการกระทำนั้นยังไม่มื่อองค์กรรับผิดชอบโดยเฉพาะ ซึ่งการป้องกันและแก้ไขการกระทำในส่วนนี้ก็คืออำนาจหน้าที่ของศาลปกครองนั่นเอง โดยศาลปกครองเป็นผู้วินิจฉัยว่าการกระทำของหน่วยราชการหรือพนักงานเจ้าหน้าที่นั้นเป็นไปโดยชอบด้วยกฎหมายหรือไม่ แต่การจะนำเอาระบบศาลปกครองมาใช้ได้นั้นขึ้นอยู่กับปัจจัยสามประการ คือ

1. การกระทำของฝ่ายปกครองต้องมีลักษณะพร้อมที่จะให้มีการตรวจสอบทบทวนได้ และพนักงานเจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองต้องพร้อมที่จะเห็นชอบและยอมรับว่าการวินิจฉัยขององค์กรซึ่งมีหน้าที่ควบคุมการกระทำของฝ่ายปกครองนั้นได้เป็นไปโดยมีหลักเกณฑ์แห่งความถูกต้องและความสมบูรณ์ผล ซึ่งความพร้อมที่จะยอมรับในหลักการเหล่านี้จำเป็นต้องให้เวลาดาแก่ พนักงานเจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองตามสมควร โดยเฉพาะอย่างยิ่งในขณะที่หลักการอันเป็นเหตุผลของการวินิจฉัยยังไม่แน่นอน เพราะไม่มีองค์กรในลักษณะเช่นนี้มาก่อนในประเทศไทย

2. องค์กรที่ควบคุมฝ่ายปกครองต้องมีความรู้ในการปกครองและกฎหมายเป็นอย่างดี เพื่อจะได้วินิจฉัยกรณีให้ถูกต้องสมควรตามความเป็นจริงและความยุติธรรม และใช้หลักการอันเป็นเหตุผลของการวินิจฉัยให้เหมาะสมแก่สภาพของปัญหาโดยมีเป้าหมาย คือ การพัฒนาหลักกฎหมายปกครอง เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพให้แก่ฝ่ายบริหาร การบริหารสาธารณะ ซึ่งถ้าองค์กรนี้ไม่มีความสามารถเช่นนั้นแล้ว กรณีนี้อาจเป็นไปได้

ว่าองค์กรนี้มิได้ไปควบคุมเพื่อให้การปกครองดำเนินไปโดยสอดคล้องกับกฎหมาย แต่จะกลายเป็นว่าองค์กรนี้ไปบั่นทอนให้การปกครองไร้ผลและไร้ประสิทธิภาพ

3. ประชาชนคนไทยไม่เคยชินต่อการเรียกร้องสิทธิอันควรได้ตามกฎหมายและยิ่งกว่านั้น ในปัจจุบันการเดินพรรคเดินพวกในวงราชการก็มียุทธการเรียกร้องสิทธิที่ตนพึงได้จึงมักตกเป็นผลร้ายแก่ผู้เรียกร้องอยู่เสมอ ฉะนั้น การเรียกร้องให้ปฏิบัติราชการให้เป็นไปโดยถูกต้องตามกฎหมายด้วยความสงบตามวิธีการที่กฎหมายกำหนดจึงไม่มีใครจะปรากฏ และเนื่องจากศาลปกครองจะปฏิบัติหน้าที่นั้นได้ก็ต่อเมื่อมีผู้กล่าวหาขึ้นก่อน ดังนั้น การจัดตั้งศาลปกครองจะสำเร็จได้ก็แต่โดยการสร้างความรู้สึกสงวนสิทธิขึ้นในความรู้สึกของประชาชน พร้อมทั้งความกล้าที่จะเรียกร้องให้มีการบังคับการให้เป็นไปตามกฎหมายด้วย การจัดตั้งศาลปกครองจะสำเร็จจุดวางไม่ได้ด้วยปัจจัยขึ้นอยู่กับทัศนคติและความรู้สึกของประชาชน เป็นสำคัญ และสิ่งที่ต้องกระทำก่อนขั้นต้นคือ การสร้างความมั่นใจในการใช้สิทธิให้แก่ประชาชน

ด้วยเหตุที่การจัดตั้งศาลปกครองขึ้นอยู่กับปัจจัยสามประการดังที่กล่าวข้างต้น สิ่งที่รัฐบาลพึงกระทำได้ในปัจจุบันก็คือ การสร้างรากฐานเหล่านี้ไว้ให้ครบ เพื่อประโยชน์ในการภายหลัง นั่นคือ การมีพนักงานเจ้าหน้าที่และผู้พิพากษาศาลปกครองที่มีความรู้ในกฎหมายปกครองอย่างแท้จริง โดยมีใจเป็นการใช้อำนาจหน้าที่ไปในทางบั่นทอนการปฏิบัติราชการของฝ่ายปกครอง และจะต้องสร้างทัศนคติแก่ข้าราชการในฝ่ายปกครองว่าศาลปกครองเป็นองค์กรเพื่อควบคุมการกระทำของฝ่ายปกครอง อันมิชอบด้วยกฎหมายเท่านั้น มิใช่เป็นการสั่งงานหรือปฏิบัติการนอกเหนือความต้องการของฝ่ายปกครอง และประการสุดท้ายก็คือต้องสร้างศรัทธาให้แก่ประชาชน และกระตุ้นให้ประชาชนรู้สึกสำนึกในสิทธิอันควรมิควรได้ของตน และเห็นด้วยกับ

วิธีแก้ปัญหาโดยวิธีทางที่สงบแต่มีประสิทธิภาพ ซึ่งการวางรากฐานดังกล่าว ไม่มีกรณีใดที่ไปกว่าการปรับปรุงแก้ไขงานของคณะกรรมการ เรื่องราวร้องทุกข์ให้เป็นไปเช่นเดียวกับ การพัฒนาของระบบกฎหมายปกครองในต่างประเทศ

การปฏิบัติงานของคณะกรรมการ เรื่องราวร้องทุกข์ นอกจากจะเป็นการหาประสบการณ์ให้แก่ผู้พิพากษาศาลปกครองในอนาคต และเป็นการศึกษาแก่นักกฎหมายปกครองที่เรามีอยู่อย่างจำกัด ตลอดจนทำให้ทัศนคติของประชาชนต่อฝ่ายปกครองดีขึ้นแล้ว ในประการสำคัญที่สุดก็คือ ระบบการร้องทุกข์เป็นการจัดองค์กรที่ประสานความร่วมมือระหว่างข้าราชการฝ่ายการเมืองโดยมีนายกรัฐมนตรีเป็นผู้สั่งการ คับระบบงานประจำโดยมีคณะกรรมการ เรื่องราวร้องทุกข์เป็นผู้เสนอความเห็นพร้อมด้วยเหตุผลต่อนายกรัฐมนตรีเพื่อสั่งการ ซึ่งการประสานความร่วมมือนี้เป็นความจำเป็นอย่างยิ่งก่อนที่จะจัดตั้งศาลปกครองให้เป็นองค์การอิสระ เพราะอำนาจหน้าที่ของศาลปกครองอาจกระทบกระเทือนงานประจำอันมีลักษณะเป็นงานปกครองบางส่วนที่อำนาจหน้าที่ ของข้าราชการเมืองใดไม่มากนัก

การจัดตั้งศาลปกครองขึ้นโดยกระชั้นชิดโดยขาดรากฐานตามที่กล่าวมาแล้วนี้ จะทำให้ประเทศไทยไม่มีทางที่จะวางระบบควบคุมการกระทำของฝ่ายปกครองให้เป็นไปโดยเหมาะสมได้¹

ในปัจจุบัน เมื่อพิจารณาถึงอุปสรรคและปัญหาในการจัดตั้งศาลปกครองแล้ว จะจำแนกอุปสรรคออกได้หลายประการด้วยกัน เช่น อุปสรรคทางฝ่ายปกครอง อุปสรรคทางการเมือง อุปสรรคจากแนวความคิดเห็นทางวิชาการของนักนิติศาสตร์

¹ ประยูร กาญจนคุลี, เรื่องเดิม, หน้า 190.

อุปสรรคจากการขาดแคลนบุคลากร นักกฎหมายปกครองและอุปสรรคในการที่เอกชน
ไม่กล้าใช้สิทธิในการควบคุมการกระทำในทางปกครองที่ไม่ชอบด้วยกฎหมาย

อุปสรรคในทางฝ่ายปกครอง เป็นการที่ฝ่ายปกครองหัวโบราณกว่าศาล
ปกครองจะเข้ามาควบคุมการดำเนินงานทางปกครองตลอดถึงอำนาจในการใช้
ดุลพินิจของตนจนขาดความอิสระในการวินิจฉัยสั่งการในทางปกครอง หรือศาล
ปกครองจะเป็นผู้ขึ้นทอนประสิทธิภาพในการทำงานของฝ่ายปกครองรวมถึงศาล
ปกครองจะเป็นองค์กรที่คอยจับผิดฝ่ายปกครอง แต่ในปัจจุบันอุปสรรคนี้ได้คลี่คลาย
ไปมากแล้ว เพราะข้าราชการและประชาชนมีความเข้าใจถึงความจำเป็นและประ
โยชน์ของศาลปกครองว่าจะเป็ประโยชน์แก่ฝ่ายปกครองและคุ้มครองสิทธิให้เอกชน
ทำให้การดำเนินการในทางปกครองดำเนินไปอย่างถูกต้องตามกฎหมาย และมี
ประสิทธิภาพมากขึ้น

อุปสรรคทางการเมือง ในการจัดตั้งศาลปกครองในประเทศไทย นับเป็น
อุปสรรคที่สำคัญที่สุดของการพัฒนาระบบการพิจารณาคดีปกครองโดยศาลปกครอง
ทั้งนี้เพราะประเทศไทยมีการเปลี่ยนแปลงรัฐบาลอยู่เสมอ นโยบายของการจัดตั้ง
ศาลปกครองจะหยุดงักหรือได้รับการส่งเสริมแล้วแต่นโยบายของรัฐบาลนั้น ๆ
ส่วนอุปสรรคจากแนวความคิดเห็นทางวิชาการของนักนิติศาสตร์นั้น ประการแรก
ของอุปสรรคนี้คือ ความเห็นของนักนิติศาสตร์เกี่ยวกับหลักการแยกใช้อำนาจอิมพีไทย
ที่ยึดถือและยอมรับกันว่าองค์กรที่จะใช้อำนาจตุลาการได้คือ ศาลยุติธรรมเท่านั้น
องค์กรอื่นที่มีใช้ศาลยุติธรรมจะใช้อำนาจตุลาการไม่ได้ ความเห็นและความเข้าใจ
ดังที่กล่าวนี้ จะเห็นได้จากการประชุมสภาร่างรัฐธรรมนูญในสมัยหนึ่ง ได้มีผู้เสนอ
แนวความคิดว่า ควรจะให้มีการบัญญัติอำนาจของศาลทหารไว้ในรัฐธรรมนูญ แต่กั
มีผู้โต้แย้งว่า เป็นการขัดต่อหลักการแยกใช้อำนาจตุลาการ¹ และในปี พ.ศ.

¹ อมร จันทรสมบูรณ์ คำบรรยายกฎหมายปกครอง พิมพ์ครั้งที่ 8
กรุงเทพมหานคร โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง 2523 หน้า 76.

2510 ได้มีความเห็นของคณะกรรมการรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2520 มาตรา 5 ว่า "การพิจารณาพิพากษารรคดีที่ทนายเป็นอำนาจของศาลโดยเฉพาะซึ่งก้องคำเน้นตามกฎหมายและในพระปรมาภิไธย¹ ดังนั้น การจัดตั้งศาลปกครองเพื่อพิจารณาคดีปกครอง นักกฎหมายไทยในช่วงหนึ่งเห็นว่าไม่จำเป็นและสมควรให้มีการจัดตั้งขึ้น เพราะขัดกับหลักการแยกใช้อำนาจอิมปีไทยและมีความเห็นว่าศาลยุติธรรมเป็นเพียงองค์กรเดียว ที่มีอำนาจพิจารณาคดีปกครอง นอกจากนี้ ประการที่ 2 ของอุปสรรคนี้ได้แก่ แนวความคิดของนักนิติศาสตร์ไทยที่ได้รับอิทธิพลมาจากแหล่งสถานศึกษาต่างประเทศ ซึ่งจะสรุปออกได้เป็น 2 ระบบใหญ่ ๆ ด้วยกันคือ

- 1) ระบบกฎหมายแองโกล - แซกซอน ซึ่งเป็นความเห็นของนักกฎหมายที่สำเร็จการศึกษามาจากประเทศอังกฤษและสหรัฐอเมริกาและมุ่งศึกษาภายในประเทศบางส่วน โดยเฉพาะผู้พิพากษาโดยส่วนมากจะมีความเห็นว่าการพิจารณาคดีปกครองของไทยควรจะให้ศาลยุติธรรมเป็นผู้พิพากษาวินิจฉัย
- 2) ระบบกฎหมายโรมัน ซึ่งเป็นความเห็นของนักกฎหมายที่สำเร็จการศึกษามาจากประเทศภาคพื้นยุโรป โดยเฉพาะประเทศฝรั่งเศส จะมีความเห็นว่าการพิจารณาคดีปกครองนั้นจะต้องให้องค์กรอื่นอันมิใช่ศาลยุติธรรมเป็นผู้พิจารณาคดี เพราะศาลยุติธรรมมีคัมกับระบบกฎหมายเอกชนเกินไป และใช้กฎหมายบังคับอย่างเคร่งครัด โดยมีได้คำนึงถึงสภาพความจำเป็นในสังคมและการปกครองที่เปลี่ยนแปลงรวดเร็ว ดังนั้น จึงควรตั้งศาลปกครองขึ้นมาเป็นพิเศษเป็นอิสระจากฝ่ายปกครองและไม่ขึ้นต่อศาลยุติธรรม

จากแนวความคิดที่แตกแยกนี้จึงเป็นอุปสรรคอย่างหนึ่ง ในการจัดตั้งศาลปกครองขึ้นในประเทศไทย

¹ เรื่องเดียวกัน

อุปสรรคอีกประการหนึ่ง คือ ความขาดแคลนนักกฎหมายปกครอง ทั้งนี้เนื่อง
จากมหาวิทยาลัยที่สอนกฎหมายในประเทศไทยได้มีการศึกษาเน้นหนักในทางกฎหมาย
แพ่งและกฎหมายอาญา เพื่อจะได้ใช้ไปประกอบอาชีพตามคานิยมของประเทศไทย
ที่ผู้สำเร็จกฎหมายมักจะประกอบอาชีพเป็น ผู้พิพากษา อัยการ ทนายความ กฎหมาย
ปกครอง จึงถูกศึกษากฎหมายมองข้ามไป ดังนั้น จึงเป็นปัญหาในการจัดตั้งศาล
ปกครอง ในอันที่จะมีผู้พิพากษาที่เป็นผู้เชี่ยวชาญจริงและมีประสบการณ์เกี่ยวกับกฎหมาย
ปกครอง ส่วนอุปสรรคประการสุดท้ายได้แก่ อุปสรรคในการที่เอกชนไม่กล้าใช้สิทธิ
ในการควบคุมการกระทำในทางปกครองที่มีขอบข่ายกฎหมาย เนื่องจากเกรงกลัว
อิทธิพลของฝ่ายปกครอง ซึ่งอาจจะทำให้ศาลปกครองขาดศรัทธา โดยเปรียบ
เทียบกับสถิติของการร้องเรียนต่อคณะกรรมการ ร้องร้าวร้องทุกข์ กล่าวคือ นับตั้ง
แต่ ปี พ.ศ. 2492 ซึ่งเป็นปีที่คณะกรรมการ ร้องร้าวร้องทุกข์ได้ตั้งขึ้นมา โดย
พระราชบัญญัติคณะกรรมการ ร้องร้าวร้องทุกข์ พ.ศ. 2492 นั้น ได้มีผู้ร้องทุกข์
ต่อคณะกรรมการ ร้องร้าวร้องทุกข์เป็นจำนวนมากถึงปีละประมาณ 400 เรื่อง
แต่เนื่องจากคณะกรรมการ ร้องร้าวร้องทุกข์ตามบทบัญญัติของพระราชบัญญัติดังกล่าว
ข้างต้นไม่อาจเป็นหลักประกันสิทธิและเสรีภาพของเอกชนเท่าที่ควรและไม่สามารถ
ควบคุมหรือป้องกันมิให้เจ้าหน้าที่ปกครองกระทำการมีขอบข่ายกฎหมายได้อย่างเต็มที่
ที่ ความนิยมของเอกชนต่อคณะกรรมการดังกล่าวจึงได้ลดน้อยลงมาดังปรากฏว่า
ในปี พ.ศ. 2515 ได้มีผู้ยื่นเรื่องร้าวร้องทุกข์เหลือเพียงปีละ 70 เรื่อง และใน
ปี พ.ศ. 2516 ไม่เกิน 10 เรื่องเท่านั้น ¹

¹ มารุต บุณนาค, "วิจารณ์ พระราชบัญญัติเรื่องร้าวร้องทุกข์",
วารสารทนายความ 16 (สิงหาคม 2517), หน้า 7.

รูปแบบของศาลปกครองที่ควรจัดตั้งขึ้นในประเทศไทย

การจัดตั้งศาลปกครองที่ควรจัดตั้งขึ้นในประเทศไทย เป็นเรื่องที่จะต้องพิจารณาในหลาย ๆ ประการประกอบกัน เช่น ในด้านเศรษฐกิจ สังคม การปกครอง ภายในประเทศ รูปแบบของศาลและกระบวนการพิจารณาความในศาลปกครอง มีนักกฎหมายปกครองผู้ทรงคุณวุฒิได้วางกฎเกณฑ์กว้าง ๆ ในการที่จะจัดตั้งศาลปกครองขึ้นในประเทศไทยดังต่อไปนี้คือ

1. ต้องวางระเบียบวิธีพิจารณาคดีปกครองขึ้นเป็นส่วนหนึ่งต่างหาก จากวิธีพิจารณาของศาลยุติธรรม และต้องมีการแบ่งแยกอำนาจระหว่างศาลยุติธรรม กับศาลปกครองเป็นสัดส่วน
2. ต้องให้ผู้พิพากษาศาลปกครองมีความอิสระในการพิจารณาพิพากษาคดีโดยให้ศาลปกครอง ประกอบด้วยผู้พิพากษา ซึ่งไม่อยู่ใต้อำนาจหรือใต้อิทธิพลของฝ่ายปกครอง
3. ให้อำนาจทั่วไปแก่ศาลปกครองในการพิจารณาพิพากษาคดีปกครองทั้งหมดที่มีขอบเขตให้ศาลยุติธรรมพิจารณาพิพากษา¹
ซึ่งหลักเกณฑ์ทั้ง 3 ประการดังกล่าวข้างต้น ผู้เขียนเห็นด้วยทุกประการ เพราะจะทำให้ศาลปกครองเป็นหลักประกันสิทธิเสรีภาพของประชาชนและประสิทธิภาพในการดำเนินการที่ไม่ถูกจำกัดโดยฝ่ายปกครอง

อำนาจหน้าที่ของศาลปกครองที่ควรจัดตั้งในประเทศไทย

ศาลปกครองที่จะจัดตั้งขึ้นในประเทศไทย ควรมีเฉพาะการพิจารณาวินิจฉัยคดีปกครองเท่านั้น โดยจะแยกพิจารณาได้ ดังนี้

¹ ประยูร กาญจนกุล, เรื่องเดิม, หน้า 123.

องค์คณะเพราะทำหน้าที่เป็นคนกลางคอยเชื่อมประสานกันระหว่างฝ่ายปกครอง
และศาลปกครอง ข้าราชการการเมืองหรือผู้ดำรงตำแหน่งในทางการเมืองใน
ระดับกลางหรือระดับท้องถิ่นไม่ควรมีสิทธิเป็นผู้พิพากษาวิสามัญ เพราะอาจทำให้
อำนาจทางการเมืองเข้ามาแทรกแซงในกิจการศาลปกครองได้

การที่ประเทศไทยมีการจัดตั้งศาลพิเศษที่มีอำนาจจำกัดเพื่อพิจารณา
คดีประเภทใดประเภทหนึ่งโดยเฉพาะหรือสมควรมิจะจัดศาลชนิดนี้ต่อไปในอนาคตนั้น
นับว่าเป็นผลดีในการที่จะมีการชำระคดีเฉพาะประเภทให้เป็นที่เรียบร้อยเหมาะสม
ด้วยผู้พิพากษาที่มีความรู้ความชำนาญและมีวิธีพิจารณาความที่เหมาะสมกับประเภท
ของคดียอมทำให้การพิจารณาพิพากษาอรรถคดีของศาลเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ
และอำนวยความสะดวกให้ประชาชนมากที่สุดสมควรมุ่งหมายในการจัดตั้งศาลประเภทนี้ ๆ

- นิติศาสตร์ไพศาล, พระยา. ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กิติประวัติ, พ.ศ. 2502.
- ประมุข สวัสดิ์มงคล. คำสอนชั้นปริญญาตรีธรรมนฤคาลัยศิธรรม. พระนคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2508.
- ประยูร กาญจนจุล, คำบรรยายกฎหมายปกครองเปรียบเทียบอเมริกาโท. ภาควิชานิติศาสตร์, บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525.
- ปราโมทย์ นาคกรกรม. การปรับปรุงประเทศไทยให้สอดคล้องกับความเจริญของบ้านเมือง ตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. หนังสือเรียนความฉันทน์ที่ได้รับรางวัลทุนภูมิพล, โรงพิมพ์ของสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, ม.ป.ท.
- พรเพชร วิจิตรธรรมา. คำอธิบายกฎหมายแรงงาน, กฎหมายคุ้มครองแรงงาน, กฎหมายแรงงานสัมพันธ์, กฎหมายจัดตั้งศาลแรงงานและวิธีพิจารณาคดีแรงงาน. ม.ป.ท., ม.ป.ป.
- มหาดไทย, กระทรวง. ประมวลพระราชกฤษฎีกาที่ 5 ที่เกี่ยวกับภารกิจของกระทรวงมหาดไทย เดิม 2 ภาค 3. พระนคร : ม.ป.ท., 2513.
- มนูเวทวิมลนาท, พระ. คำสอนภาค 1 ชั้นปริญญาตรีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง พ.ศ. 2477. พระธรรมนฤคาลัยศิธรรม. กรุงเทพมหานคร โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2477.
- ยุติธรรม, กระทรวง. คำอธิบายของพระยาธรรมสารนิติ แพ้มีอธิบายกระทรวงศาลและกระบวนการวิธีพิจารณาคดีความอย่างเกา. ม.ป.ท., ม.ป.ป.
- ราชบุรีดิเรกฤทธิ์, พระบรมวงศ์เชอกรมหลวง กฎหมายเดิม 1. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พลโทอัมพร ศรีไชยยันต์ ม.ป.ท., 2513.
- ราชบุรีดิเรกฤทธิ์, พระเจ้าบรมวงศ์เชอกรมหลวง. กฎหมายราชบุรี เดิม 2 กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สำนักนายกรัชมณตรี, 2517.